

T.C. İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAMBİLİMLERİ ANABİLİM DALI

BAKARA SÛRESİ ÖRNEĞİNDE ÂYET
SONLARINDAKİ SIFATLARIN
ANLAMA KATTIĞI ETKİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ARZU TOPAL

DANIŞMAN: SAJED ALKHLIF ALSALH

İZMİR – 2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Bakara Sûresi Örneğinde Âyet Sonlarındaki Sıfatların Anlama Kattığı Etki**” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

ARZU TOPAL
02/01/2019

TEZ SINAV TUTANAĞI

 TS EN ISO 9001:2015	T.C. İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü	
	TEZ/PROJE SINAVI TUTANAK FORMU	Dok. No: FR/604/21
		İlk Yayın Tar.: 03.10.2017
		Rev. No/Tar.: 00/..
		Sayfa 1 / 1

GÖNDEREN : Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanlığı
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans / Doktora Programı öğrencisi Arzu Topal ile ilgili Tez/Proje Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih: Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı V.
Sayı : Doc. Dr. Mehmet DİRİK
İmza

SINAV TUTANAĞI

Tez/Proje Sınav Jürimiz tarafından incelenen Sakara Suresi Örneğinde Ayet Sanlarındaki
şifaların analama katkısı Etki başlıklı yüksek lisans / doktora tezi ile ilgili olarak jürimiz 10/01/2019 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi Tez/Proje Sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında ÖYÇOKLUĞU/OYBİRLİĞİ ile aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL

Kabul Edilen Yüksek Lisans / Doktora tezi:

- i) Bilime yenilik getirmiştir
ii) Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir
iii) Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır
iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisans'ta geçerlidir)

RED

DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı
Tez Danışmanı	<u>Dr. Öğr. Üyesi Sajed ALKHLIF ALSALH</u>
Üye	<u>Dr. Öğr. Üyesi İzzet MARANGOZOĞLU</u>
Üye	<u>Dr. Öğr. Üyesi Hesham MOHAMMED İBRAHİM MOTOMA</u>
Üye	
Üye	

Ekli : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).

* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

BAKARA SÛRESİ ÖRNEĞİNDE ÂYET SONLARINDAKİ SIFATLARIN ANLAMA KATTIĞI ETKİ

Arzu TOPAL

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Bu tez, Bakara Sûresi örneğinde âyet sonlarında gelen sıfatların anlama kattığı etkiyi araştırmaktadır. İçeriği bir giriş, üç ana bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, araştırmanın konusu ve kapsamına, önemine, yararlanılan kaynaklara ve yöntemine temas edilmiştir.

Birinci bölümde, Arap dilinde sıfatın yapısı, cümlede hangi konumlarda geldiği, asıl sıfat olan kelimelerle sıfat mânâsı veren kelimeler ve kalıpları incelenmiştir.

İkinci bölümde, âyet sonlarında gelen ve mânâ bakımından sıfat olan Allah'ın sıfatlarının semantik analizi yapılmıştır. Geçtiği her âyette yeni bağlamıyla kazandığı anlamlar üzerinde durulmuş, son olarak sıfatların anlama kattığı etki tespit edilmiştir.

Üçüncü bölümde, âyet sonunda i'râb bakımından sıfat konumunda olan kelimelerin; semantik analizi, i'râbı, mevsufu ve ardından sıfatın anlama kattığı etki incelenmiştir.

Sonuç kısmında da, yapılan çalışmanın neticesinde elde edilen, sıfatların âyet sonlarında gelmesiyle temerküz ettiği etkiler kategorize edilerek aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Sıfat, Bakara Sûresi, Âyet Sonu, Allah'ın Sıfatları

ABSTRACT

Master's Thesis

THE MEANING EFFECTS OF ADJECTIVES AT THE END OF THE VERSES IN SURAT AL-BAQARAH

ARZU TOPAL

Izmir Katip Celebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences

Arabic Language and Rhetoric

This thesis investigates the effect of the adjectives that come at the end of the verse in the example of the Surat Al-Baqarah. The content consists of an introduction, three main sections and a result section.

In the introduction, the subject and scope of the research, the importance of the research, method and the references are mentioned.

In the first chapter, the structure of the adjective in Arabic language, the positions in the sentence, main adjectives and the words and patterns that gives adjective meaning as words were examined.

In the second chapter, the semantic analysis of the adjectives of Allah, which comes at the end of the verse and is an adjective in terms of meaning, has been made. The meanings gained by the new context were emphasized in every verse and the effect of the adjectives was determined.

In the third chapter, all words in the adjective position in point of examining the letter changes (I'rab) were examined through semantic analysis, definiendum, and effect of the adjectives.

In the conclusion part, the effects of the adjectives which come at the end of the verse have been categorized and obtained as a result of the study.

Keywords: Arabic Language, Surat Al-Baqarah, The End of the Verse, Adjectives of Allah.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	II
TEZ SINAV TUTANAĞI.....	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
GİRİŞ.....	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI	1
II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	1
III. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	1
IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAP DİLİNDE SIFAT

1.1. Sıfatın Tanımı	4
1.2. Sıfatın Cümlede Geliş Şekilleri	5
1.3. Sıfat Kalıpları	5
1.4. Mânâ Bakımından ve İ'râb Bakımından Sıfat Olan Kelimeler	7

İKİNCİ BÖLÜM

“MÂNÂ BAKIMINDAN” SIFAT OLAN ALLAH’IN SIFATLARININ ANLAMA KATTIĞI ETKİ

2.1. MEVSUF OLARAK ; “ الله “ ZÂT İSMİ.....	12
2.2. MUHÎT (المُحِيطُ) : HER ŞEYİ SARIP KUŞATAN	17
2.2.1. (المُحِيطُ) Sıfatı Analizi:.....	17
2.2.2. (المُحِيطُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	18
2.3. KADÎR (القَدِيرُ): HER ŞEYE GÜÇ YETİREN, MUKTEDİR OLAN	19

2.3.1. (الْقَدِيرُ) Sıfatı Analizi:	19
2.3.2. (الْقَدِيرُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	20
2.4. ALÎM (الْعَلِيمُ) : HER ŞEYİ BİLEN.....	25
2.4.1. (الْعَلِيمُ) Sıfatı Analizi:	25
2.4.2. (الْعَلِيمُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki: ...	27
2.5. HAKÎM (الْحَكِيمُ) : HÜKÜM VE HİKMET SAHİBİ.....	42
2.5.1. (الْحَكِيمُ) Sıfatı Analizi:.....	42
2.5.2. (الْحَكِيمُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	43
2.6. TEVVÂB (التَّوَّابُ) : TEVBELERİ KABUL EDEN	49
2.6.1. (التَّوَّابُ) Sıfatı Analizi:.....	49
2.6.2. (التَّوَّابُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	50
2.7. RAHÎM (الرَّحِيمُ) : ÇOK MERHAMETLİ, ŞEFKATLİ	54
2.7.1. (الرَّحِيمُ) Sıfatı Analizi:	54
2.7.2. (الرَّحِيمُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	55
2.8. BASÎR (الْبَصِيرُ) : GİZLİ VE AÇIK HER ŞEYİ GÖREN	62
2.8.1. (الْبَصِيرُ) Sıfatı Analizi:	62
2.8.2. (الْبَصِيرُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:.....	64
2.9. ADÜVV (الْعَدُوُّ) : KÂFİRLERİN DÜŞMANI	68
2.9.1. (الْعَدُوُّ) Sıfatı Analizi:	68
2.9.2. (الْعَدُوُّ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:.....	69
2.10. ZU'L-FADLİ'L-AZÎM (ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ) : BÜYÜK LÜTUF SAHİBİ	70

2.10.1. (ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ) Sıfatı Analizi:	70
2.10.2. (ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	71
2.11. VELÎ (الْوَلِيُّ) : VELÎ, İDÂRE EDEN, YARDIM EDEN, DOST OLAN	72
2.11.1. (الْوَلِيُّ) Sıfatı Analizi:	72
2.11.2. (الْوَلِيُّ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	74
2.12. NASÎR (النَّصِيرُ) : ÇOKÇA YARDIM EDEN	75
2.12.1. (النَّصِيرُ) Sıfatı Analizi:	75
2.12.2. (النَّصِيرُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	76
2.13. VÂSÎ' (الْوَاسِعُ) : BİLGİLERİ, GÜCÜ, MERHAMETİ VS GENİŞ OLAN, HER ŞEYİ KAPSAYAN	78
2.13.1. (الْوَاسِعُ) Sıfatı Analizi:	78
2.13.2. (الْوَاسِعُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	79
2.14. SEMÎ' (السَّمِيعُ) : GİZLİ VE AÇIK HER ŞEYİ İŞİTEN	81
2.14.1. (السَّمِيعُ) Sıfatı Analizi:	81
2.14.2. (السَّمِيعُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	82
2.15. AZÎZ (الْعَزِيزُ) : ÜSTÜNLÜK VE GÜÇ SAHİBİ OLAN, YÜCE VE ULU	85
2.15.1. (الْعَزِيزُ) Sıfatı Analizi:	85
2.15.2. (الْعَزِيزُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	86
2.16. RAÛF (الرَّؤُوفُ) : ACIYAN, ŞEFKAT EDEN, KOLAYLIK SAĞLAYAN	89
2.16.1. (الرَّؤُوفُ) Sıfatı Analizi:	89
2.16.2. (الرَّؤُوفُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	90

2.17. ŞÂKİR (الشَّاكِر): KENDİSİNE İTAAT EDENİ METHEDEN, KARŞILIĞINI VEREN.....	91
2.17.1. (الشَّاكِر) Sıfatı Analizi:	91
2.17.2. (الشَّاكِر) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:.....	93
2.18. RAHMÂN (الرَّحْمٰن) : Zâtında, özünde merhametli olan.....	93
2.18.1. (الرَّحْمٰن) Sıfatı Analizi:	93
2.18.2. (الرَّحْمٰن) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:.....	95
2.19. ŞEDÎDÜ'L AZÂB (شَدِيدُ الْعَذَاب) : AZÂBI ÇOK ŞİDDETLİ OLAN.....	96
2.19.1. (شَدِيدُ الْعَذَاب) Sıfatı Analizi:.....	96
2.19.2. (شَدِيدُ الْعَذَاب) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	97
2.20. GAFÛR (الْعَفُوْر) : ÇOK, DEFALARCA BAĞIŞLAYAN	98
2.20.1. (الْعَفُوْر) Sıfatı Analizi:	98
2.20.2. (الْعَفُوْر) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	99
2.21. ŞEDÎDÜ'L İKÂB (شَدِيدُ الْعِقَاب) : CEZASI ÇOK ŞİDDETLİ OLAN.....	103
2.21.1. (شَدِيدُ الْعِقَاب) Sıfatı Analizi:.....	103
2.21.2. (شَدِيدُ الْعِقَاب) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:.....	104
2.22. SERÎU'L HİSÂB (سَرِيْعُ الْحِسَاب) : HESABI ÇABUK GÖREN.....	106
2.22.1. (سَرِيْعُ الْحِسَاب) Sıfatı Analizi:.....	106
2.22.2. (سَرِيْعُ الْحِسَاب) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:.....	107
2.23. HALÎM (الْحَلِيْم): KULLARINA YUMUŞAK DAVRANAN, CEZALANDIRMAKTA ACELE ETMEYEN.....	108
2.23.1. (الْحَلِيْم) Sıfatı Analizi:	108

2.23.2. (الْحَيُّ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	109
2.24. HABÎR (الْحَبِيرُ) : HER ŞEYDEN HABERDÂR OLAN	111
2.24.1. (الْحَبِيرُ) Sıfatı Analizi:	111
2.24.2. (الْحَبِيرُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	113
2.25. ZÛ FADLİN ALEL ÂLEMÎN (ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ) BÛTÛN ÂLEMLERE LÛTUF SAHİBİ OLAN	114
2.25.1. (ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ) Sıfatı Analizi:	114
2.25.2. (ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	116
2.26. el-ALİYY (الْعَلِيُّ) : YÜCELİĞİNİN ÜSTÜNDE HİÇBİR YÜCELİK OLMAYAN YÜCE... 117	
2.26.1. (الْعَلِيُّ) Sıfatı Analizi:	117
2.26.2. (الْعَلِيُّ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	118
2.27. AZÎM (الْعَظِيمُ) : BÛYÛKLÛK VE YÜCELİK SAHİBİ OLAN	120
2.27.1. (الْعَظِيمُ) Sıfatı Analizi:	120
2.27.2. (الْعَظِيمُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	121
2.28. GANÎ (الْغَنِيُّ) : KENDİLİĞİNDEN ZENGİN OLAN, HİÇBİR ŞEYE İHTİYACI OLMAYAN	122
2.28.1. (الْغَنِيُّ) Sıfatı Analizi:	122
2.28.2. (الْغَنِيُّ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	123
2.29. HAMÎD (الْحَمِيدُ) : Hamd edilmeyi hak eden, hamde layık olan.....	124
2.29.1. (الْحَمِيدُ) Sıfatı Analizi:	124
2.29.2. (الْحَمِيدُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	125

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“İ’RÂB BAKIMINDAN” SIFAT OLAN KELİMELERİN ANLAMA KATTIĞI ETKİ

3.1. (مُتَّقِينَ) : KORUNANLAR	128
3.1.1. (الْمُتَّقِي) Sıfatı Analizi:	128
3.1.2. (الْمُتَّقِي) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	130
3.2. (عَظِيمٌ) : BÜYÜK.....	133
3.2.1. (عَظِيمٌ) Sıfatı Analizi:.....	133
3.2.2. (عَظِيمٌ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki: ..	135
3.3. (لَا يُبْصِرُونَ) : GÖRMEZLER.....	141
3.3.1. (لَا يُبْصِرُونَ) Sıfat Analizi ;.....	142
3.3.2. (لَا يُبْصِرُونَ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	143
3.4. (تَسْرُّ النَّاطِرِينَ) : BAKANLARA SÜRUR VEREN.....	144
3.4.1. (تَسْرُّ النَّاطِرِينَ) Sıfat Analizi ;	144
3.4.2. (تَسْرُّ النَّاطِرِينَ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	145
3.5. (مُهِينٌ) : ALÇALTICI	147
3.5.1. (مُهِينٌ) Sıfat Analizi ;.....	147
3.5.2. (مُهِينٌ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	148
3.6. (أَلِيمٌ) : ACI VEREN.....	150
3.6.1. (أَلِيمٌ) Sıfatı Analizi ;	150
3.6.2. (أَلِيمٌ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	150
3.7. (يُوقِنُونَ) : YAKÎNEN İNANANLAR	154

3.7.1. (يُوقِنُ) Sıfatı Analizi ;	155
3.7.2. (يُوقِنُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	155
3.8. (السُّجُود) : SECDE EDENLER	157
3.8.1. (السُّجُود) Sıfatı Analizi ;	157
3.8.2. (السُّجُود) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	158
3.9. (مُسْتَقِيم) : DOSDOĞRU.....	160
3.9.1. (مُسْتَقِيم) Sıfatı Analizi:.....	160
3.9.2. (مُسْتَقِيم) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	160
3.10. (يَعْقِلُونَ) : AKLEDERLER.....	164
3.10.1. (يَعْقِلُونَ) Sıfatı Analizi ;.....	164
3.10.2. (يَعْقِلُونَ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	165
3.11. (مُبِين) : APAÇIK.....	167
3.11.1. (مُبِين) Sıfatı Analizi ;.....	167
3.11.2. (مُبِين) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	167
3.12. (بَعِيد) : UZAK.....	170
3.12.1. (بَعِيد) Sıfatı Analizi ;.....	170
3.12.2. (بَعِيد) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	171
3.13. (يَعْلَمُونَ) : BİLİRLER.....	173
3.13.1. (يَعْلَمُونَ) Sıfatı Analizi ;.....	173
3.13.2. (يَعْلَمُونَ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	174
3.14. (الْكَافِرِينَ) : KAFİRLER	176

3.14.1. (الْكَافِرِ) Sıfatı Analizi ;	176
3.14.2. (الْكَافِرِ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	177
3.15. (الظَّالِمِينَ) : ZALİMLER	181
3.15.1. (الظَّالِمِ) Sıfatı Analizi ;	181
3.15.2. (الظَّالِمِ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	182
3.16. (الْأَثِيمِ) : GÜNAHKÂR	184
3.16.1. (الْأَثِيمِ) Sıfatı Analizi ;	184
3.16.2. (الْأَثِيمِ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:	185
SONUÇ	188
KAYNAKÇA	191
ÖZGEÇMİŞ	195

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen madde
a.s.	Aleyhisselam
bkz.	Bakınız
b.	İbn/bin
c.	Cilt
ev.	Çeviren
h.	Hicri takvim
Hz.	Hazreti
r.a.	Radiyallâhu anhu
s.	Sayfa
s.a.v.	Sallallâhu aleyhi vesellem
md.	Maddesi
M.E.B.	Milli Eğitim Bakanlığı
n.ř.r.	Neşreden
ö.	Ölümü
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkik
trc.	Tercüme eden
t.y.	Basım tarihi yok
vd.	Ve diğerleri
y.y.	Yayın yeri yok

ÖNSÖZ

Arap dili, yalnızca belli birkaç bölgedeki coğrafyanın değil, dünyanın değişik yerlerinde yaşayan tüm Müslümanların ortak ibadet dilidir. Günümüzde dünya genelinde konuşulan sayılı dillerdendir. En büyük değerini ise Allah'ın, vahyini bu dil üzerinde aktarmayı seçmesinden almıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'in edebî ve belâgî yönü üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Az söz ile çok şey ifade ettiği ve beşeri mislini getirmekten acîz bıraktığı malûmdur.

Bu çalışmalarda, Kur'ân-ı Kerîm'in âyet sonlarında gelen ifadelerinin de üzerinde durulmuş, genellikle içeriği özetleyen, ana fikrini belirten kelimelerden oluştuğu tespit edilmiştir. Ancak "âyet sonunda" gelen sıfatların, özellikle de "Allah'ın sıfatlarının âyetin anlamına kattığı etki" üzerine müstakil bir çalışmaya rastlanamamaktadır.

Bu tezin konusu zikredilen bahsi hedeflemektedir. Araştırmada Arap dilinde sıfatın yapısından başlanılıp, mânâ bakımından ve i'râb bakımından sıfat olan kelimelerin analizi yapılmıştır. Ardından tefsir eserlerine de başvurulmuş ve âyetin anlamına kattığı etki maddeler halinde zikredilmiştir. Çalışma sonucunda ulaşılan neticeler sonuç bölümünde aktarılmıştır.

Son olarak, bu çalışma esnasında yönlendirme ve tashihleriyle katkıda bulunan başta tez danışmanım Dr. Sajed Alkhlif Alsalh hocam olmak üzere, Dr. İzzet Marangozoğlu hocama, tezimin başından sonuna yardımını esirgemeyen Dr. Neclâ Yasdıman Demirdöven hocama teşekkürü borç bilirim. Ayrıca, kendilerine ayırmam gereken zamanları kısıtladığım, desteklerini hep gördüğüm aileme de çok teşekkür ediyorum.

Arzu Topal
İzmir-2019

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI

Bu tezin konusu; Bakara Sûresi'nin âyet sonlarında gelen sıfatlarının anlama kattığı etkidir. Sıfatlar ve etkileri incelenirken, “mânâ bakımından” sıfat olanlar (Allah'ın sıfatları) ve “i'râb bakımından” sıfat olanlar şeklinde iki grup yapılmıştır.

Araştırmanın birinci bölümünde; Arap dilinde sıfatın tanımı, cümlede hangi konumlarda geldiği, asıl sıfat olan kelimelerle sıfat mânası veren kelimeler ve sıfatların hangi kalıplarda geldiği ifade edilmiştir. İkinci bölümde; her ne kadar i'râb olarak haber konumunda gelseler de, mânâ bakımından sıfat olduklarından ve taşıdığı ehemmiyet dolayısıyla Allah'ın sıfatlarının analizi ve âyetin anlamına kattığı etki incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise; âyet sonunda i'râb bakımından sıfat konumunda olan diğer bütün kelimelerin analizi yapılmış, etkisi tespit edilmiştir. Bütün bu çalışmanın ardından da ulaşılan netice, sonuç bölümünde zikredilmiştir.

Bir yüksek lisans tezine Kur'an-ı Kerîm'deki sıfatların tamamının incelenmesi sığmayacağından, tezin konusu Bakara Sûresi'nin âyet sonlarındaki sıfatları ile sınırlanmıştır. Bu sûrenin seçilme nedeni ise; âyet sonlarındaki sıfatların anlama kattığı etki, en uzun sûre olması hasebiyle, olabildiğince çok ve çeşitli örnekle inceleyebilmek içindir.

II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Allah'ın kelâmının her biri, verdiği mesajın doğru anlaşılması açısından çok önemlidir. Bu hususta değil kelime, her bir harf, hatta her bir hareke önem arz etmektedir. Âyetlerin mânâsını en net ve en doğru şekilde anlayabilme yolunda, âyet sonundaki sıfatların da büyük önem arz ettiği muhakkaktır. Müstakil olarak böyle bir çalışmanın daha önce yapılmamış olması bizi bu çalışmaya yönlendirmiştir. Sadece Bakara Sûresi ile sınırlanmayıp, Kur'an-ı Kerîm'in tamamı üzerinde, bu şekilde detaylı bir araştırmanın yapılması gerekmektedir.

III. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Araştırmada; öncelikle klasik olan ilk kaynaklara başvurulmuştur. Daha net ifadelere ulaşabilmek için, günümüz kaynakları da incelenip değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Ağırlıklı olarak; 1. Bölümde Arap Dili'nde sıfatın yapısını incelemek üzere sarf ve nahiv kitaplarından, 2. Bölümde Allah'ın sıfatlarını incelemek üzere lügat, ansiklopedi, kelâm ve tefsir kitaplarından, el-esmâu'l-hüsnâ üzerine yazılmış eserlerden faydalanılmıştır. Son olarak 3. Bölümde de, âyet sonlarında gelen sıfat konumundaki diğer kelimeleri ve âyetin anlamına kattığı etkiyi incelemek üzere sözlük ve tefsir kitaplarından istifade edilmiştir. Yararlı olan kaynakların bazıları şunlardır:

Sözlüklerden; Mukâtil b. Süleyman'ın (ö.150/767) *el-Eşbah ve'n-Nezâir*'i, Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî (ö.175/792)'nin *Kitâbu'l-Ayn*'i, Ebû Hilâl Askerî'nin (ö.395/1004) *el-Furûk fi'l-Luğa*'sı, Râgıp el-İsfahânî'nin (ö.425/1034) *Müfredât*'ı, İbn Manzûr'un (ö.711/1312) *Lisânü'l Arab* adlı eserlerdir.

Sarf ve Nahiv kitaplarından; Sîbeveyh (ö.180/796)'in *el-Kitab*'i, Müberrid'in (ö.286/898) *el-Muktadab*'ı, Zemahşerî (ö.538/1144)'nin *el-Mufasssal*'ı, Sekkâkî'nin (ö.626/1229) *Miftâhu'l-Ulûm*'u, Ebû Hayyan Endülüsi (ö.745/1344)'nin *İrtişâfu'd-Darab*'i, İbn Hişam (ö.761/1423)'in *Muğni'l-Lebîb*'i, Âsım Bitâr'ın *en-Nahvu ve's-Sarf* adlı eserlerdir.

Tefsîr Kitaplarından; el-Ferrâ'nın (ö.207/822) *Meâni'l-Kur'ân*'ı, Ahfeş'in (ö.215/830) *Meâni'l-Kur'ân*'ı, Taberî'nin (ö.310/923) *Câmiu'l-Beyân*'i, Zeccâc'ın (ö.311/923) *Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu*, el-Mâverdî'nin (ö.450/1058) *en-Nüket ve'l-Uyûn*'u, Vâhidî'nin (ö.468/1076) *el-Vecîz*'i, Zemahşerî'nin (ö.538/1144) *el-Keşşâf*'ı, Râzî'nin (ö.606/1210) *Mefâtih'ül-Gayb*'ı, İbn Arabî'nin (ö.638/1210) *Tefsîrî Kebîr Te'vilât*'ı, Kurtubî'nin (ö.671/1273) *el-Câmiu li Ahkâm'il-Kur'ân*'ı, Ebû Hayyân Endülüsi'nin (ö.745/1344) *Bahru'l-Muhît*'i, İbn Kesîr'in (ö.774/1373) *Tefsîr'il-Kur'ân'il-Azîm*'i, Mevdûdî'nin *Tefhimu'l Kur'an*'i, Vehbe Zuhaylî'nin *Tefsîrü'l Münîr* adlı eserleridir.

IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bakara Sûresi'nin âyet sonlarında gelen sıfatlarının anlama kattığı etkiyi tespit edebilmek için “mana bakımından” ve “i'râb bakımından” sıfatlar şeklinde iki bölüm oluşturulmuş, bölümler içerisinde de her âyet, iki başlık altında incelenmiştir:

Birinci başlık “sıfatın analizi” dir. Bu kısımda sıfatlar; etimolojik (kök anlam) ve artsüremli semantik (tarihsel süreçteki anlamı) yöntemi ile irdelenmiştir. Terim anlamı için esmâu'l-hüsnâ eserlerine başvurulmuştur.

İkinci başlık “sıfatın âyette anlama kattığı etki” dir. Bu kısımda; öncelikle âyetin mesajı bütün olarak ele alınmış ve açıklamasına yer verilmiştir. Eğer varsa, âyetin sonunda gelen sıfatlarla ilgili daha önceki müfessirlerin görüşleri zikredilmiştir. Ardından sıfatın sözlük ve terim anlamından da istifade edilerek, sıfatın âyetin anlamına kattığı etki tespit edilmiştir.

İkili gelen sıfatların da âyetle ve birbiri ile olan bağlantısına değinilmiştir. Ard arda gelen bu sıfatlarda tekrara düşmemek için; sadece birinci sıfat başlığında âyetin tefsirine yer verilmiş, ikinci sıfat başlığında direk olarak sıfatın anlama kattığı etki zikredilmiştir.

Sıra olarak da; sıfatın sûrede ilk geçtiği âyetten başlanılmış, diğer âyetler aynı sıfat başlığı altında yeni bağlamıyla incelenmiştir.

Bütün bu araştırmaların neticesinde; sıfatın her âyette anlama kattığı etkiyi zikrettikten sonra sonuç kısmında da, genel olarak âyet sonlarında gelmesiyle temerküz ettiği etkiler maddeler halinde sıralanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAP DİLİNDE SIFAT

Asıl konuya geçmeden önce sıfatlar hakkında, araştırma esnasında gerekli olacak şu bilgileri hatırlamada fayda vardır:

1.1. Sıfatın Tanımı

Arap dilinde “sıfat”: (وَصَفَّ - يَصِفُّ) kökünün masdarları olan, (وَصْفٌ) veya (صِفَّةٌ) kelimeleri ile ifade edilir. (نَعْتٌ) kelimesi de sıfat anlamında kullanılmaktadır.¹

Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî (ö.175/792) sıfatı (وَصْفٌ maddesinde); bir şeyin görünüşünü, cevherini ve keyfiyetini vasfetmek olarak tanımlar.²

Râgıb el-İsfahanî (ö.425/1034)’ye göre (وَصْفٌ); bir şeyin nicelik ve niteliğini belirterek onu tanıtmaya çalışmaktır. (صِفَّةٌ) ise bir şeyin üzerinde bulunduğu hâl, şekil ve taşıdığı niteliklerdir.³

İbn Manzûr (ö.711/1312)’a göre de (وَصْفٌ); bir şeyin kendisinde zâten var olanı veya kendisinde olmayıp onun üzerine yapılan atıfla onu tanımlamaktır.⁴

Zemahşerî (ö.538/1144) *el-Mufasssal*’da sıfatı, zâtın bazı hallerine delalet eden isim olarak açıklar. Uzun, kısa, akıllı, ahmak, oturan, ayakta duran, zengin, fakir gibi.⁵

Bu değerlendirmeler ışığında sıfatı; “bir şeyin nitelik ve niceliğini belirterek tanımlamak” olarak özetleyebiliriz.

¹ İbn Yaiş, Ebû'l Bekâ Muvaffakuddîn, *Şerhu'l-Mufasssal li Zemahşerî*, (Thk: Bedîi Ya'kûb), c. 2, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001, s. 232

² el-Ferâhidî, Halîl b. Ahmed, *Kitabu'l Ayn*, (Thk: Abdulhamid Hendâvî), Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003, s. 376

³ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîb'il-Kur'ân*, (Çev: Abdülbaki Güneş-Mehmet Yolcu), İstanbul: Çıra Yayınları, 2010, s. 1161

⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (Thk: Abdullah Ali el-Kebîr vd), Kahire: Dâru'l Meârif, s. 4849

⁵ Zemahşerî, Ebû'l Kâsım Muhammed b. Ömer, *el-Mufasssal fî Sın'ati'l-İ'râb*, (Thk: Alî b. Mulhem), c. 1, Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1993, s. 149

1.2. Sıfatın Cümlede Geliş Şekilleri

Sıfatlar cümle içerisinde, nekre veya marife olarak gelebilir. Müfred (tek kelime) olarak geldiği gibi cümle veya şibhi cümle (cümle benzeri) şeklinde de gelebilmektedir.⁶ Aşağıdaki örneklerde olduğu gibi;

Müfred gelişi: الرَّجُلُ السَّمِينُ Şişman adam geldi.)

Cümle olarak gelişi: اسْتَمَعْتُ إِلَىٰ وَاعِظٍ يَأْمُرُ بِالْمَعْرُوفِ İyiliği emreden bir vaizi dinledim.)

Şibhi cümle olarak gelişi: جَرَّبْتُ بَدَلَةً فِي الْحِرَانَةِ Dolaptaki bir takım elbiseyi denedim.)

Nekre bir isme eklenen sıfat tahsislik ifade eder, marife isme eklenen sıfat ise açıklık getirmeye yarar.⁷

1.3. Sıfat Kalıpları

“Asıl sıfat olma özelliği taşıyan kalıplar” müştâk (türemiş) nât veya sıfat-ı müştakka adıyla bilinir. Bunlar beş çeşittir⁸;

- a) Sıfat-ı Müşebbehe (الصِّفَةُ الْمُشَبَّهَةُ): Zamanla kayıtlı olmaksızın mevsufundaki sürekli ve kalıcı olan bir özelliği bildiren sıfatlardır. Sîbeveyh (ö.180/796), amel etmede ismi fâile benzediğini ancak sadece muzarî anlam taşımadığı için amel tarzının ismi fâil ile aynı olmadığını belirtir.⁹ Örnek: (İri bir taş düştü. سَقَطَ حَجَرٌ ضَخْمٌ.)
- b) İsm-i Fâil (اسْمُ الْفَاعِلِ): Fiilin bildirdiği işi yapan, etken sıfat-fiile denir. Hudûsa, yani yenilenişe, harekete delalet eder. Müberrid (ö.286/898), ism-i failin muzari fiil gibi amel ettiğini söyler.¹⁰ Örnek: (Faziletli Zeyd geldi. جَاءَ زَيْدٌ الْفَاضِلُ.)

⁶ İbn Hişâm, Yusuf b. Ahmed b. Abdullah, *Muğni'l-Lebîb an Kütübü'l-Eârîb*, (Thk: Muhammed Muhyiddin Abdul Hamîd), Beyrut: el-Mektebetü'l Asriyyetü, 1991, s. 492

⁷ Zemahşerî, a.g.e., c. 1, s. 149

⁸ Âsim Bitâr, *en-Nahvu ve 's-Sarf*, Dimaşk/Şam: Câmîatu Dimaşk, 2004, s. 274

⁹ Sîbeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitâb*, (Thk: Abdu's-Selâm Muhammed Hârûn), c. 1, Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1988, s. 194

¹⁰ Müberrid, Ebû Abbas Muhammed b. Yezîd, *el-Muktadâb*, (Thk: Muhammed Abdu'l-Hâlık Azîme), c. 4, Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, s. 148

- c) Mübâlağalı İsm-i Fâil (صِيغَةُ الْمُبَالَغَةِ): İşi yapan kimsede aşırılık ifade eden kelimelere denir. Örnek: (Alim sözünü ölçer, dilini tutar. وَزَانَ كَلَامَهُ حَزَانَ لِسَانَهُ .)
- d) İsm-i Mef'ûl (اسْمُ الْمَفْعُولِ): Yapılan işten etkilenen isimdir. Meçhul fiil gibi amel eder.¹¹ Sekkâkî (ö.626/1229), ism-i mef'ûlün ism-i fâil gibi hudûsa/yenilenmeye delâlet ettiğini söyler.¹² Örnek: (Dövülen Said geldi. جَاءَ سَعِيدٌ الْمَضْرُوبُ .)
- e) İsm-i Tafdîl (اسْمُ التَّفْضِيلِ): Bir derecelendirme olup (renk ve sakatlık dışında) bir vasfın başka bir varlıktakinden daha çok olduğunu göstermek için türetilen isimdir.¹³ İki şey arasındaki ortak fakat biri diğerinden üstün olan sıfatı bildirir. Örnek: (En büyük kitabı satın aldım. اشْتَرَيْتُ الْكِتَابَ الْأَكْبَرَ .)

“Aslî olmayıp cümle içindeki konularından dolayı sıfat mânâsı veren kalıplar” müştâk mânâlı nât adıyla bilinir. Bunlar da yedi çeşittir¹⁴;

- a) İsm-i Mansûb (اسْمُ الْمَنْسُوبِ): İsimden türeyipte bir yer, varlık veya işle ilgiyi, ona mensubiyeti gösteren kelimeye ism-i mensûb denir. İlgi ismi olarak da bilinirler. Örnek: (Şam'lı Said geldi. جَاءَ سَعِيدٌ الشَّامِيُّ .)
- b) Masdar (الْمَصْدَرُ): Zamanla ilgisi olmadan bir iş, bir oluş bildiren isimlerdir. Örnek: (Bu adâletli bir tanıktır. هَذَا شَاهِدٌ عَدْلٌ .)
- c) Câmîd İsim (الاسم الجامد): Bir varlığa isim olarak verilmiş olup, hiçbir kelimedenden türememiş olan isimdir. Örnek: (Arslan (olan) Zeyd geldi. جَاءَ زَيْدٌ الْأَسَدُ .)

¹¹ Ebû Hayyân Endülüsî, *İrtişâfu'd-Darab min Lisânü'l-Arab*, (Thk: Receb Osman Muhammed), Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1998, s. 2287

¹² Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yusuf b. Ebi Bekr Muhammed b. Ali, *Miftâhu'l-Ulûm*, (Thk: Ne'ıym Zerzûr), Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1987, s. 50

¹³ Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 51

¹⁴ Bitâr, *a.g.e.*, s. 275

d) Sahip Anlamındaki Zû (ذُو): Esmâu'l hamseden biridir. Sadece isim tamlaması formatında ve muzaf konumunda gelir. Zamirlerle de kullanılmaz.

Örnek: (Bu fazilet sahibi bir adamdır. هَذَا رَجُلٌ ذُو فَضْلٍ.)

e) İsm-i İşâret (اسْمُ الْإِشَارَةِ): İşâret isimleri, mekâna mahsus olmadığı ve işaret ettiği isimden önce değil sonra geldiği takdirde sıfat konumunda olurlar. Belli bir şeye işaret ettiklerinden marife kabul edilirler.¹⁵ Örnek: (Bu öğrenci geldi. جَاءَ التِّلْمِيذُ هَذَا.)

f) İsm-i Mevsûl (اسْمُ الْمَوْصُولِ): Kendilerinden sonra gelen ve sıla cümlesi denilen cümle ile bir ismi açıklayan marife kelimelerdir.

Örnek: (Ödülü kazanan öğrenci geldi. جَاءَ التِّلْمِيذُ الَّذِي نَالَ الْجَائِزَةَ.)

g) Sayı (العَدَدُ): Varlıkların sayısını belirtmek için kullanılan isimlerdir.

Örnek: (İlahınız tek bir ilahtır. وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ.)¹⁶

1.4. Mânâ Bakımından ve İ'râb Bakımından Sıfat Olan Kelimeler

a) Mânâ bakımından sıfat olan kelimeler: Büyük, cömert, şekfatli gibi bizzat kelimenin kendisi, mevsufundaki bir vasfı, bir özelliği belirten ifadelerdir.

(عَفُورٌ رَحِيمٌ – إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ – Şüphesiz ki Allah çok bağışlayan ve merhamet edendir.)¹⁷ örneğinde

(عَفُورٌ) ve (رَحِيمٌ) kelimeleri, (الله) ismini niteleyen ve mânâ bakımından sıfat olan kelimelerdir.

b) İ'râb bakımından sıfat olanlar ise; Arap dilinde cümle içerisinde nekra bir kelimedenden sonra gelen tüm ifadeleri kapsar. Bunlar sıfat olan bir ismi içerdigi gibi, bazen bir fiil, bazen de şibhi cümle denilen cümle benzeri ifadeleri içine alırlar.

¹⁵ Sibeveyh, a.g.e., c. 2, s. 5

¹⁶ Bakara Sûresi 2/163

¹⁷ Bakara Sûresi 2/173

وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ – İşte bunlar Allah'ın hudutlarıdır, onları bilen bir kavme

açıklar.)¹⁸ Bu cümlede (يَعْلَمُونَ) kelimesi, mânâ bakımından sıfat olmadığı halde, i'râb

bakımından (قَوْم) kelimesinin sıfatı konumundadır.

Bakara Sûresi âyet sonlarında gelen “mânâ bakımından sıfat” olan kelimelerin anlama kattığı etki bu tezin ikinci bölümünde, “i'râb bakımından sıfat” olan kelimelerin etkisi ise tezin üçüncü bölümünde incelenecektir.

¹⁸ Bakara Sûresi 2/230

İKİNCİ BÖLÜM

“MÂNÂ BAKIMINDAN” SIFAT OLAN ALLAH’IN SIFATLARININ ANLAMA KATTIĞI ETKİ

Allah’ın sıfatları; Bakara Sûresi âyet sonlarında 28 kez, tekrarlarıyla birlikte 104 kez geçmektedir. “İ’râb bakımından” sıfat konumunda değil, ya innenin ya leysenin ya da mübteda konumunda gelen Allah isminin haberi olarak gelmektedir. Ancak, “mânâ bakımından” sıfat olmaları hasebiyle konumuza dâhildirler.

İslâm litaratüründe Allah’a yönelik olarak sıfat terimi: “Allah’ın insanlarca bilinmesini sağlayan nitelik” veya “Allah’ın zâtına nisbet edilen mâna ve mefhûm” olarak tanımlanır.¹⁹

Allah’ın sıfatları, yücelik ve aşkınlık ifade ederler. Allah’ın sıfatları ile yarattıklarının sıfatları arasında isimlendirme benzerliği varsa da O’nun sıfatları ezel’i ve ebedidir, ilmi, iradesi, hayatı, kelâmı gibi diğer hiçbir sıfatı bizimkilere benzemez. Bu ifadeler benzetme yoluyla beşerin aklına yaklaştırmak içindir. Şûrâ Sûresi 11. Âyette: (لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ..) “..Onun benzeri hiçbir şey yoktur..” buyrulur.

Zâtı için alem olan tek bir isim vardır o da “Allah” lafzıdır. Allah lafzı, ulûhiyete delâlet eden “özel ismi”, diğer bir deyişle “zât ismi” dir. Âlimlerin çoğunluğuna göre zât ismi olan “Allah” lafza-i celâli dışındaki diğer isimleri (Alîm, Hakîm, Kadîr.. gibi), aslen “Allah” ismini niteleyen “sıfatlar” olarak değerlendirilmiştir. Bazılarına göre ise; Allah bu sıfatlarla o kadar muttasıftır ki, sıfatlar O’nun hakkında isim mertebesine çıkmıştır.²⁰

Allah’ın sıfatları âyet ve hadislerde genellikle; ism-i fâil, ism-i tafdîl, mübalâğalı ism-i fâil veya sıfat-ı müşebbehe kalıplarında gelmektedir. İsim ve sıfat tamlaması, masdar ve fiil şeklinde ifade edildiği de görülür.

“Sıfat” kelimesi Kur’an-ı Kerim’de yer almamakta, ancak masdar şekli olan ‘vasf’ tek bir yerde (En’âm 6/139), muzari şekli ise on üç yerde geçmektedir. “İsim” kelimesi ise birçok ayette Allah’a nisbet edilmiş, ayrıca O’nun “esma-i hüsnâ”sının olduğu zikredilmiştir; İlk olarak A’râf Sûresi 180. âyette (وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى...) karşılaştığımız Esmâu’l-Husnâ ifadesi, “en güzel isimler” anlamında olup Allah’ın bütün isim ve sıfatlarını içine alan bir sıfat tamlaması terkididir.

¹⁹ İlyas Çelebi, “Sıfat”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 37, TDV Yayınları, (2009), s. 100

²⁰ İsmail Karagöz, *Esma-i Hüsnâ*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016, s. 15

Bu terkip Kur'ân'ı Kerîmde, 4 yerde (A'raf 180, İsrâ 110, Taha 8, Haşr 24) geçmektedir. Fatiha'dan İhlas suresine kadar yirmi sekiz surede gösterilen isim sayısı **111**'e çıkmaktadır. Çeşitli kelime kalıplarıyla zat-ı ilahiyeye nisbet edilmiş olarak yer alan kavramların sayısını, Allah'a nisbet edilen 'fiillerden' de yola çıkarak 313'e, hatta 552 ye ulaştıranlar dahi vardır.²¹ Hadis-i şeriflerde ise, Allah'ın sayı olarak **99** isminin yer aldığı meşhur listeli Tirmizi rivayeti bilinir. Ancak isimlerin tek tek sayıldığı bu rivayet zayıf kabul edilir. Sahih olan ise Buhari ve Müslim'de yer alan; "Allah'ın yüzden bir eksik, doksan dokuz ismi vardır. Kim onları ezberler ve sayarsa cennete girer. Allah tektir, tek olanı sever."²² olarak geçen, isimlerin neler olduğunun zikredilmediği hadistir.

Allah'ın sıfatları, belirli (ma'rife) olarak gelirler. Ancak cümle içinde "temyiz" veya "haber" konumlarında geldiklerinde belirsiz formda (nekre olarak) da gelebilirler. Cümlelerin yapısı gereği esmâ-i husnâdan bir isim belirsiz gelse dahi, mutlaklığı ve mükemmelliği ifade eder.

Âyet sonlarındaki esmâ rastgele bir şekilde gelmemektedir. Her isim âyetin konusuyla bağlantılıdır. Allah'ın rahmetinden söz eden âyetin sonunda rahmetle alâkalı bir isim geçer. Azaptan bahseden bir âyetin sonunda da Allah'ın güçlü, mağlup edilemeyen ve intikam sahibi olduğuna işaret eden isimler geçmektedir. Yaratma ile ilgili bir âyetin sonunda da Allah'ın yüce ve hikmet sahibi olduğuna delalet eden bir isim zikredilir. Hüküm, emir ve nehiy bildiren âyetlerin sonunda da Allah'ın işitme ve bilme özelliğini bildiren isimler gelmektedir. Tevbeden söz eden âyetlerin sonunda da Ğafur ve Rahîm gibi isimler gelmektedir.²³

Allah'ın sıfatları bazen iki, bazen üç, bazen daha fazla sayıda ardarda gelebilmektedir. Sıfatlar, âyetin içeriğiyle büyük bir uyum içindedir. İbn Kayyim el-Cevziyye el-Esmâu'l-Husnâ adlı eserinde, ikili esmânın uyumu hususunda şu örneği verir;

"Bir bedevi, birisinin Zümer suresi 1.ayet (تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ) sonunda yer alan "Azîz'dir, Hakîm'dir" ifadesini, "Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir" şeklinde okuduğunu işitti. Bunun üzerine bedevi:

- 'Bu Allah'ın kelâmı değildir' dedi. Âyeti okuyan kimse:

²¹ Çelebi, *a.g.m.*, c. 37, s. 101

²² Buhârî, Daavât 68; Müslim, Zikr 5

²³ Ramazan Sönmez, *Esmâi Hüsnâ*, Konya: Konevi Yayınları, 2010, s. 16

-'Kur'an'ı mı yalanlıyorsun?' dedi. Bedevi:

-'Hayır, fakat bu okuma şeklin doğru değil' dedi.

Bunun üzerine âyeti okuyan kimse, hatasını anlayıp âyeti, "Azîz'dir, Hakîm'dir" şeklinde okudu. Bedevi:

-'İşte şimdi doğru okudun' dedi."

İbn Kayyım devamla şöyle der: Ayetlerin isim ve sıfatlarla bittiğini düşünecek olursan, Allah'ın kelamının bir sıfatla sona erdiğini bulursun. Ayetin bu şekilde bir sıfatla sona ermesi, Allah'ın o ayette yaptığı şeye delil ve O'nun varlığını gösteren bir kanıttır.²⁴

Ardarda gelen isimlerin kendi aralarında da uyum vardır ve şu amaçlarla yanyana gelirler:

- a) Birbirini anlam olarak güçlendirmek için; Alîmun Habîr gibi (mutlak bilgisi ile herşeyden haberdan oluşu).
- b) İlahi sıfatların tecellisinde bir hakikatın birbirini tamamlayan iki yüzünü göstermek için gelir; Azîzun Hakîm gibi (yüce ve güç sahibi olmasıyla birlikte, hüküm ve hikmet sahibidir).
- c) Bir esmânın tecellisine bir diğerini sebep göstermek için gelir. el-Gafûru'l-Vedûd gibi (sonsuz af ve bağış sahibi olmasının sebebi, sonsuz sevgisidir).

Bitişik isimlerin öncelik ve sonralıkları da bir anlam ve amaca mebnidir. Önce gelen ismin tecellisi, sonra gelen ismin illeti (sebebi), sonra gelen ise önceki ismin gayesi (neticesi) olması gibi.²⁵

Araştırmaya başlamadan önce, Bakara sûresi hakkında da kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. "Sûre, içinde bir sığırın kesilmesiyle ilgili tafsilatlı ve mucizeli bir kıssa bulunduğundan dolayı, sığır ya da boğa mânasına gelen 'Bakara' adını almıştır. 286 âyettir. Kur'an'ın en uzun sûresidir ve Medine'de nâzil olmuştur. Dolayısıyla da hukuk yönü ağır basar. İçinde itikat, kulluk, muâmelat, faiz, evlenme, boşanma, bahtiyar ve bedbahtlar, mü'minler, kâfirler ve münafıklarla ilgili bahisler ve hükümler vardır. Bununla beraber Hz. Âdem, ehl-i kitab, Yahudiler vs. ile ilgili değerli ve ilginç kıssalar mevcuttur. Baştan sona

²⁴ İbn Kayyım el-Cevziyye, *el-Esmau'l Hüsnâ*, (Çev: Hanifi Akın-Muhittin Korkmaz), İstanbul: Karınca Polen Yayınları, 2015, s. 407

²⁵ Mustafa İslamoğlu, *Kur'an'a Göre Esmâ-i Hüsnâ*, c. 1, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011, s. 104

kadar muhteşem bir insicam (uyum) taşıyan bu mübarek sûre son olarak tevbe, tahfif, kâfirlere karşı zafer ve saadet isteme şeklinde –ve Allah’ın öğrettiği biçimde- duâ ile biter.”²⁶

Bu surenin fazileti hakkında muhtelif hadis-i şerifler de rivayet edilmiştir. Örnek olarak; Peygamberimiz (s.a.v.) buyuruyor ki: “Evlerinizi kabirlere çevirmeyin. İçinde Bakara suresi okunan bir eve şeytan girmez.”²⁷ “Her şeyin bir zirvesi vardır. Kur’an-ı kerimin zirvesi de Bakara suresidir. Onun içinde, Kur’anın âyetlerinin efendisi olan bir âyet bulunmaktadır ki o da Âyet’el-Kürsidir.”²⁸

Bu ön bilgilerden sonra, Bakara Sûresi âyet sonlarında gelen mânâ bakımından sıfat olan Allah’ın sıfatlarının anlama kattığı etkiyi incelenmeye başlanacaktır. Bu sıfatların hepsinin mevsufu (nitelediği isim) “Allah” ismidir. Dolayısıyla ilk olarak “Allah” zât isminden başlanılıp ardından Allah’ın diğer sıfatları irdelenecektir.

2.1. MEVSUF OLARAK ; “الله” ZÂT İSMİ

Allah adı Kur’an-ı Kerim’de toplam 2697 kere geçer.²⁹ Yüce Yaratıcı’nın diğer bütün güzel isim ve sıfatlarını kapsar. Yüce Allah şöyle buyurur: “*En güzel isimler Allah’ındır.*” (A’raf 180)

Bu isim, içinden hiçbir şey müstesnâ olmaksızın, bütün ilahi sıfatları toplayan Zât’a delalet etmektedir. Diğer isimler ise, ilim, kudret, fiil vs. gibi yalnız ifade ettikleri manadan birine delâlet etmektedir. “Allah” ismi, isimlerin en özeliştir. Çünkü o, ne hakikat ve ne de mecâz olarak bir başkasına isim olarak verilemez.³⁰ Nitekim Yüce Allah bu ismin O’na mahsus oluşundan dolayı: “*هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا* O’nun adıyla anılan birini biliyor musun?” (Meryem 65) buyurmuştur.

Allah kelimesinin etimolojisi üzerinde İslâm bilginleri, Arap dili uzmanları ve müsteşrikler tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür. Kelimenin herhangi bir kökten

²⁶ Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerir, *Câmiul-Beyân an Tevîli Âyi'l-Kur’ân / Tefsîr’üt-Taberî*, (Çev: Kerim Aytekin-Hasan Karakaya), c. 1, İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996, s. 15

²⁷ Tirmizi, *Sünen-i Tirmizi, (Kitab el-Fadail el-Kur’an: 2/2877)*, (Çev: Abdullah Parlıyan), c. 3, Konya: Konya Kitapçılık, 2007, s. 32

²⁸ Tirmizi, *a.g.e.*, s. 32

²⁹ Bekir Topaloğlu, “Allah”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 2, TDV Yayınları, (1989), s. 482

³⁰ Gazzâli, Muhammed b. Ahmed, *Esmâ’ul Hüsnâ Kitabı*, (Çev: İshak Doğan), İstanbul: İlke Yayıncılık, 2016, s. 71

türemiş olmayıp sözlük mânası taşımadığı ve gerçek mâbudun özel adını teşkil ettiği, yahut sözlükte bir anlamı olsa bile gerçek mâbuda ad olunca bu anlamı kaybettiği genellikle benimsenmektedir. Bununla birlikte onun çeşitli köklerden türemiş olabileceğini söyleyenler de vardır. Bu ikinci grubun görüşleri şöyle özetlenebilir:

a) İlâh kelimesinden türemiş olup başına harf-i ta'rif getirilmiş, bir taraftan el-ilâh şeklinde dildeki yerini almışken diğer taraftan kullanım sırasında dile kolaylık sağlamak amacıyla asıl kelimenin hemzesi kaldırılmış, lâmlar birleştirilmiş (idgam) ve azamet ifade eden kalın bir ses verilerek Allah (الله) tarzında okunmuştur. İlâh kelimesi ise “kulluk etmek” mânasındaki (أَلِهٌ . يَأْلَهُ) veya “hayret ve şaşkınlık içinde kalmak, gönülden bağlanıp sığınmak” anlamındaki (أَلِهٌ . يَأْلَهُ) ve (وَلِهٌ . يَوْلَهُ) kökünden ism-i mef'ul mânasında bir masdar olup “tapınılan, yüceliğinin karşısında hayrete düşülen, gönülden bağlanılıp sığınılan” mânalarını ifade eder. Ancak ilâh, hak mâbud için olduğu gibi bâtil tanrılar için de kullanılmıştır. b) “Gizlenmek, duyu idrakinin fevkinde olmak” anlamındaki (لَاهٌ . يَلِيهِ) kökünden (لَاهٌ) lâh kelimesinden türemiş olup “duyu idrakinin ötesinde bulunan” demektir. (لَاهٌ) Lâh kelimesinin başına harf-i ta'rif getirilerek lâmlar birleştirilmiş ve Allah kelimesi elde edilmiştir. (أَلٌ + لَاهٌ) = (الله)

c) Daha çok yabancı yazarların gösterdiği bir temayüle göre Allah lafzı, Câhiliye Arapları'nın putlarından olan el-Lât (اللات) veya Ârâmîce elâhâ (الآهآ) kelimelerinden alınmıştır.³¹

“Allah” lafza-i celâlinin, her birinden ayrı bir özelliğini anlatan kısmını aldığımız, ilk müfessirlerin açıklamaları ise şöyledir:

Taberî (ö.310/923): “Allah” lafzının (أَلِهٌ . يَأْلَهُ) kökünden olduğunu, mânâsının da “Kulluk yapmak, ibadet etmek” olduğunu, “Allah” lafzının ise “Kendisine kulluk edilen ve kendisine ibadet edilen” demek olduğunu söylemiştir. Taberî, Abdullah b. Abbas'ın “Allah” lafzını “Bütün yaratıkların ilahı ve kendisine kulluk edilen” şeklinde izah ettiğini

³¹ Topaloğlu, *a.g.m.*, c. 2, s. 471

rivayet etmiştir.³²

Zemahşerî (ö.538/1144): “Allah kelimesinin aslı “ilah” (إِلَٰه) tır. Nas (نَاسٍ) da Allah lafzı gibidir; onun aslı da unas (أُنَاسٍ) tır. Yani baştaki Hemze hazfedilip, onun yerine harfi tarif getirilmiştir (ال-لاه). Bu sebeptendir ki, (ال-لاه)ın Hemze’si hazfedilmeden) tıpkı ya ilah (يَا إِلَٰه) der gibi, katı’ hemze’siyle ya Allah (يَا اللَّهُ) diye nida edilmektedir.”

Zemahşerî devamında şöyle söyler: “Şayet ‘Bu ismin herhangi bir kökten türemesi söz konusu mudur?’ dersen, şöyle derim: Türeme, aynı anlamın iki ya da daha fazla kalıpta, sıygada belli bir düzen içerisinde bulunmasıdır. Nitekim ilah kelimesinin kalıbı ile hayret etme, şaşırma anlamındaki اِلَٰه kelimesi arasında -ki دَلِيلٌ ve عِلَّةٌ de ona benzer- bu birliği ve intizamı sağlayan şey, ‘şaşırma’ ve ‘dehşet’ anlamıdır. Zira mabudu (Allah’ı) bilme konusunda akıllar hayrete düşmekte; zekâlar dehşete kapılmaktadır. Bu sebeple de, sapkınlık çoğalmış, batıl yaygınlaşmış, doğru ve sağlam düşünce pek nadir görülür olmuştur. Şayet ‘Allah kelimesinin lâm’ı kalın olarak mı telaffuz edilir?’ dersen derim ki: Evet. Nitekim Zeccac (ö.311/923) bu lâm’ın kalın okunmasının sünnet olduğunu söylemiştir ki bütün Araplar bu konuda müttefiktir. Arapların bu konuda ittifak etmiş olması, bunu nesilden nesile tevarüs etmiş (aktarmış) olduklarının delilidir.”³³

Allah lafzının herhangi bir kökten türemediğini söyleyenler, bu hususu delilleri ile birlikte şöyle açıklarlar:

Râzî (ö.606/1210): “Lâfz-ı Celâl alem olup müştak değildir. Bize göre, tercihe şayan olan, Allah lâfzının kesinlikle hiçbir şeyden türememiş olup Allah’ın özel ismi olmasıdır. Bu görüş, Halil (ö.175/791), Sîbeveyh (ö.180/809), usulcü ve fakihlerin çoğunun görüşüdür. Bu hükmün böyle olduğuna birçok delil gösterilmektedir. “Allah” isminin, Hakk Teâlâ’nın diğer isimlerinde bulunmayan bazı hususiyetleri vardır. Biz bunlara işaret edeceğiz.

³² Taberî, *a.g.e.*, c. 1, s. 77

³³ ez-Zemahşerî, Ebû’l Kâsım Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmid’t-Tenzil ve Uyûni’l-Ekâvil fi Vucûhi’t-Te’vîl*, (Çev: Muhammed Coşkun vd.), c. 1, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı – Mega Basın Yayın, 2016, s.73

1) Birinci hususiyet: Sen, “Allah” (الله) kelimesindeki elifi kaldırırsan, geriye (ل) lâfzı kalır ki, bunun manası “Allah’a mahsustur” şeklindedir. Nitekim Allah Teâlâ’nın: “*Ancak Allah’a mahsustur göklerin ve yerin orduları*” (Fetih 7); “*Ancak Allah’a aittir göklerin ve yerin hazineleri.*” (Münafikûn 7) ayetlerinde olduğu gibi. Eğer lâfzındaki ilk lâm harfini kaldırırsan geriye (أ) lâfzı kalır. Şu ayet-i kerîmelerde olduğu gibi: “*Göklerin ve yerin anahtarları ancak Allah’ındır.*” (Şûra 12); “*Mülk ancak O (Allah’ındır ve Hamd’e ancak O lâyıktır.*” (Teğâbün 1). (أ) lâfzından lâm harfini kaldırırsan geriye kalan kelime (ه), (O) kalır. Bu kelime de Allah Teâlâ’ya delâlet etmektedir; Nitekim “*De ki O, Allah’dır. Birdir.*” (Nâs, 1) ve “*Ondan başka hiçbir Tanrı yoktur.*” (Mü’min, 65) ayetlerinde olduğu gibi. (هو) lâfzındaki vâv harfi de, kelimenin tesniye ve cemisinde düşmüş olmasının gösterdiği gibi, zait bir harftir. Çünkü, bunun tesniye ve cem’inde (هُمَا) ve (هُم) dersin de, böylece bu kelimelerde vâv harfini getirmezsin.

Bu hususiyet (الله . لله . لهُ . ه) , Cenâb-ı Allah’ın isimleri içinde sadece “Allah” isminde bulunur. Bu hususiyet lâfız yönünden olduğu gibi mana yönünden de bulunmaktadır. Çünkü sen, Cenâb-ı Hakk’a “Rahman” ismi ile dua ettiğinde, O’nu rahmet sıfatı ile nitelemiş, kahr sıfatı ile nitelememiş olursun. O’na “Alîm” ismi ile dua edersen, O’nu ilimle tavsif edip, “kudret” sıfatı ile tavsif etmemiş olursun. Fakat “Ya Allah” dediğinde, Hak Teâlâ’yı bütün sıfatlarıyla nitelemiş olursun. Çünkü “ilâh”, ancak bütün bu sıfatları taşıdığı anda “ilâh” olur. Böylece, “Allah” sözüümüzde, diğer esmayı hüsnâda bulunmayan bu hususiyetin var olduğu ortaya çıkar.

2) İkinci hususiyet: Kelime-i şehâdette -ki bununla kâfir, küfürden İslama geçer- ancak bu “Allah” ismi yer alır. Şayet kâfir “Rahmân’dan başka, veya Rahîm’den başka, veya Melik’ten başka, veyahut da Kuddûs’ten başka ilâh olmadığına şehadet ederim” demiş olsa, küfürden çıkıp İslâm’a girmiş olmaz. Amma Allah’dan başka ilâh olmadığına

şehadet ederim.” derse, kâfir küfründen çıkıp İslâm’a girmiş olur. Bu da, “Allah” isminin bu yüce hususiyeti taşıdığına delâlet eder, Doğruya ileten Cenâb-ı Allah’tır.”³⁴

İbn Arabî (ö.638/1240): “Bir şeyin ismi, o şeyin bilinmesinin, tanınmasının aracıdır. Allah’ın İsimleri’de (Esmâu’l-Hüsna) özellikleri itibariyle Allah’ın sıfatlarına ve zatına delalet etmek üzere kullanılırlar. Varlıklarıyla Allah’ın vechine, taayyun edişleriyle de Allah’ın birliğine delalet ederler. Çünkü isimler (esmalar), Allah’ın tanınmasına, bilinmesine aracılık eden zahir işaretlerdir. “Allah” lafzı, mutlak olarak ve olduğu gibi ilâhi zatın ismidir. Ki bu da zatın sıfatlarla muttasıf olması veya muttasıf olmaması yönüyle değildir.”³⁵

Kurtubî (ö.671/1273): “Allah” lafzı, şanı yüce Rabbimizin en büyük ve en kapsamlı adıdır. Hatta kimi ilim adamları şöyle demiştir: Bu, yüce Allah’ın ism-i âzâmı (en büyük ismi) dir. O’ndan başka hiçbir kimseye bu isim verilmiş değildir. Bundan dolayı bu ismin tesniyesi (ikilisi) ve cemisi yapılmaz.”³⁶

İbn Kesîr (ö.774/1373): “Besmele’de ‘ism’den sonra ‘Allah’ kelimesi gelmektedir. Lafza-i Celâl adı verilen bu kelimenin etimolojisi, muhtelif dillerdeki kullanılışı, ifâde ettiği anlam üzerinde tefsir bilginleri çok dururlar. İslâm’a hâs özel bir isim olan Allah lafz-ı celâli, yalnızca İslâm’ın sâf tevhîd akidesini ifâde etmektedir. Şöyle ki; İslâm’ın getirmiş olduğu sâf tevhîd akidesi, kâinatın ve eşyanın yaratıcısı ve yoktan var edicisi olarak Allah (c.c.)’ı kabul eder. Allah lafzı celâli sadece İslâm’ın kabul ettiği tanrı inancının alemi (özel ismi)’dir.”³⁷

Diğer bütün isim-sıfatların mevsufu konumunda gelen “Allah” lafza-i celâli için son sözü Gazzâlî’den zikrederim; “Bu isim, ilahi mânâların hepsini içine alma yönüne işaret ettiği gibi, daha özeldir. Bu isim daha meşhur ve zâhirdir. Dolayısıyla bir başka isimle tarif edilmeye ihtiyaç duymaz. Diğer isimler ise, ona (yani Allah ismine) izafetle tarif edilir.”³⁸

³⁴ Fahrüddîn er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu’l-Gayb*, (Çev: Lütfullah Cebeci vd.), c. 1, Ankara: Akçağ Yayınları, 1988, s. 228

³⁵ İbn Arabî, Abdullah Muhyiddin, *Tefsîr-i Kebîr Te’vilât*, (Çev: Vahdettin İnce), c. 1, İstanbul: Kitsan Yayınları, 2008, s. 27

³⁶ el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir b. Ferh, *el-Câmiu Li Ahkâmi’l-Kur’ân*, (Çev: M. Beşir Eryarsoy), c. 1, İstanbul: Burûc Yayınları, 2005, s. 319

³⁷ İbn Kesîr, Ebû’l-Fidâ İsmâil, *Hadislerle Kur’an-ı Kerîm Tefsiri*, (Çev: Bekir Karlığa-Bedreddin Çetiner), c. 1, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2008, s. 19

³⁸ Gazzâlî, *a.g.e.*, s.71

Mevsûf olan “Allah” lafzının bu tanımlarından sonra, Bakara Sûresinde âyet sonlarında yer alan Allah’ın sıfatları işlenmeye başlanılacaktır. Tezin bu kısmında, sıfatın analizi ve tefsirinden sonra âyetin anlamına kattığı etki “bir veya birkaç cümle” ile özetlenmeye çalışılmıştır ki, temerküz ettiği noktalar tespit edilebilsin. Sıra olarak da; sıfatın sûrede ilk geçtiği âyetten başlanmış, diğer âyetler aynı sıfat başlığı altında incelenmiştir. Ard arda gelen sıfatlarda tekrara düşmemek için; sadece birinci sıfat başlığında âyetin tefsirine yer verilmiş, ikinci sıfat başlığında direk olarak sıfatın anlama kattığı etki zikredilmiştir.

2.2. MUHÎT (الْمُحِيطُ) : HER ŞEYİ SARIP KUŞATAN

2.2.1. (الْمُحِيطُ) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Ecvef Fiil)	حَاطَ يَحِيطُ حَيْطًا/حِيَاظَةً	korudu, sardı
Mezîd Formu (İf’âl Babı)	أَحَاطَ يُحِيطُ إِحَاطَةً	kuşattı, çevreledi
Ayetteki Formu (İsm-i Fâil)	الْمُحِيطُ جَ الْمُحِيطُونَ	kuşatan, saran

Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî (ö.175/792), *Kitâbu’l Ayn*’da: (حَاطَ) fiilinin masdarı (حَيْطًا)’in bakımını yapmak, gözetmek, korumak anlamına geldiğini, (إِحَاطَةً)’nın da kuşatmak, kapsamak, içine almak, etrafını sarmak, çevrelemek anlamına geldiğini söyler.³⁹

Râgıb el-İsfahânî (ö.425/1034), *el-Müfredât*’ta, ihata kavramının iki mânaya geldiğini ifade eder: “Birincisi ‘cisimler’ için kullanılır; ‘Filân yeri ihata ettim’ örneğinde ve ‘Allah her şeyi ihata edendir, her yönüyle koruyandır’ âyetinde (en-Nisâ 4/126; Fussilet 41/54) görülür. İkinci anlamı “bilmek”tir. Bir şeyi ilmiyle ihata etmek onun varlığına, cinsine, miktarına, keyfiyetine, meydana getirilmesiyle ne amaçlandığına,

³⁹ el-Ferâhidî, Halîl b. Ahmed, *Kitabu’l Ayn*, (Thk: Abdulhamid Hendâvî), Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2003, c. 1, s. 373

kendisinden ne elde edilebileceğine vâkıf olmak demektir. Böyle bir vukuf sadece Allah'a mahsustur.⁴⁰

İbn Manzûr (ö.711/1312) ise *Lisânü'l-Arâb*'da; (مُحِيط) kelimesinin sülâsi kökü olan (حَاطَ)'nın: korumak, muhafaza etmek, desteklemek anlamına geldiğini söyler. İf'âl babına girmiş olan hâli (أَحَاطَ): Kuşatmak, etrafını sarmak, çevrelemek, ulaşmak anlamlarına gelmektedir. Bu fiilin ismi-i fâili olan (مُحِيط) ise; kuşatan, toplayan, biraraya getiren, etrafını saran, iyice bilen, kudreti herşeyi içine alan anlamlarına gelmektedir.⁴¹

Terim olarak (المُحِيطُ): Allah'ın ilmi, gücü, merhamet ve üstünlüğü, kudreti ile her şeyi kuşatmasıdır.⁴²

2.2.2. (المُحِيطُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

Muhît sıfatı, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında dokuz yerde geçmektedir.⁴³ Bakara Sûresi'nde âyet sonunda ise sadece bir yerde; 19. âyette geçmektedir:

Bakara 19 : الْمُحِيطُ

أَوْ كَصَيِّبٍ مِّنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ جَّ يُجْعَلُونَ أَصَابِعُهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ ط
وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ *

(2/BAKARA, 19). Yahut (onların örneği), gökten (sağanak halinde boşanan), içinde karanlıklar, gök gürelemesi ve şimşek bulunan şiddetli yağmurun hali gibidir. Ölüm

⁴⁰ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 318

⁴¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 2, s. 1052

⁴² Beyhâki vd., *Esmâü'l Hüsnâ*, (Çev: Mehmet Ali Karâ), İstanbul: Polen Yayınları, 2005, s. 354

⁴³ Allah'ın sıfatlarının Kur'an'da kaç kez geçtiğinin tespiti hususunda şu eserden faydalanılmıştır: Muhammed Fuad Abdülbâki, *Mu'cem 'ül Müfehres li Elfâzı'l Kur'ân-il-Kerîm*, (Çev: Mahmut Çanga), İstanbul: Timaş Yayınları, 1989

korkusundan dolayı yıldırımlardan parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Allah kâfirleri çepeçevre kuşatandır.⁴⁴

el-Ferrâ (ö.207/822) *Meâni'l Kur'an*'da, bu âyetin münafıklar hakkında bir teşbih olduğunu, karanlıkların onların küfrü, aydınlık anlarının ise imana benzetildiğini söyler.⁴⁵ Taberî (ö.310/923) bu ifadeyi biraz daha genişleterek, münafığın imanını yağmura, sapıklığını karanlıklara, geçici imanının aydınlatmasını şimşeğe, imanının zayıflığı sebebiyle Allah'ın azabına çarptırılma korkusunu da şimşeğin çarpması esnasında parmaklarıyla kulağını tıkamasına benzetir. Sapıklıklar içindeki yaşantısı, karanlıklar içinde kalmasıdır.⁴⁶

Âyette münafıkların hâli bir misalle anlatılmış, yaptıklarının karşılığında Allah'ın azabına çarptırılma korkuları sebebiyle bocalayışları ifade edilmiştir. Oysa bütün bu kaçış çabalarının boşa olduğu, hem cismen hem ilmen Allah'ın onları (münafik ve kâfirleri) kuşatacağı, sarıp sarmalayacağı, kaçacak hiç bir yerlerinin olamayacağı tek kelimelik "Muhîr" sıfatı ile özetlenmiştir. Bu da temsilden hakikate geçiştir.

2.3. KADÎR (الْقَدِيرُ): HER ŞEYE GÜÇ YETİREN, MUKTEDİR OLAN

2.3.1. (الْقَدِيرُ) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	قَدَرَ يَقْدِرُ قَدْرًا/قُدْرَةً	güç yetirdi
Ayetteki Formu (Mübalağalı İsm-i Fâil)	الْقَدِيرُ ج الْقَدِيرُونَ	çok kudretli olan

Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî (الْقَدْرُ) için: "Bir şeyin değeridir, kıymetini ölçmedir. (وَمَا

قَدْرُهُ اللهُ حَقُّ قَدْرِهِ): Allah'ın kadrini değeri gibi bilemediler (22/Hacc 74) de olduğu gibi. Yani

⁴⁴ Kur'an-ı Kerim âyetlerinin meâlleri hususunda şu eserden istifade edilmiştir: Neclâ Yasdıman, *Kur'an Tahlîli*, İzmir: Birleşik Matbaacılık-Cemre Kitap Yayın Dağıtım, 2012

⁴⁵ el-Ferrâ, Ebû Zekerîyya Yahyâ b. Ziyâd, *Meâni'l Kur'an*, (Thk: Ahmed Yusuf Necâtî vd.), Kahire: Dâru'l-Mısriyye, s. 7

⁴⁶ Taberî, *a.g.e.*, c. 1, s. 137

vasıflarının hakkını vererek tanımadılar. Ayrıca da bir şeye güç yetirmektir, sahip olmak, hükmetmektir” der.⁴⁷

Râgıb el-İsfahânî (قَدِير) sıfatı için: “Bu kelimeyle insan nitelendirildiğinde, kişinin kendisiyle herhangi bir şeyi yapmaya güç yetirdiği kendi heyetinin bir ismi olur. Onunla Allah nitelendirildiğinde ise, O’ndan aczi nefyetmek anlamında olur. Allah’tan başkasının, lafzen söylense bile manen mutlak kudretle nitelendirilmesi imkânsızdır” der.⁴⁸

İbn Manzûr’a göre, (قَدِير) Güç yetiren, kudretli kelimesinin sülâsi kökü olan (قَدَرَ): gücü yetti, yapabildi, muktedir oldu/ değerlendirdi, bir şeyin değerini ölçtü, belirledi anlamlarına gelmektedir. Mübalağalı ism-i fâil formu olan (قَدِير) ise: gücü yeten, yapabilen, muktedir olan, güçlü olan/ takdir eden, hüküm veren anlamlarındadır.⁴⁹

Terim olarak (الْقَدِير): Allah’ın kudret sahibi olmasıdır. İrade ve ilmin takdiri, bunların başarısı ile bir şey icad etmeye güç yetirmesidir. Dilediğinde yapan ve dilediğinde yapmayandır.⁵⁰

2.3.2. (الْقَدِير) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

Kadîr sıfatı, Kur’ân-ı Kerîm’in tamamında kırk beş yerde geçmektedir. Bakara Sûresi’nde âyet sonunda ise altı yerde; 20, 106, 109, 148, 284 ve 259. âyetlerde geçmektedir.

a) Bakara 20 : الْقَدِيرُ

يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ ط كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ لَ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا ط وَكُلُّ شَيْءٍ لِلَّهِ لَدَّهَبٍ بِسْمِعِهِمْ
وَأَبْصَارِهِمْ ط إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ع *

⁴⁷ Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *a.g.e.*, c. 3, s. 365

⁴⁸ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 825

⁴⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 5, s. 3545

⁵⁰ Gazzâli, *a.g.e.*, s. 171

(2/BAKARA, 20). *Şimşek neredeyse gözlerini kapıverecek. Onları aydınlattıkça ışığında yürürler. Üzerlerine karanlık basınca dikilip kalıverirler. Allah dileyseydi işitme ve görmelerini giderirdi. Doğrusu Allah her şeye Kâdir'dir.*

Bu onlara bir başka benzetmedir. “Şimşek neredeyse gözlerini kapıp alıverecek” ifadesi, Kur’an’da bulunan deliller kalblerini yerinden söküp alırcasına onları dinleri hususunda düşünceye zorlamaktadır anlamına gelir. “Onları aydınlattığı zaman ışığında yürürler” ifadesi, duydukları hoşlarına giderse tasdik ederler, hoşlarına gitmezse şüphe ile karşılarlar, beklemeye koyulurlar demektir. Allah dilerse onların bâtinî gözlerini ve kulaklarını yok ettiği gibi zâhirî gözlerini ve kulaklarını da yok eder. Ve kör ve sağır kalırlar. Bunun için Allah’ın er-geç gelecek azabından sakınsınlar. “Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.”⁵¹

Münafıkların durumunun anlatıldığı bu diğer misâl, “Kadîr” sıfatı ile nihayetlenmiştir. Gökyüzüne de yeryüzüne de, geceye de gündüze de, karanlığa da aydınlığa da güç yetiren Allah’tır. İnsanların işitme ve görmeleri de Allah’ın kudretinin eseridir. Hem maddi hem manevi anlamda işitme ve görmeleri gidermek, ancak Allah’ın güç yetirebileceği bir kudrettir. Âyette istekleri doğrultusunda geçici çözümlere sarılan, kendilerine çâreler arayan bu inkârcı güruha, uyarı mâhiyetinde gelen bir ifadedir. Nitekim Kurtubî (ö.671/1273): “Burada yüce Allah’ın “kudret” sıfatının sözkonusu ediliş sebebi ise, tehdit ve korkutma anlamını ihtiva eden bir fiilden daha önce söz edilmiş olmasıdır” der.⁵² Ebedi ve ezeli olan her şeye gücü yeten, sözü geçenin ancak “Kadîr” olan Allah olduğunun düşünülmesi istenmiştir. Bu da temsilden hakikate geçişin ifadesidir.

b) Bakara 106 : الْقَدِيرُ

مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَمْ تَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ *

(2/BAKARA, 106). *Biz bir âyetten her neyi nesheder veya unutturursak, ondan daha hayırlısını (daha iyisini) yahut benzerini getiririz. Bilmez misin ki, Allah her şeye kâdirdir.*

⁵¹ el-Vâhidî, Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali, *el-Veciz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, (Thk: Safvân Adanan Dâvûdî), c. 1, Beyrut: Dâru'l Kalem ve Şam: Dâru'ş-Şâmiyye Birlikte Basım, 1990, s. 27

⁵² el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 1, s. 489

Bu âyet, Yahudilerin mü'minleri şüpheye düşürmek için söyledikleri şeylere bir cevap niteliğindedir. Onlar şu gibi sorularla mü'minlerin kafalarını karıştırmaya çalışırlar; “Allah Kur’ân’dan önce de kitaplar gönderdiyse, hükümler niye aynı değil, neden değişiyor ya da Allah insanlara onları neden unutturuyor?” Bu sorulara cevap olarak, Allah’ın bu âyetin nihayetinde Kadîr sıfatını zikretmesi, onlara “Allah’ın dilediğini yapma gücünü elinde tuttuğunu, isterse değiştirip isterse daha hayırlısını getirebileceğini hatırlatır.⁵³

Bütün tasarruflar, her şeyin yaratıcısı olan Allah’ın elindedir. Bir hükmü değiştirdiyse yine kullarının maslahatını gözetmiştir. Âyetin “Kadîr” sıfatı ile sonlanması, her hükmün Allah’ın takdiri ile olduğunu hatırlatıp Allah’ın zâtını ta’zîmi ifade eder.

c) Bakara 109 : الْقَدِيرُ

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ *

(2/BAKARA, 109). Kitap Ehlerinden çoğu, hak kendilerine apaçık belli olduktan sonra nefsanîyetlerinden (gelen) haset (kıskançlık) sebebiyle, sizi imanınızdan sonra kâfirler haline çevirmeyi arzu etti. Allah (onlar hakkındaki) emrini getirinceye kadar affedin, müsamaha gösterin (görmemezlikten gelin). Şüphesiz ki Allah her şeye gücü yetendir.

Cenâb-ı Hak bu âyette, Ehl-i Kitab’ın, imân nimetinin yok olmasını istemesinin bir haset olduğunu bildirmiştir. “Onlar kendilerinin inkâr ettikleri gibi, sizin de inkâr etmenizi böylece onlarla aynı olmanızı istediler.” (Nisa, 89) “Eğer size bir iyilik dokunsa, bu onları endişelendirir. Ama eğer size bir kötülük isabet ederse, buna da sevinirler.” (Âli-İmran, 120). Bu sevinç, onların (müslümanların) başına gelen musibete sevinmektir. Buna göre hased ile başkasının başına gelen belâyaya sevinmek birbirinden ayrılmayan iki vasıftır.⁵⁴

Âyetin devamında “Allah (onlar hakkındaki) emrini getirinceye kadar affedin, müsamaha gösterin (görmemezlikten gelin)” buyrulur. Bununla kâfirlerin yaptıklarına sabredilmesi mesajı verilirken, “siz de hased etmeyin, onlar gibi olmayın, başlarına

⁵³ Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ, *Tefhimu'l-Kur'an*, (Çev: Muhammed Han Kayânî vd.), c. 1, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003, s. 103

⁵⁴ Râzî, *a.g.e.*, c. 3, s. 324

gelecek ceza ile sevinmeyi beklemeyin, bilakis aff yolunu tutun” demek ister gibidir. Allah’ın dünya hayatında onların yaptıklarını cezalandırmaması asla güç yetirememesinden değil, Hâlîm (cezalandırmakta acele etmeyen) olmasından, onlara mühlet vermesindedir. Hased ile bu dünyada onlar kendi kendilerini yiyip bitirirken, ahirette Allah’ın kudretinin ne kadar büyük olduğunu ve yapılanların gerçek karşılığını göreceklerini “Şüphesiz ki Allah her şeye gücü yetendir” son cümlesi ile bildirmektedir. “Kadîr” sıfatının bir diğer anlamı olan; hakkını veren, gerçek karşılığını veren anlamıyla mü’minlerin de içini ferahlatmaktadır. Bu yönüyle sıfat, kulun yaptıklarına (iyi veya kötü) alacağı karşılığı ifade eder.

d) Bakara 148 : الْقَدِيرُ

وَلِكُلِّ وِجْهَةٍ هُوَ مُوَلِّيٰهَا فَاسْتَبِقُوا الْحَيٰرَاتِ طَّيْنٌ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمْ اللهُ جَمِيعًا إِنَّ اللهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ *

(2/BAKARA, 148). Herkesin yöneldiği bir yön (istikamet) vardır. Artık, hayırlı işlerde birbirinizle yarışın. Her nerede olursanız, Allah sizleri, hepinizi bir araya getirir. Hiç şüphesiz Allah, her şeye gücü yetendir.

Müfessirler, “Herkesin yöneldiği bir yön vardır” ifadesindeki “yön” kavramının, bu âyetin öncesindeki âyetler ile olan bağlantısından dolayı “kible” mânâsında olduğunu söylemişlerdir. Kurtubî (ö.671/1273) bu âyetin tefsirinde şöyle der; “Herkesin bir yönü yani bir kiblesi vardır. Burada maksat kiblemdir. Yani onlar senin kiblene uymazlar. Sen de onların kiblesine uymazsın. Haklı veya hevasına dayanarak, herkesin bir kiblesi vardır.” Kurtubî âyetin, “Nerede olursanız Allah tümünüzü bir araya getirir” kısmından kastın da kıyamet olduğunu, bu sebeple âyetin sonunun Kadîr sıfatı ile bittiğini söyler.⁵⁵

İnsanlar farklı zamanlarda, farklı coğrafyalara, kültür ve eğilimlere hatta farklı dinlere ayrılmıştır. Bu açıklamadan sonra hayır yolunda koşturmanın önemi vurgulanmış, asıl vurucu nokta olan dönüşün, neticenin bir Allah’ın huzurunda herkesin bir araya getirileceğinin hatırlatılmasıyla yapılmıştır. “İşte her şeyin yaratıcısı olan Rabbiniz Allah! O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Durum bu iken nasıl oluyor da (haktan) döndürülüyorsunuz?” (Mü’min 62) âyetine paralel olarak; insanoğlunun dünya hengâmesinde ne için çabaladığını, asıl ahiret hayatı için ne hazırladığını düşünmesi

⁵⁵ Kurtubî, a.g.e., c. 2, s. 392

istenmiştir. Bütün bunları özetleyen, Allah'ın her şeye gücü yeten, asıl hükmün O'nun elinde olduğunu hatırlatan “Kadîr” sıfatıyla noktayı koymuştur. Bu hem insanın neyin peşinden gittiğini, ne için çabaladığını tefekküre sevk hem de hayır yolunda yarışmaya bir teşviktir.

e) **Bakara 259 : الْقَدِيرُ**

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ط قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا ط فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ لَا قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ *

(2/BAKARA, 259). *Yahut (duvarları) çatuları üstüne çökmüş (altı üstüne gelmiş, bomboş ve ıssız) haldeki bir kasabaya uğrayan o kimse gibisini (görmedin mi)? “Allah burasını ölümünden sonra nasıl diriltir?” demişti. Bunun üzerine Allah da onu yüz yıl öldürmüş, sonra onu dirilterek, “Ne kadar kaldın?” demişti. O da, “Bir gün veya bir günün bir kısmı kaldım” demişti. “Hayır, yüz yıl kaldın. İşte yiyeceğine ve içeceğine bak, hiç bozulmadı. (Bir de) merkebine bak. (Biz bütün bunları) seni insanlara (öldükten sonra dirilişe) bir işaret kılmak için (böyle yaptık). Kemiklere de bak, onları nasıl birleştiriyoruz (yerli yerine koyuyoruz), sonra da onlara et giydiriyoruz?” diye buyurdu. (Böylece durum) kendisine apaçık belli olunca “Allah’ın şüphesiz her şeye kadîr olduğunu biliyorum” demişti.*

Müfessirler âyette geçen kişinin Üzeyr veya Ermiya olduğu, olayın geçtiği harap yerin Kudüs veya İsrailoğullarının öldürüldükleri şehir olduğu şeklinde görüşler belirtmişlerdir.⁵⁶ Ancak Rabbimiz bu detayları vermediğine göre belirlenmesine de ihtiyaç yoktur. Mesele, ölülerin nasıl diriltildiğini öğrenmek isteyen kişinin durumunu anlatmaktır. Yiyecek içeceğin hiç bozulmaması, kemikleri biraraya getirme (çürümüş olsalar bile), onlara et giydirmeye ve ölüyü diriltmeye güç yetirebilme sadece ve sadece Allah’ın kudretiyle olacağı âşikârdır. Burada “Kadîr” sıfatı, âyetin örgüsünün tamamında geçmekte, hem zeminini, hem ana fikrini oluşturmaktadır.

⁵⁶ Bkz: Taberi, a.g.e., c. 2, s. 119

f) Bakara 284 : الْقَدِيرُ

لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفَوْهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ ۗ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ *

(2/BAKARA, 284). Göklerde ve yerde bulunanlar Allah'ındır. İçinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker. Sonra istediği kişiyi bağışlar, istediği kişiyi de azablandırır. Ve Allah, herşeye Kadir'dir.

Âyetin “Göklerde ve yerde bulunanlar Allah'ındır. İçinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker” kısmı için İbn Kesir (ö.774/1373), bu âyetin Ashab-ı Kirâm'a ağır geldiğini, durumu Rasulullah (s.a.v.)'e bildirmelerinin ardından Bakara Sûresi 255 ve 256. Âyetleri (Allah hiçbir nefse kaldırabileceğinden fazlasını yüklemez..) ile bu âyetin neshedildiğini söyler.⁵⁷

“Kadîr” sıfatının anlamlarından olan ‘dilediğini yapıp dilediğini yapmamak’, âyetin “Sonra istediği kişiyi bağışlar, istediği kişiyi de azablandırır” kısmına bakar. ‘İrade ve ilmin takdiri’ anlamı da insanların içlerindeki gizli düşüncelerine hâkim olamamalarına karşılık Allah'ın hepsini bildiği kısmı ile bağlantılıdır. Bunların neticesinde Allah'ın merhametiyle, kullarının gücünün yetmediğinden hesaba çekmeyip açıklananın da gizlenenin de bağışlanması ile hükmün sadece O'nun elinde olduğunun göstergesi olur. Âyetin örgüsündeki tüm bu ifadeler ‘Kadîr’ sıfatı ile özetlenir.

2.4. ALÎM (الْعَلِيمُ) : HER ŞEYİ BİLEN

2.4.1. (الْعَلِيمُ) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	عَلِمَ يَعْلَمُ عَلِمًا	Bildi
Ayetteki Formu (Sıfat-ı Müşebbehe)	الْعَلِيمُ ج الْعُلَمَاءُ	çok bilgili olan

⁵⁷ İbn Kesîr, a.g.e., c. 1, s. 19

Mukâtil b. Süleyman (ö.150/767)'a göre (عِلْمٌ) üç şekilde tefsir edilir; “1.(يَعْلَمُ) Bilmek kelimesi, görmek anlamında kullanılmıştır. 2.(عِلْمٌ) İlm kelimesi, bizâtihi ilm ma’nasında kullanılır. 3.(عِلْمٌ) İlm kelimesi, izin anlamında kullanılır.⁵⁸

Râğıp el-İsfehani ise (عِلْمٌ) kelimesini şöyle açıklar; “Bir şeyi hakikatiyle idrak etmektir. Bu da iki kısma ayrılır: 1) Bir şeyin zatını/kendisini idrak etmek. 2) Bir şeye, kendisi için var olan bir şeyin varlığıyla hükmetmek; veya bir şeye, kendisi için var olmayan bir şeyin var olmamasıyla hükmetmektir. Başka bir açıdan da ilim iki kısma ayrılır: Nazari ve ameli. Nazari ilim; Bilindiği zaman kişinin kendisiyle kemale erdiği ilimdir, âlemdeki varlıkları bilmek gibi. Ameli ilim; Yerine getirilmediği sürece tamamlanmayan ilimdir, ibadetlerle ilgili ilim gibi. Diğer bir açıdan da ilim iki kısma ayrılır: Akli ve sem’i (vahye dayalı) ilim.⁵⁹

İbn Manzûr’a göre (عَلِيمٌ): kelimesinin sülâsi kökü olan (عَلِمَ): bildi, anladı, farketti demektir. Cahilliğin zıddıdır. Sıfat-ı müşebbehe formu olan (عَلِيمٌ) de; bilgisi devamlı olan, yerlerde ve göklerde hiçbir şey kendisine gizli kalmayan, zâhir-batın herşeyi bilen anlamlarına gelmektedir.⁶⁰

Terim olarak (الْعَلِيمُ): Allah’ın her şeyi çok iyi bilmesidir. Olmuşları bildiği gibi, olacakları da, olmuşlar kadar açık bilmesidir. O’nun ilminden hiçbir şeyin dışarda kalmaması, O’na karşı hiçbir şeyin kendini gizleyememesidir.⁶¹

⁵⁸ Mukâtil b. Süleymân, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir fi’l-Kur’âni’l-Kerîm -Kur’an Terimleri Sözlüğü*, (Thk: Abdullah Mahmûd Şehhâte, Çev. Beşir Eryarsoy), İstanbul: İşaret Yayınları, 2016, s. 274

⁵⁹ Râğıp el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 719

⁶⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 4, s. 3083

⁶¹ Ali Osman Tatlısu, *Esmâü’l Hüsnâ Şerhi*, İstanbul: Başak Yayınları, (Basım tarihi yok), s. 78

2.4.2. (الْعَلِيمُ) Sifatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı

Etki:

Alîm sıfatı, Kur'an'da 163 defa geçmekte, bunlardan 153'ü Allah'ı nitelemektedir. Bakara Sûresi'nde ise âyet sonunda yirmibir yerde; 29, 32, 95, 115, 261, 247, 268, 127, 137, 158, 181, 215, 237, 224, 227, 244, 256, 231, 282, 246 ve 283. Âyetlerde geçmektedir.

a) Bakara 29 : الْعَلِيمُ

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ ۗ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ *
(2/BAKARA, 29). O, yeryüzünde bulunanların hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları yedi gök halinde düzenleyendir ve O herşeyi çok iyi bilendir.

Âyetteki "istivâ" kelimesi, yeryüzü ve gökleriyle birlikte tüm kâinatı düzenlemek anlamındadır. Allah'ın bilgisi yani "Alîm" sıfatı da tüm kâinatı önceden tasarlayıp planlaması (Müdebbir) ile aynı kapsamdadır.⁶²

Bu ayetteki Alîm sıfatı bilen olmanın öyle bir derecesidir ki, günümüzde teknoloji bu kadar gelişmesine rağmen hiçbir beşer değil yaratıp istivâ (düzenleme), ilk gök tabakasını dahi kavrayabilmiş değildir. Hepsi Allah'ın izni ve iradesi altında hareket ederler. Bu sistemi yaratma, aralarındaki nizam, yörünge, hesaplama, maslahat, bu nizâmın ayakta durması ve devamlılığı hepsi Alîm olma sıfatını gerektirir. İşte bu hakikatin tek kelime ile ifadesi "Alîm" sıfatıdır. Bu da tefekküre sevk ile Allah'ın Zât'ını ta'zîmdir.

b) Bakara 32 : الْعَلِيمُ

قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا ۚ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ *

(2/BAKARA, 32). (Melekler:) 'Subhânsın Yarab (Seni bütün eksikliklerden tenzih ederiz)! Bizim için senin bize öğrettiğinden başka hiç bir bilgi yok. Hiç şüphesiz sen Alîm'sin (herşeyi bilirsin) ve Hakîm'sin (her yaptığın yerindedir)' dediler.

⁶² Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, (Çev: Mehmet Emin Saraç vd.), c. 1, İstanbul: Hikmet Yayınlar, 1979, s. 121

Allah'ın bütün isimleri Âdem (a.s.)'a öğretip meleklerle bildirmesi üzerine, melekler aczlerini ikrar, mazeretlerini beyan eder mahiyette şöyle konuştular: ‘*Seni tesbih ederiz. Senin bize öğrettiğinden başka ilmimiz yoktur.*’ Bu sözler onların Allah'ın öğretmediklerini bilmekten aciz olduklarını itiraftır. ‘*Şüphesiz sen Alîm'sin, Hakîm'sin*’ dediler.⁶³ Çünkü bütün ilimlerin kaynağı, bu düzeni yaratıp konunlarını da koyan Allah'tır. İnsanlar ve melekler ise ancak bunları müşahede edip tespit eden konumundadırlar.

Âyetteki Alîm sıfatı; Allah'ın tüm bilgilerin asıl kaynağı olduğunu hatırlatmadır. Bu da cüz'i maksattan külli maksata geçiş ile Allah'ın Zât'ını ta'zîmdir. Hakîm sıfatı; hükümün de hükümranlığın da O'nun elinde olduğunu bildirir. Bu iki sıfatın yan yana zikredilmesi ise ilahî sıfatların tecellisinde bir hakikatin birbirini tamamlayan iki yüzünü göstermek içindir. Yani mutlak bilgisiyle (Alîm), her yaptığı yerli yerindedir (Hakîm).

c) Bakara 95 : الْعَلِيمُ

وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ *

(2/BAKARA, 95). (Oysa) önceden ellerinin takdim etmiş olduğu şeyler sebebiyle asla onu (ölümü) temenni etmeyeceklerdir. Allah, zalimleri çok (iyi) bilendir.

Sa'lebî (ö.427/1035) der ki; “Onların önceden takdim ettiği şeyler Nebî'yi (ve getirdiklerini) inkâr etmeleridir. Çünkü O'nun hak olduğunu ve eğer temenni ederlerse öleceklerini biliyorlardı. Bunun delili de ölümü temennî etmemeleridir. Allah (azze ve celle) zâlimleri de zâlim olmayanları da bilir. Burada ki ‘zâlimleri bilir’ ifadesinden kasıt, onların mucâzâtını/karşılığını, âkıbetini bilmesidir. Bu insanlar arasındaki kullanışta; kendisini görmezden gelen bir adamla karşılaştığında ‘ben seni tanıyorum, neler yaptığını, nasıl muamelede bulunduğunu gördüm’ demeleri ve ona göre karşılık göstermeleri gibidir.”⁶⁴

Buradaki “Alîm” sıfatı, âyetin başındaki ifadenin sebebini, gerekçesini beyân eder. Çünkü onların niye ölümü istemediklerini Allah çok iyi bilir.

⁶³ el-Vâhidî, *a.g.e.*, c. 1, s. 30

⁶⁴ es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed, *el-Keşf ve'l Beyân*, (Thk: Ebû Muhammed b. Âşûr), c. 1, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turas, 2002, s. 177

d) Bakara 115 : الْعَلِيمُ

وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُولُوا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ ط إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ *

(2/BAKARA, 115). Doğu da Allah'ındır batı da. Dolayısıyla her nereye dönerseniz akabinde Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır. Şüphesiz Allah(ın rahmeti ve nimeti) geniştir, O her şeyi bilendir.

Her yerde ve her yöne yönelerek dua ve ibadet edilebilir. Ancak namaz ibadetinde normal (özürsüz) durumlarda, Bakara 144. Âyetteki emir üzere kiblenin Kâbe'ye yönelerek kılınması gerektiği açıktır.

Âyet sonundaki iki sıfattan Vâsi' her nereye yönelinse Zâtının orada olduğu ifadesine, "Alîm" ise kiblenin değişmesi hususunda Rasulullah'ı ayıplayan, karşı çıkan zümrenin içlerindeki asıl niyetlerini Allah'ın bildiğine atıftır. Bu da âyetin başındaki ifadenin sebebine, gerekçesine yöneliktir. Bu iki sıfatın yan yana zikredilmesi, ilahi sıfatların tecellisinde bir hakikatin birbirini tamamlayan iki yüzüdür. Her yerde ve her yöne yönelerek ibadet edilebilir bu Vâsî ismine bakar, asıl kible olan Kâbe'ye bilerek yönelmeyenlerin art niyetini de Allah'ın bilmesi Alîm ismine bakar.

e) Bakara 127 : الْعَلِيمُ

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ ط رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ *

(2/BAKARA, 127). Ve o zaman, İbrahim, Ka'be'nin temellerini İsmail ile (birlikte) yükseltiyor ve diyordu ki: «(Ey) Rabbimiz, bizden kabul buyur. Şüphesiz ki, Sensin Sen Semi' (daima her şeyi işiten), Alim (daima her şeyi bilen).

Müfessirler genellikle âyetteki "...temellerini yükseltiyordu" İfadesine dayanarak, Kâbe'nin yerinde daha önce bir yapı bulunduğunu, bunun zamanla (Nûh tufanında) harap olup üstünü kum örtüsünün kapattığını, Hz. İbrahim'in bu eski temelleri açığa çıkararak bunların üzerine Kabe'nin binasını yükselttiğini belirtirler. Ayrıca Kabe'nin ilk defa melekler veya Hz. Âdem tarafından yapıldığına dair bazı rivayetleri aktarırlar. Ancak Taberî bu hususta kesin bir bilginin bulunmadığını da belirtir.⁶⁵ Kâbe'nin ilk defa Hz.

⁶⁵ Taberî, a.g.e., c. 1, s. 347

İbrahim tarafından inşa edildiğini ifade eden (M. Reşit Rıza gibi) müfessirler de vardır.⁶⁶ Kâbe'nin Hz. İbrahim'den önce yapıldığı rivâyetini Âl-i İmran Suresi 96. Âyet destekler mâhiyettedir; “Şüphesiz âlemlere bereket ve hidâyet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev, Mekke'deki Kâbe'dir.”

Âyetin sonundaki iki sıfattan Semî', İbrahim (a.s.) ve oğlunun Kâbe'nin inşasının akabindeki ve diğer tüm duaları Allah'ın işittiğine, “Alîm” sıfatının ise yapılan ibadet ve hizmetlerdeki asıl niyeti bildiğine işaret etmektedir. Bu da kulların yaptıklarına bulacakları karşılığı ifade eden sıfatlardandır. İki sıfatın yan yana zikredilmesi, ilahi sıfatların tecellisinde bir hakikatin birbirini tamamlayan iki yüzüdür. Duaları işitir, içlerdeki niyetleri de bilir.

f) Bakara 137 : الْعَلِيمُ

فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدْ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ *

(2/BAKARA, 137). Artık eğer onlar da sizin iman ettiğiniz gibi iman ederlerse doğru yolu bulmuş olurlar. Şâyet yüz çevirirlerse; şüphesiz ki onlar (sizinle) ayrılık (anlaşmazlık) içerisindedirler. Onlara (karşı) Allah sana yetecektir. O (herşeyi çok iyi) işitendir, (herşeyi çok iyi) bilendir.

Eğer Kitap Ehli mü'minlerin iman ettiği gibi sahîh şekliyle Allah'a iman eder, Allah'ın vahdaniyetini kabul ve itiraf eder, peygamber ve resullere indirdiklerini tasdik ederse, dosdoğru yola hidayet bulmuş olurlar. Şâyet yüz çevirir ve rassûlün kendilerini davet ettiği dinin aslına dönüşü kabul etmez ve Allah'ın peygamberleri arasında ayırım gözetip bir kısmını kabul ederken diğer bir kısmını inkâr ederlerse, onların takındıkları bu tavır ayrılık, anlaşmazlık ve düşmanlık çıkarmaktır. Onların tavırları bu olduğu takdirde onların kötülüklerine, eziyetlerine, hile ve tuzaklarına karşı Allah, rasûlüne yardım edecektir. Allah onların birliklerini darmadağın edecek, mü'minleri onlara karşı muzaffer kılacaktır. Allah onların söyledikleri her sözü çok iyi işitendir, Semî'dir. İçlerinde gizledikleri kini, kıskançlığı, buğzu ve her türlü fiili de çok iyi bilendir, Alîm'dir.⁶⁷

⁶⁶ Komisyon, *Kur'an Yolu*, c. 1, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, s. 211'den naklen

⁶⁷ Vehbe Zuhaylî, *Tefsirü'l Münîr*, (çev: Hamdi Arslan vd.), c. 1, İstanbul: Bilimevi Basın Yayın, 2017, s. 288

Âyet sonundaki “Onlara (karşı) Allah sana yetecektir. O (herşeyi çok iyi) işiten, (herşeyi çok iyi) bilendir” kısmındaki Semî’ ve Alîm sıfatları, Hz. Muhammed’in şahsında tüm mü’minlere bir müjdeleme ve sevindirme ifade eder. İki sıfatın yan yana zikredilmesi, ilahi sıfatların tecellisinde bir hakikatin birbirini tamamlayan iki yüzüdür.

g) Bakara 158 : الْعَلِيمُ

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ ۚ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا ۗ وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا ۖ فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ *

(2/BAKARA, 158). Gerçekten Safâ ve Merve Allah’ın (dininin) işaretlerindedir. Böylece kim Evi (Ka’be’yi) hacceder veya umre yaparsa, artık (bu) ikisini tavaf etmesinde ona bir günah yoktur. Her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse, akabinde Allah kesinlikle (iyiliğin) karşılığını verir, her şeyi bilir.

Kâbe yakınında iki tepe olan Safa ve Merve arasında gidip gelmek Allah tarafından Hz. İbrahim’e (a.s) Hac ile birlikte öğretilen ibadetlerdendi. Fakat Safa ve Merve’de iki tapınak yapıp, bunları İsâf ve Naile adlı iki puta adadılar ve onlara tapınmaya başladılar. Araplar müslüman olduklarında Safa ile Merve arasında gidip gelmenin eski Hac geleneğinin bir parçası mı, yoksa sonradan putperestler tarafından uydurulmuş bir tapınma biçimi mi olduğu ve iki tepe arasında gidip geldiklerinde şirke düşmüş olup olmayacakları konusunda sorular sormaya başladılar. Ayrıca Hz. Aişe’den (r.a) rivayet edilen bir hadise göre, Medineliler İslâm’ı kabul etmeden çok önce bile Safa ile Merve arasında gidip gelme geleneğine karşıydılar. Bu nedenle Kâbe kible yapıldıktan sonra Allah, onların Safa ile Merve arasında gidip gelme konusundaki şüphelerini ortadan kaldırıyor ve onlara bunun Hz. İbrahim’in (a.s) Hac ibadetini yaptığından beri varolan bir ibadet şekli olduğunu, Ondan sonra gelen cahil kimseler tarafından uydurulmadığını bildiriyor.⁶⁸

Âyetin son kısmındaki “Her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse, akabinde Allah kesinlikle (iyiliğin) karşılığını verir” cümlesi Şâkir sıfatına bakar. “Her şeyi bilir” ifadesindeki “Alîm” sıfatı da yapılan hayırdaki niyeti de bileceğinin vurgusunu taşır. Hem teşvik hem kulların yaptıklarına bulacağı karşılığı ifade eder.

⁶⁸ Mevdûdî, a.g.e., s. 131

h) Bakara 181 : الْعَلِيمُ

فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَمَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ ط إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ *

(2/BAKARA, 181). Artık kim onu (vasiyeti) işittikten sonra değiştirse, günahı ancak onu değiştirenleredir. Şüphesiz Allah (her şeyi) işitir, (her şeyi) bilir.

Âyetin mesajı çok nettir. Ölmüş olan kimsenin, vasiyeti kendisinden sonra değiştirilirse artık onun üzerine bir günahın olmayacağı bildirilmiştir. Günah değiştirenlerdir. Kendi çıkarları ve kıskançlıkları sebebiyle bunu yapanlar, hiç kimse buna şahit olmasa bile Allah'ın şahit olduğunu unutan, göz ardı edenlerdir.

Âyetin sonundaki “Semî” ve Alîm” sıfatları, vasiyeti değiştirmeye kalkışacaklar için hem tahzîr/sakındırma hem tehdit/korkutma hem de uyarı ifade eder. Bu iki sıfatın ardarda gelişi, birbirini anlam olarak güçlendirmektedir: Allah hiç kimsenin duymadığı şeyleri duyar, hakikati bilir.

ı) Bakara 215 : الْعَلِيمُ

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ ط قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِللَّذِينَ وَاللَّذِينَ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ ط وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ *

(2/BAKARA, 215). Sana (Allah yolunda) neyi infak edeceklerini (ne harcayacaklarını) soruyorlar. De ki: İyilik/hayırdan her ne harcarsanız (önce) ana-baba, yakın akrabalar, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Her ne iyilik yaparsanız mutlaka Allah onu çok iyi bilir.

Âyetteki ‘neyi infak edecekler’ kısmı şart, ‘ana-baba, yakın akrabalar, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar’ kısmı cevaptır. Aynı şekilde ‘İyilik/hayırdan her ne harcarsanız’ kısmı şart, ‘Allah onu çok iyi bilir’ kısmı bu şartın cevabıdır. Âyetin zâhiri haber mânâsını ihtiva etmektedir ve yapılan amellerin karşılığını vermek va’dini kapsamaktadır.⁶⁹ Böylece de bu âyetteki “Alîm” sıfatının, kulların yaptıklarına bulacağı karşılık olarak getirildiği anlaşılmaktadır.

⁶⁹ Kurtubî, a.g.e., c. 3, s. 174

i) Bakara 224 : الْعَلِيمُ

وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِإِيمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ *

(2/BAKARA, 224). Allah'ı yeminleriniz için iyilik etmenize, sakınmanıza ve insanların arasını bulmaya engel yapmayın. Allah Semî'dir (herşeyi duyardır), Alîm'dir (herşeyi bilendir).

Sahih hadislerden öğrendiğimize göre eğer bir kimse bir şeyi yapmaya veya yapmamaya yemin eder, sonra da yemini bozmanın daha hayırlı olduğunu farkederse, yeminini bozmalı ve kefareti vermeli.70 Yemini bozmanın kefareti, on muhtacı doyurmak ve giydirmek, ya da bir köle azat etmektir. Eğer yemin eden kimse bunlara güç yetiremezse üç gün oruç tutmalıdır.71

Nitekim bir sonraki âyette: “Allah sizi, yeminlerinizdeki rastgele söylemelerinizden, boş sözler (lağv)'den dolayı sorumlu tutmaz; fakat sizi kalplerinizin kazandıklarından dolayı sorumlu tutar. Allah bağışlayandır, yumuşak davranandır.” (Bakara 225) buyrulur. Özellikle karı-koca arasındaki ilişkilerde edilen yeminler büyük önem arz eder. Bu yeminleri kullanarak kötü niyetli davranmak, Allah'ı Teâlanın hoşlanmadığı işlerdendir. O her şeyi işitir ve bilir. Bu iki sıfat tahzîr/sakındırma ve tehdit içerir.

j) Bakara 227 : الْعَلِيمُ

وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ *

(2/BAKARA, 227).”Eğer boşanmaya kesin olarak karar verirlerse, şüphesiz Allah her şeyi işiten ve bilendir.”

Boşanma aşamasına gelen îlâ yemini (eşi ile cinsi temasta bulunmama yemini) eden kocanın durumu hakkındaki bu âyetin tefsirinde Elmalılı Hamdi Yazır şöyle der: “Eğer fey yapmazlar (dönmezler) da îlâ ile boşamaya karar verirlerse, mutlaka Allah (semî) işiten ve (alîm) bilendir. Karar verilen boşama işidir ve onların niyetlerinin ne olduğunu bilir. Îlâ ile fey yapmayıp (dönmeyip), boşamaya karar vermek konusunda selef bilgileri görüş ayrılığına düşmüşlerdir. İbnü Abbas demiştir ki, îlâ yapanın eşine dönmemesi ve

70 İbn Mâce, Keffârât, 7-8

71 Bkz. Maide: 89

dört ayın geçirilmesi boşamaya karar vermek demektir. İbnü Mes'ud ve Zeyd b. Sabit ve Osman b. Affan hazretlerinin görüşleri de budur. Bunlar bu dört ayın sonunda bâin bir talak (kesin bir boşama) meydana gelir demişlerdir.”⁷²

Sonda gelen iki sıfat, bir önceki âyette olduğu gibi tahzîr/sakındırma ve tehdit içerir. Yani Allah'tan korkun ve bu yemini kullanarak, eşlerinizi sudan ve haksız sebeplerle boşamayın. Çünkü Allah; bu süreçte konuşulanları işitir, asıl niyetlerinizi bilir.

k) Bakara 231 : الْعَلِيمُ

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ ۖ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا ۗ
وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ ۗ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا ۗ وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ
مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝

(2/BAKARA, 231). Kadınları boşadığınızda, (iddet, bekleme) sürelerine ulaştıkları zaman, onları ya iyilikle tutun ya da iyilikle serbest bırakın. Fakat (haklarına) tecavüz etmek için zarar vermek maksadıyla onları (yanınızda) tutmayın. Kim böyle yaparsa artık o, kendi nefesine zulmetmiş olur. Allah'ın ayetlerini alay konusu edinmeyin ve üzerinizdeki Allah'ın nimetini ve kendisiyle size öğüt vermek üzere indirdiği Kitab'ı ve hikmeti anın. Allah'tan da korkup-sakının ve Allah'ın her şeyi bilen olduğunu bilin.

Kur'an'dan daha hikmetli ve daha güzel öğüt veren yoktur. Boşanma sürecinde dikkat edilmesi gerekenleri aşama aşama anlatan âyetlerden, Alîm sıfatının sonda yer aldığı bu üçüncü âyet, işin en başından itibaren gösterilmesi gereken özeni ve önemini anlatır. Çünkü süreçte yaşanan her şeye Allah şahittir, her şeyi işitir ve bilir. Zulmeden kendine edecektir. Hakem Allah'u Teâlâ'nın âyetleriyle hüküm vermelidir. Taraflar da Allah'tan korkmalı ve O'nun her şeyin hakikatini, iç yüzünü, sadırlardaki gizli niyetleri bildiğini unutmamalıdır. Bu üçüncü âyet de tahzîr ve tehdit ifade eder.

l) Bakara 244 : الْعَلِيمُ

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ *

⁷² Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, c. 2, İstanbul: Azim Dağıtım Yayımcı Zehreveyn., s. 105

(2/BAKARA, 244). (O halde) Allah yolunda savaşın ve Allah'ın işiten, bilen olduğunu bilin!

Taberi bu âyetin tefsirinde der ki: “Ey iman edenler, Allah'ın dini için, din düşmanlarıyla savaşın. Sizi dininizden alıkoyan ve Rabbinizin yolundan çeviren şeytana itaat yolunda savaşmayın. Allah düşmanlarıyla savaşmaktan çekinmeyin. Zira diri kalmanız veya ölmeniz Allah'ın elindedir. Sakın ölüm korkusu sizi, düşmanlarla sataşmaktan alıkoymasın. Aksi takdirde zelil olursunuz, siz de daha önce ölüm korkusuyla evlerinden çıkıp kaçanlar gibi ölümden kurtulamazsınız. Sizler de evlerinizde ölürsünüz. Bilin ki Rabbiniz, samimi olan müminleri de bilir, sinelerinde nifak ve inkârı saklayanları da. Ve herkesin söylediği sözü de. Bu itibarla herkesi layık olduğu şeyle cezalandıracak veya mükafaatlandıracaktır.”⁷³

Burada “Semî ve Alîm” sıfatları, Allah'ın her şeyi bildiği bu sebeple de kulların yaptıklarına bulacağı karşılığı ifade eder.

m) Bakara 246 : الْعَلِيمُ

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَأِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ إِذْ قَالُوا لِنَبِيِّهِمْ هُمْ أَوْعَىٰ لَنَا بِالْقِتَالِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَاءِنَا فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ *

(2/BAKARA, 246). Musa'dan sonra İsrail oğulları'ndan ileri gelenleri görmedin mi? Bir zamanlar kendi peygamberlerine: “Bize bir kral gönder (tayin et) de Allah yolunda savaşalım” demişlerdi. O (da): «Ya üzerinize savaş farz edilir de savaşmamazlık ederseniz (savaşmayiverirseniz)?» dedi. Onlar: «Yurtlarımızdan çıkarılmış, çocuklarımızdan (uzaklaştırılmış) olduğumuz halde bize ne oluyor ki Allah yolunda (neden) savaşmayalım?» dediler. Sonrasında kendilerine savaş yazıldığı zaman, içlerinden az (bir kısm)ı hariç, yüz çevirdiler (geri dönüp kaçtılar). Allah zalimleri çok iyi bilendir.

Hiz. Musa'dan sonra İsrâiloğulları bir süre doğru yolda kaldılar. Sonra birtakım yeni şeyler icad ettiler ve bazıları putlara taptı. Bu yaptıklarına gelinceye kadar aralarında kendilerine iyiliği emredip kötülükten alıkoyan peygamberler vardı. Bundan sonra Allah düşmanlarını üzerlerine musallat etti de birçokları öldürüldü, birçokları esir alındı ve

⁷³ Taberî, a.g.e., c. 2, s. 80

düşmanları kendilerinden birçok memleketi aldılar. Onlarla kim savaştıysa kendilerine gâlib geldi.. Peygamber onlara dedi ki: ‘Allah size bir kral nasbeder de onunla birlikte savaşma va’dine vefa göstermiyerek savaşmaz iseniz (ne olacak?)’ «Onlar dediler ki: Biz Allah yolunda neden savaşmayalım? Hem yurtlarımızdan çıkarıldık, hem de oğullarımızdan ayrıldık (oğullarımız esîr edildi)» Allah Teâlâ şöyle buyurdu : «*Fakat onların üzerine savaş farz edildiği vakit içlerinden pek azı müstesna hep geri döndüler. Va’dlerinde durmadılar ve çoğunluğu Allah yolunda savaştan yüz çevirdi. Allah, o zâlimleri çok iyi bilendir.*»⁷⁴

Burada “Alîm” sıfatı, zâlimleri çok iyi bilen olarak gelmiştir. Onların halleri, bir örnekle genişçe anlatılmış sonra özet mahiyetinde Allah’ın sıfatı zikredilmiştir.

n) Bakara 247 : الْعَلِيمُ

وَقَالَ هُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مَلَكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ *

(2/BAKARA, 247). Peygamberleri onlara: “Gerçek şu ki, Allah size Tâlût’u bir kral olarak göndermiştir” dedi. Onlar da: “Biz hükümrana ondan daha çok hak sahibi olduğumuz ve üstelik ona maldan da bir zenginlik verilmediği halde bize hükümrana nasıl onun olur?” dediler. Peygamber: “Gerçek şu ki, onu sizin üzerinize Allah seçti. Ona ilimce de, vücutça da bir üstünlük ziyade etti (bilgice ve vücutça gücünü artırdı)” dedi. Allah mülkünü dilediğine verir ve Allah Vâsi’dir (tasarruf ve kudretiyle geniş olandır), Alîm’dir (her şeyi bilendir).

İsrailoğulları âdetleri üzere işi yokuşa sürmüşler, üstünlük taslamışlardı. Oysa Allah mülkün asıl sahibidir ve onu dilediğine verir. Üstünlük sahibi olmanın vasıflarını da açıklamıştır. Kurtubi bu âyetin tefsirinde özetle şöyle der: “Tâlût saka/sucu idi. Onun tabaklık yaptığı da söylenmiştir. Hayvanın sırtında yük taşıyan biri olduğu da söylenmiştir. Bünyaminin soyundan idi. Peygamberlik soyundan da değildi, hükümdarların geldiği soydan da değildi. Bundan dolayı onun hükümdarlığına tepki

⁷⁴ Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, (Çev:), c. 3, İstanbul: Çağrı Yayınları, s. 976-978

gösterdiler. Âlim bir kişi idi. İşte bundan dolayı Yüce Allah onu yükseltmiştir. İlim insanın en baş özelliğidir. Diğer bir özelliği ise ona cisimce verilen üstünlüktür. Ve bunlar nesebden önce gelir. Böylece Allah, imamın/önderin sıfatlarının bilgi ve güç olduğunu beyân etmiştir.”⁷⁵

Âyetin sonundaki iki sıfat, bütün ilimlerin ve gücün kaynağının da, sahibinin de Allah olduğunu hatırlatır. “Allah Vâsi’dir (tasarruf ve kudretiyle geniş olandır), Alîm’dir (her şeyi bilendir).” Bu da tezkîr/hatırlatma ve Allah’ın Zâtını ta’zîmdir.

o) Bakara 256 : الْعَلِيمُ

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْعَيْ جَ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ
الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا ط وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ *

(2/BAKARA, 256). Dinde zorlama yoktur. Doğruluk sapıklıktan (ayrılıp) gerçekten apaçık ortaya çıkmıştır. Artık kim tağutu (saptırıcıları) inkar eder ve Allah’a inanırsa, kopması olmayan sağlam bir kulpa tutunmuştur. Allah işitendir, bilendir.

İslâm dinine girmesi için, hiç kimse zorlanamaz. Şüphesiz hak batıldan, hidâyet sapıklıktan ayrılmış ve açıkça ortaya çıkmıştır. Kim Allah’dan başka, şeytan ve putlar gibi kendilerine ibadet edilen şeyleri inkâr eder ve Allah’a inanırsa, en sağlam, kopmayan ve yok olmayan kulpa yani dine sarılmış olur. Allah, kullarının sözlerini işitir, fiillerini bilir.⁷⁶

Sondaki iki sıfat; dinde birilerinin zorlamasıyla amel edenlerin, gizli söylemlerini de iç duygularını da Allah’ın işittiği ve bildiğini, dolayısıyla zorlamanın faydasız olduğunu bildirir. Bu da âyetin başındaki ifadenin sebebini, gerekçesini ifade eder.

ö) Bakara 261 : الْعَلِيمُ

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أُنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سَنَابِلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ وَاللَّهُ
يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ ط وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ *

⁷⁵ Kurtubî, a.g.e., c. 3, s. 447-448

⁷⁶ Sâbûnî, Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, (Çev: Sadrettin Gümüş-Nedim Yılmaz), c. 1, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016, s. 301

(2/BAKARA, 261). Allah yolunda mallarını infak edenlerin (harcayanların) örneği; yedi başak bitiren (ve) her başağında yüz tane bulunan (tek) bir tohumun örneği gibidir. Allah dilediği kimse için kat kat (artırarak) verir. Allah Vâsi'dir (lutfu geniş olandır), Alîm'dir (herşeyi bilendir).

Malını Allah yolunda harcayan kimsenin sevabını Allah, toprağa ekilen bir adet buğday tanesinin yedi yüz adet olması gibi yedi yüz kat verir. Âyet-i kerimenin sonunda: “Allah, lütfü geniş olan ve her şeyi bilendir” buyrulmaktadır. İbn-i Zeyd, âyetin bu bölümünü şu şekilde izah etmiştir: “Allah, malını kendi yolunda harcayanların mükâfatını, yedi yüz kattan daha fazla artırmada lütfü geniş olandır. Ve bu lütfunu kim için artıracığını çok iyi bilendir.”⁷⁷

Âyet sonundaki bu iki sıfat, temsilden hakikate geçişi ifade eder. Vâsi' (lutfu geniş olan) ve Alîm (olayların iç yüzünü bilen) sıfatlarının ardarda gelişi, bir hakikatin birbirini tamlayan iki yüzünü gösterir.

p) Bakara 268 : الْعَلِيمُ

الشَّيْطَانُ يَعِدُّكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدُّكُم مَّغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ *
(2/BAKARA, 268). Şeytan, size fakirliği vadederek (fakirlikle korkutur) ve size çirkin-kötülükle (cimrilikle) emreder. Allah ise, size kendisinden bağışlama ve bol ihsan (lutuf) vadederek. Allah Vâsidir (rahmeti geniş olandır), Alimdir (bilendir).

Bu âyeti kerime, dinî vazifelerin yerine getirilmesine mâni olacak şeytan tabiatlı kimselerin aldatmalarına bakılmamasına işaret etmektedir. Harcanacak mal, mükâfatsız kalmayacak ve vermekten dolayı fakir düşülmeyecektir. Allah'ın lütfü, keremi boldur ve yapılan harcama ve diğer şeyler ona tamamen malumdur. Artık şeytanın vesvesesine kapılmamalı, malî, bedenî vazifeler ifaya çalışılmalıdır ki, Yüce Rabbin affına, lütuf ve ihsanına kavuşulabilsin.⁷⁸

Âyet sonundaki Allah'ın Alîm sıfatı, kullarını şeytanın hilelerine karşı uyarmakla tahzîr/sakındırma; Vâsî sıfatı da rahmetinin, lütfunun bolluğunu hatırlatması ile müjdeleme, sevindirme, teşvîk/gayrete getirme ifade eder.

⁷⁷ Taberî, a.g.e., c. 2, s. 139

⁷⁸ Ömer Nasuhî Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, c. 1, İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1966 ve s. 284

r) Bakara 273 : الْعَلِيمُ

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعْفُفِ ج

تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ ج لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِحْفَاطًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ع *

(2/BAKARA, 273). (Sadakalar) Allah yolunda alıkonan (kendilerini vakfetmiş) fakirler içindir (ki bu sebeple) yeryüzünde (kazanç için çalışmak üzere) dolaşamazlar. (Durumlarını) bilmeyen, iffetlerinden dolayı kendilerini zenginler sanır; (sen ise) onları simalarından tanırsın. Onlar rahatsızlık vererek insanlardan bir şey istemezler. Gerçek şu ki; hayırdan her neyi harcarsanız Allah onu çok iyi bilir.

Bu sadakalar ve daha önce adı geçen harcamalar ‘Allah yolunda mahsur kalmış fakirlerindir.’ Bunlar Allah rızası için hicret eden fakir muhacirlerin hakkıdır. Onlar: “Yeryüzünde yürümeye güç yetiremezler.” Rızık talebi için buldukları yerden ayırlamazlar. Çünkü onlar kendilerini cihada adanmışlardır. Bu da onları rızık kazanmaktan alıkoymaktadır. Allah böyle mü’minlere harcama yapılmaya müminleri teşvik etmektedir.⁷⁹ Dilencilikten “Utanmalarından dolayı bilmeyen onu zengin sanır. Sen onları simalarından tanırsın.”

Âyetin sonundaki: “Gerçek şu ki; hayırdan her neyi harcarsanız Allah onu çok iyi bilir” cümlesi ve “Alîm” sıfatı, âyetin başındaki kimselere yapılacak yardımı teşvik, gayrete getirmedir.

s) Bakara 282 : الْعَلِيمُ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ ط وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ ص وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ ج وَلْيَمْلِكِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسَ مِنْهُ شَيْئًا ط فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيَمْلِكْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ ط وَأَسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ ج فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكَّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى ط وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا ط وَلَا تَسْأَمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ ط ذَلِكَمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ

⁷⁹ el-Vâhidî, a.g.e., c. 1, s. 80

عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا ط وَأَشْهَدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ ص وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ ط وَإِنْ تَفَعَّلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ
بِكُمْ ط وَاتَّقُوا اللَّهَ ط وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ ط وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ *

(2/BAKARA, 282). Ey iman edenler! Belirlenmiş bir vadeye kadar birbirinize bir borçla borçlandığınız zaman hemen onu yazın. Bir yazıcı onu aranızda adaletle (dürüst bir şekilde) yazsın. (Hiçbir) yazıcı Allah'ın kendisine öğrettiği gibi (Kur'an'daki kurallar doğrultusunda) yazmaktan çekinmesin; (yazıcı her şeyi olduğu gibi) yazsın. Üzerinde hak olan kimse (borçlu) da yazdırsın, Rabbi olan Allah'dan sakınsın ve ondan (borcundan) herhangi bir şeyi eksik yazdırmassın. Eğer üzerinde hak olan kimse (borçlu) sefih (anlayışı kıt) veya (aklı) zayıf veya bizzat yazdırmaya gücü yetmiyorsa (söyleyip yazdıramayacak durumda ise), o zaman velisi (onun menfaatini kollamakla görevli olan kimse) adaletle (dürüst bir şekilde) yazdırsın. Erkeklerinizden iki şahit tutun. Eğer iki erkek olmazsa o zaman şahitlerden razı olacağınız kimselerden bir erkek ve -birinin şaşırması (durumunda) diğer birinin ona hemen hatırlatması (için)- iki kadın (olsun). Çağırıldıkları zaman şahitler reddetmesin (gelmemezlik etmesin). Küçük veya büyük, vâdesine kadar onu (borcu) yazmaya üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah katında daha adaletli, şehadet için (kanıtlanma açısından) daha sağlam ve şüpheye düşmemenize daha yakındır (daha uygundur). Ancak aranızda (birbirinize doğrudan doğruya hemen) devredeceğiniz peşin bir ticaret olması hariç. Bu durumda onu yazmamanız size günah değildir. (Genellikle) alış-veriş yaptığınız zaman şahit tutun. Ne yazıcı, ne de şahit zarara uğratılmasın. Eğer bunu yaparsanız (zarar verirsiniz) o zaman kesinlikle bu, sizin için (sonucu size dokunan) bir fisktır (açıktan açığa günah işlemektir). Allah'tan korkun. Allah size (nasıl davranılması gerektiğini) öğretiyor. Ve Allah her şeyi bilmektedir.

Borç ve borcun yazılması hakkındaki bu âyetin hükmü açıktır. Şüphesiz Yüce Allah'ın deyn ayetinde emrettiği şahitlik ve yazma ile insanlar arası sevgi bağları kuvvetlendirilmekte, muhabbet ve iyi ilişkiler kurulması sağlanmakta, insanlar arası ilişkilerin bozulması sonucunu doğuracak anlaşmazlıkların baş göstermesi önlenmektedir. İleri bir zorunluluk yahut vazgeçilmez bir ihtiyaç dışında insanın borç almaması gerekir. Yüce Allah borcun yazılması, şahit tutulması ve rehinlerin alınması emrini verdiği göre bu, malların korunması ve artırılıp geliştirilmesine dair kat'î bir nas da demek olur.⁸⁰

⁸⁰ Vehbe Zuhaylî, a.g.e., c. 2, s. 115

Âyetin son kısmında “Allah’tan korkun. Allah size (nasıl davranılması gerektiğini) öğretiyor. Ve Allah her şeyi bilmektedir” buyrulur. Bu da borç aktinin tarafları olan; borçlu, alacaklı ve şahitler için sondaki “Alîm” sıfatı, açıkca görüldüğü gibi tahzîr/sakındırma ifade eder.

§) Bakara 283 : الْعَلِيمُ

وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ ۖ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أُؤْتِمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ ۗ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ ۗ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ۗ

(2/BAKARA, 283). Eğer bir yolculuk halinde iseniz ve yazıcı bulamazsanız, o takdirde alınan rehinler (de yeter). Şayet biriniz diğerine güvenirse kendisine güvenilen kişi emanetini (tam olarak) ödesin, Rabbi olan Allah’tan korksun. Şahitliği gizlemeyin. Kim onu gizlerse gerçek şu ki, onun kalbi günahkârdır. Allah yapmakta olduklarınızı çok iyi bilendir.

Âyetin baş kısmındaki hüküm açıktır. Son kısmı olan “Şahitliği gizlemeyin. Kim onu gizlerse gerçek şu ki, onun kalbi günahkârdır. Allah yapmakta olduklarınızı çok iyi bilendir” ifadesini, Râzî şöyle tefsir eder: “Fiili, bedenin cüzlerinden bir cüze nisbet etmek, o fiilin meydana gelmesinde rolü olan sebeplerin en büyüğünün, o uzuv olması sebebiyledir.. Durum böyle olunca, bu âyet-i kerimede “günah” fiili, kalbe nisbet edilmiştir. Sonra Hak Teâlâ (c.c) “Allah, ne yaparsanız, hakkıyla bilendir” buyurmuştur. Hak Teâlâ’nın bu buyruğu insanları, şehâdeti gizlemeye cüret etmekten sakındırmanın bir ifadesidir. Çünkü mükellef olan kimse, kalbinde gizlediği şeylerin Allah’ın bilmesinden gizli kalamayacağını bilince, Allah’ın emirlerine muhalefet etmekten korkarak, daima bu endişeyi taşır. Çünkü o kimse, Allah’u Teâlâ’nın, kendisini, yapmış olduğu bütün fiillerden sigaya çekeceğini ve bu fiillere mutlaka bir karşılık vereceğini bilir. Eğer yaptığı şeyler hayır ise, karşılığı hayır; şer ise, elde edeceği karşılık şer olur.”⁸¹

Râzî’nin açıklamasından da anlaşıldığı gibi, burada “Alîm” sıfatının getirilmesi tahzîr/sakındırma ve kulların yaptıklarına bulacağı karşılığı ifade eder.

⁸¹ Râzî, a.g.e., c. 6, s. 71

2.5. HAKÎM (الْحَكِيمُ) : HÜKÜM VE HİKMET SAHİBİ

2.5.1. (الْحَكِيمُ) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	حَكَمَ/حَكْمَ يَحْكُمُ حِكْمَةً/حُكْمًا	Hükmetti/ hikmetli oldu
Ayetteki Formu: Sıfat-ı Müşebbehe: حَكْمٌ ve Mübalâğalı İsm-i Fâil: حَكَمٌ	الْحَكِيمُ جَ الْحُكَمَاءُ	Hüküm veren, hikmetli olan

Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, (حَكَمَ) fiilini hüküm ve hikmet anlamıyla ele alarak; bu kelimenin adalet, ilim ve hilme döndüğünü söyler. Der ki: “Bir kimse hakîm (hikmetle iş gören) olduğu zaman “tecrübeler ona hükmetti” denir.”⁸²

Râgıb el-İsfahânî (حَكَمَ)’nin hem hüküm, hem hikmet manası olduğunu söyleyip şöyle der: “Hüküm kelimesinin fiili (حَكَمَ)’nin aslı bir şeyi ıslah etmek için bir tür alıkoymak, engellemektir. Bir şey hakkında hükmetmek, onun belirli bir şekilde olduğuna veya olmadığına karar vermektir. Hikmet ise, ilim ve akılla hakka isabet etmektir. Yüce Allah’ın hikmeti ise, eşyayı bilmesi ve onları gayet sağlam bir şekilde yaratmasıdır. İnsanın hikmeti ise, varlıkları tanımak ve hayırlı işleri yapmaktır.”⁸³

İbn manzûr’a göre حَكِيمٌ (Hüküm ve hikmet sahibi) kelimesinin, sülâsi fiilinin muzari ve masdarları aynı olmakla birlikte, mazisinde iki farklı kökü vardır. Birincisi (حَكَمَ): hükmetti, emretti, buyurdu/ yönetti, idare etti/ hakem oldu/ cezaya çarptırdı, hükmetti

⁸² Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *a.g.e.*, c. 1, s. 343

⁸³ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 299

anlamlarına gelir. İkincisi (حَكْمٌ) olup hikmetli oldu, bilge oldu, hikmet sahibi oldu demektir.

Ortak mübalağalı ism-i fâilleri olan (حَكِيمٌ) ise; Hükme sahip olan, hikmet sahibi anlamında

Allah'ın sıfatlarındandır. (حَكَمَ) Hakem, (حَكِيمٌ) Hakîm ve (حَاكِمٌ) Hâkim kelimelerinin

manaları birbirlerine yakındır. Eşyaya hükmeden ve onu en iyi ve en sağlam şekilde yapandır.

Hakîm, hikmet sahibi demektir. Hikmet ise eşyayı en üstün ilimle, en iyi şekilde bilmektir.

(حَكِيمٌ) ve (حَاكِمٌ) aynı zamanda “Bilen” anlamındadır.⁸⁴

Terim olarak (الْحَكِيمُ): Allah'ın hüküm ve hikmet sahibi olması, söylediği her söz ve yaptığı her fiilin doğru olmasıdır.⁸⁵

2.5.2. (الْحَكِيمُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

Hakîm sıfatı, Kur'an-ı Kerim'de doksan yedi ayette geçmektedir. Bakara Sûresi'nde âyet sonunda ise yedi yerde: 32, 129, 209, 220, 228, 240, 260. Âyetlerde geçmektedir.

a) Bakara 32 : الْحَكِيمُ

قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ *

(2/BAKARA, 32). (Melekler:) Subhânsın Yarab (Seni bütün eksikliklerden tenzih ederiz)! Bizim için senin bize öğrettiğinden başka hiç bir bilgi yok. Hiç şüphesiz sen Alîm'sin (herşeyi bilirsin) ve Hakîm'sin (her yaptığın yerindedir)» dediler.

Ahfeş (ö.215/830): (سُبْحَانَكَ) ifadesinin aslının (نُسَبُّكَ بِسُبْحَانِكَ) olduğunu, beraat/ muaf olma, sâfiyet ve tenzîh/eksik ve noksanlıktan uzak olma anlamına geldiğini söyler.⁸⁶ Meleklerin: “Bizim için senin bize öğrettiğinden başka hiç bir bilgi yok” ifadesi, ilmin

⁸⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 2, s. 951.

⁸⁵ Beyhâki vd., *a.g.e.*, s. 122

⁸⁶ el-Ahfeş, Ebû'l-Hasen Saîd b. Mes'ade el-Mücâşî el-Belhî, *Meani'l Kur'an*, (Thk: Hüdâ Mahmûd Kırâ'a), c. 1, Kahire: el-Mektebetu'l Hâncî, 1990, s. 124

asıl sahibinin ve kaynağının Allah olduğunu, O'nun izni olmaksızın hiçbir mahlûkun bilgi edinemeyeceğini itirafır.

Âyetin son kısmındaki “*Hiç şüphesiz sen Alîm’sin (herşeyi bilirsin) ve Hakîm’sin (her yaptığın yerindedir)*” sıfatları da kulların ve mahlûkâtın yaptıklarından Allah’ı tenzîh ile Zât’ını ta’zîmdir. Bu iki sıfatın ardarda gelişi birinin tecellisine diğeri sebep göstermedir. Allah her şeyi bildiği için her yaptığı yerli yerindedir.

b) Bakara 129 : الْحَكِيمُ

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ *
(2/BAKARA, 129). «Rabbimiz! İçlerinde onlara Senin âyetlerini okuyan, Kitabı ve hikmeti öğreten, onları (kötülüklerden) temizleyen onlardan bir peygamber gönder. Şüphesiz, Sensin Aziz (yüce ve üstün) ve Hakim (her şeyi yerli yerince yapan) olan».

Hz. İbrahim ve Hz. İsmail’in: ‘Rabbimiz, bizim soyumuza kendilerinden bir Peygamber gönder’ şeklindeki duaları, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)’in gelmesine dair olan dualarıdır. Âyette zikredilen Kitap’tan maksat, Kur’an-ı Kerim’dir. Hikmet’ten maksat, Allah’ın hükümlerini bilmektir. Bu hükümler ancak Peygamberlerin bildirmesiyle öğrenilmiş olur. Hikmet kelimesi, hüküm kelimesinden türetilmiştir. Mânâsı ise ‘Hak ile bâtılın arasını ayıran Kur’an’ demektir. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: Ey Rabbimiz, sen onlara, içlerinden bir Peygamber gönder. Onlara âyetlerini okusun ve kendilerine gönderdiğin kitabı ve aralarında senin hükmünle hüküm vermeyi öğretsin.⁸⁷

Âyetin sonundaki sıfatlar, başında yapılan dua ile birebir örtüşmekte; böylece de âyetin başındaki ifadenin sebebini, gerekçesini ve Allah’ın Zât’ını ta’zîmi ifade etmektedir. Azîz ve Hakîm sıfatlarının yanyana gelişi; İlâhi sıfatların tecellisinde bir hakikatin birbirini tamamlayan iki yüzünü göstermektedir. Allah, yüce ve güç sahibi olmasıyla birlikte, hüküm ve hikmet sahibidir.

⁸⁷ Taberî, a.g.e., c. 1, s. 346

c) Bakara 209 : الْحَكِيمُ

فَإِنْ رَأَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمْ الْبَيِّنَاتُ فَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ *

(2/BAKARA, 209). Eğer, size, apaçık belgeler (ayetler) geldikten sonra kayarsanız (ayrılırsanız), bilin ki Allah, gerçekten Azîz'dir (üstün ve çok güçlüdür), Hakîm'dir (hüküm ve hikmet sahibidir).

“Eğer, size, apaçık deliller geldikten sonra...” ifadesinde hitap mü'minlere ise delil; bunca mu'cize ve Kur'an âyetleridir. Eğer hitap iki kitap ehline ise o takdirde apaçık deliller onların şeriatında vârid olan Muhammed (s.a.v.)'in geleceğinin haber verilmesi ve onun tanıtılması demektir. “Geldikten sonra kayarsanız” yani doğruluk yolundan uzaklaşırsanız, “Şüphesiz Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.” “Azîzdir” istediği bir şey engellenemez; “Hakîmdir” yaptıklarını sapasağlam ve hikmetli yapar.⁸⁸

Âyetin sonundaki iki sıfat, kulların yaptıklarına bulacağı karşılığı, tehdit ve tahzîri ifade eder.

d) Bakara 220 : الْحَكِيمُ

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ط وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى ط قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ ط وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ ط وَاللَّهُ يَعْلَمُ
الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ ط وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْتَبْتُمْ ط إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ *

(2/BAKARA, 220). (O ayetler) dünya ve ahiret hakkındadır. Ve sana yetimler hakkında soruyorlar. De ki: « Onlar için (durumlarını) düzeltmek (karışmamaktan) daha hayırlıdır. Kendilerine karıştırsanız artık (onlar) kardeşlerinizdirler. Allah bozgunculuk yapanı düzeltmeye çalışandan (ayırtetmesini) bilir. Eğer Allah dileyseydi sizi sıkıntıya sokardı. Şüphesiz ki, Allah Azîzdir (çok güçlü, kudret sahibidir), Hakîm'dir (hikmet sahibidir).

Nesefî (ö.710/1310) bu âyetin tefsirinde der ki: “Zulüm ve haksızlık yoluyla yetimlerin mallarını yiyenler hiç şüphesiz karınlarına (midelerine) ancak ateş tıkmış olurlar” (Nisâ 10) mealindeki ayet yetimler hakkında nazil olunca, insanlar bundan böyle yetimlerden uzak durmaya, onlarla ilgilenmemeye başladılar. Onlarla bir araya gelmiyor, mallarına ait işlerle de ilgilenmiyorlardı. Bu durum Allah Rasûlu Hz. Muhammed (s.a.v.) 'e anlatılınca, işte bunun üzerine bu ayet-i kerime gelmiştir. “Sana yetimler hakkında

⁸⁸ Kurtubî, a.g.e., c. 3, s. 156

soruyorlar. De ki: Onları, iyi yetiştirmek (yüz üstü bırakmaktan) daha hayırlıdır.” Yani, yetimleri korumak, kollamak, yanlışla düşmemelerini sağlamak ve mal varlıklarını da üretmek amacıyla iyi bir niyetle kendilerine yaklaşmak, onlardan ayrılp hiç ilgilenmeden uzak durmaktan daha hayırlı bir görevdir.”⁸⁹

Âyetin sonundaki iki sıfat; “Azîz ve Hakîm” hem teşvik hem tahzîr ifade eder.

e) Bakara 228 : الْحَكِيمُ

وَالْمُطَلَّقاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ^ط وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنْنَ
بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ^ط وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا^ط وَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ^ص
وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ^ط وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ *

(2/BAKARA, 228). Boşanmış kadınlar, (yeniden evlenmeden önce) kendi kendilerine üç kuru’ (üç ay hali hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer Allah’a ve ahiret gününe iman ediyor idiysele, Allah’ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlar için helal değildir. Barışmak isterlerse o (süre) içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidir. (Erkeklerin) kadınlar üzerinde olduğu gibi, kadınların da (erkekler üzerinde) ma’ruf şekilde (hakların) benzeri vardır (Erkeklerin lehine) kadınların üzerindeki (haklarının) bir benzeri ma’ruf şekilde (erkeklerin üzerinde) kadınlar için vardır). Erkeklerin ise kadınların üzerinde bir derecesi vardır. Allah Azîz’dir (çok güçlüdür), Hakîm’dir (hikmet sahibi olup yerli yerince gerektiği gibi hükmedendir).

Aslında bu derece üstünlüğü, açıkça anlaşıldığı gibi aynı zamanda bir yükümlülüktür. Kadınlar için bir teklif (yükümlülük) olmaktan ziyade erkekler için bir tekliftir. Bundan dolayı erkeğin kadın üzerindeki hakkı kadının erkek üzerindeki hakkından daha bir vâcibdir. İbni Abbâs der ki: “Derece farklılığı, erkeklerin güzel geçim için, mal ve ahlâk bakımından onların hanımlarına genişçe davranmaları için bir işarettir.” Yani daha faziletli olanın ötekinin hatalarına katlanması, kendisini dizginlemesi, problemlerin yahut karşılaşılan bunalımların çözümünde, tedavisinde sınırlarına hâkim olmasını gerekir. Özetle; Evlilik iki kişi arasında bir ortaklıktır. Her ortağın ötekine haklarını vermesi ve üzerindeki ona karşı görevlerini mâruf ile yerine getirmesi lazımdır.⁹⁰

⁸⁹ en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Nesefî Tefsiri*, (Çev: Ömer Faruk Haznedaroğlu-Harun Ünal), c. 2, İstanbul: Ravza Yayınları, 2012, s. 41-43.

⁹⁰ Vehbe Zuhaylî, *a.g.e.*, c. 1, s. 585

“Allah Azîz’dir (çok güçlüdür), Hakîm’dir (hikmet sahibi olup yerli yerince gerektiği gibi hükmedendir.)” Âyetin bu iki sıfat ile bitmesi, tahzîr/sakındırma ifade eder.

f) Bakara 240 : الْحَكِيمُ

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا ۚ وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ ۚ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ *

(2/BAKARA, 240). Sizden geride eşler bırakarak vefat edecek olan kimseler eşlerinin çıkarılmaksızın (ölmüş kocalarının evini terketmeksizin) bir yılına kadar metâlandırılmasını (geçimlerinin sağlanmasını) vasiyyet etsinler. Şayet (kendi arzularıyla) çıkarlarsa artık onların kendileri hakkında ma’rûf bir şekilde (meşru hususlardan) yaptıkları şeylerde size hiç bir günah yoktur. Allah Azîz’dir (üstün kudret sahibidir), Hakim’dir (tam hüküm ve hikmet sahibidir).

Ölümü yaklaşanların geriye bırakacakları hanımlarına, sene sonuna kadar evde sürekli olarak faydalanmalarını vasiyet etmeleri bir görevdir. Bu süre zarfında evden çıkartılmazlar yahut evde kalmalarına engel olunmaz. Buna göre dul eşe vefat eden kocasının malından tam bir yıl süre ile nafaka hakkı doğar. Mirasçılardan da kocası vefat etmiş olan bu hanımı sene geçmeden evinden çıkarmamaları ve nafakasını engellememeleri gerekir. İddetin bitmesinden önce evden kendi istekleriyle çıkacak olurlarsa, vasiyeti yerine getirmek ile muhatap olan mirasçılar şer’an ve âdeten ma’rûf olan işleri yapmalarından dolayı onlara bir vebal yoktur. Evden çıkmak, dünürlüğe gelenlere görünmek, süslenmek ve evlenmek gibi. Ancak bu, şeriata aykırı bir şekilde olmamalıdır. Zira artık onlar üzerinizde bir velayet yoktur. Allah asla mağlup edilemeyecek olan ve kendisine muhalefet edenleri cezalandıran Azîz’dir, bütün hususlarda kullarının maslahatlarını dikkate alan hikmeti sonsuz Hakîm’dir.⁹¹

Sondaki bu iki sıfat, kulların maslahatını gözetme, uymayanlara bir tehdît ve Allah’ın Zât’ını ta’zîmi ifade eder.

⁹¹ Vehbe Zuhaylî, a.g.e., c. 1, s. 651

g) Bakara 260 : الْحَكِيمُ

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ ط قَالَ أَوْمِ تُؤْمِنُ ط قَالَ بَلَىٰ وَلَكِنَّ لِيُطَمِّنَ قَلْبِي ط قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا ط وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ *

(2/BAKARA, 260). Bir zamanlar İbrahim de: “Ey Rabbim! Ölülerini nasıl dirilttiğini bana göster!” demişti. Allah: “(Yoksa) İnanmadın mı?” buyurdu. İbrahim: “Hayır (öyle değil, inandım) fakat kalbimin tatmin olması için (istiyorum) “ demişti. (Allah) buyurdu ki: “Öyleyse kuşlardan dördünü al, onları kendine alıştır, sonra herbir dağın üzerine onlardan bir bölümü at, sonra da onları çağır, koşarak sana gelirler. Ve Allah’ın Azîz (hiç bir şeyin aciz bırakmadığı Gâlib), Hakîm (yaratmasında ve tedbirinde hikmeti sonsuz) olduğunu bil”.

Allah’ın isimleri, İbrahim (a.s.)’a gösterilen ölülerin diriltilmesi ile ilgili mucizenin yer aldığı bu âyetin sonunda, izzet ve hikmet sıfatlarına delalet eden; Azîz ve Hakîm isimleriyle geldi. Bu ikisi Allah Teâla’dan bildirme, haber vermedir, İbrahim (a.s.)’dan bir itiraf değildir. Çünkü O, Allah’ın dostudur, şüphe etmez. İbrahim (a.s.), mutmaîn olmak için, ölülerin nasıl diriltildiğine delil görmek istedi”. Çünkü nefis istenileni elde edip (aklî delillerle de) bunu gördüğü zaman, daha çok huzur ve sükûna kavuşur, mutmain olur. İbrahim (a.s.) da sorusunu (هَلْ – mi, mı) ile sormadı, (كَيْفَ – nasıl) ile sordu. Yani “ölülerini diriltiyor musun” diye değil, “nasıl diriltiyorsun” şeklinde sordu. Allah’ın sorusu (inanmıyor musun) ise, onun hakkındaki şüphesi için değil, İbrahim (a.s.)’ın sözüne tekîd için gelmiştir. Âyetin sonunda Azîz ve Hakîm isimlerinin gelmesi ise; Azîz’dir, Allah ölüleri bu keyfiyette (bu hal üzere), izzetiyle diriltir. Yani kuvvet ve kudretiyle. Azîz ismi, üstünlük ve güç sahibi demektir. Buradaki Hakîm ismi ise, hikmet değil, hüküm manasındadır. Yani Allah, aralarında hükmetmek için onları diriltir.⁹²

Böylece de Allah’ın bu iki sıfatı, tefekküre sevk ile cüz’i maksattan külli maksada geçişi ifade eder.

⁹² <http://www.alukah.net/sharia/0/68427/> (internet son erişim tarihi : 28.09.2018, saat : 13.32)

2.6. TEVVÂB (التَّوَّابُ) : TEVBELERİ KABUL EDEN

2.6.1. (التَّوَّابُ) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Ecvef Fiil)	تَابَ يَتُوبُ تَوْبًا/تَوْبَةً	tevbe etti
Ayetteki Formu (Mübalâğalı İsm-i Fâil)	التَّوَّابُ ج التَّوَّابُونَ	çok tevbe eden, tevbeleri çok kabul eden

Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, “(تَابَ إِلَى اللَّهِ) Allah ‘a tövbe etti. (تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ) Allah tövbesini kabul etti” demek olduğunu açıkladıktan sonra, bu fiilin masdarı olan (تَوْبَةً) kelimesinin de “hayâ/utanmak, çekinmek” anlamına geldiğini söyler.⁹³

Ebû Hilâl Askerî (ö.395), tevbe ile istiğfâr arasındaki farkı şöyle açıklar: “İstiğfâr; dua, tevbe veya bunların dışındaki bir tâat ile mağfiret talep etmektir. Tevbe ise; sürekli yapılan alışkanlığı terk etmeye azm ile beraber günahtan pişmanlıktır.”⁹⁴

Râgıb el-İsfahânî: “Tevbe, en güzel şekilde günahı terk etmektir. Bu özür dilemenin en etkili yoludur. Çünkü özür dilemenin üç şekli vardır. Birincisi, özür dileyenin ben yapmadım demesidir. İkincisi, şundan dolayı yaptım demesidir. Üçüncüsü, yaptım, kötü ettim, artık ondan geri döndüm/vazgeçtim demesidir. Bunun bir dördüncüsü yoktur. İşte bu sonuncusuna tevbe adı verilmektedir. Şeriata göre tevbe kötülüğünden dolayı günahı terk etmek, yaptığına pişman olmak, bir daha dönmeyeceğine kesin karar vermek ve düzeltilebilecek olan hareketlerini/amellerini dönüş yaparak düzeltmektir. Bu dört şart bir araya geldiğinde tövbenin şartları tamamlanmış olur. (تَوَّابٌ) çok tevbe eden kul demektir. Bu da her vakit bazı günahları sırasıyla terk ederek bu şekilde tüm günahları terk etmiş bir hale gelen kişi

⁹³ Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *a.g.e.*, c. 1, s. 191

⁹⁴ Ebû Hilâl Askerî, *el-Furûk Fi'l-Luğâ*, (Çev: Veysel Akdoğan), c. 4, İstanbul: İşaret Yayınları, 2017, s. 347

demektir. Bazen Yüce Allah'a da, kulların tövbelerini çokça kabul ettiğinden, her halde onlara dönüş imkânı verdiğinden (تَوَّابٌ) adı verilmektedir.⁹⁵

(تَوَّابٌ Tevbeleri kabul eden) kelimesinin, sülâsi kökü (تَابَ): gûnahtan dönmek, masiyetten yüzçevirip taate dönmek anlamındadır. Mübalağalı ism-i fâil formu olan (تَوَّابٌ): Kullar için Allah'a tevbe eden kişi anlamını taşıırken, Allah'ın Tevvâb olması kul suçundan tevbe ettiği zaman kulunun tevbesini kabul etmesidir, yani kuluna mağfîret ve lütufla dönmesidir.⁹⁶

Terim olarak (التَّوَّابُ): Allah'ın günahlarına pişman olup kendisine itaate dönen kuluna, merhameti ve lütfu ile muamelesi, iyiliklerini geçersiz kılmaması, tevbelerini kabul etmesidir.⁹⁷

2.6.2. (التَّوَّابُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

Tevvâb sıfatı, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında on bir yerde geçmektedir. Tevvâb sıfatı, Bakara Sûresi'nde âyet sonunda ise dört yerde; 37, 54, 128, 160. Âyetlerde geçmektedir. Geldiği bu dört yerde de Rahîm ismi ile birlikte zikredilmiştir.

a) Bakara 37 : التَّوَّابُ

فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ط إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ *

(2/BAKARA, 37). *Derken (bu durum devam ederken) Âdem, Rabbinden (birtakım) kelimeler aldı (ve derhal pişmanlık duyarak tevbe etti). (Allah da) Bunun üzerine tevbesini kabul etti. Gerçekten O, tevbeyi çok kabul eden ve çok merhamet edendir.*

Zeccâc (ö. 311/923) Meâni'l Kur'an'da şöyle der: “Âdem (a.s.) ve Havvâ'nın aldığı kelimeler -Allah'u a'lem- günahlarını itiraf idi. Çünkü (A'râf 23)'de buyrulur ki: ‘O ikisi dediler ki: Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan

⁹⁵ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 299

⁹⁶ İbn Manzûr, a.g.e., c. 1, s. 454.

⁹⁷ Beyhâki vd, a.g.e., s. 70

mutlaka ziyan edenlerden oluruz.' Böylece günahlarını itiraf ve tevbe ettiler. Bu âyet onların çocuklarına bir öğüttür. Yaptıklarının günah olduğunu anlamaları gerekir. Tevbe ile birlikte itiraf olmazsa faydası olmaz. Bu da tevbede ihtiyaç duydukları şeyin en büyüğüdür.⁹⁸

Âyet sonundaki iki sıfat, birbirinin hem sebebi hem sonucu, âyetin başındaki ifadenin de gerekçesidir. Çünkü Allah, tevbeleri kabul eden ve öyle çok merhametli olandır ki, onlara nasıl tevbe edeceklerini dahi öğretmiştir. Aynı zamanda bu iki sıfat teşvik/müjdeleme, sevindirme, gayrete getirme ifade eder.

b) Bakara 54 : التَّوَابُ

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنِّي كُنْتُ ظَالِمًا لَّكُم مَّا ظَلَمْتُمْ أَنفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَىٰ بَارئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ ط
ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَارئِكُمْ ط فَتَابَ عَلَيْكُمْ ط إِنَّهُ هُوَ التَّوَابُ الرَّحِيمُ *

(2/BAKARA, 54). Bir zamanlar Musa milletine demişti ki; “Ey milletim! Cidden siz buzağıyı (put) edinmekle kendi kendinize zulmettiniz (haksızlık yaptınız). Onun için Yaradanınıza tevbe edin de nefislerinizi (kötü duygularınızı) öldürün. Öyle yapmanız Yaraticınızın katında sizin için daha iyidir.” Böylece (Allah) tevbenizi kabul etti. Gerçekten de o Tevvab (tevbeleri çok kabul eden) ve Rahîm (merhameti çok olan) ’dır.

İsrâiloğullarının buzağıya tapmalarına karşılık Allah’ın onlardan affedilmeleri için nefislerini öldürmesini istemesi hususunda, âlimler arasında hakikî mi mecâzî mi olduğu konusunda ihtilaf vardır. Kurtubî, âyetin neyi kastettiği tartışmalı olan “*nefislerinizi öldürün*” kısmı için özetle şöyle der: “Zulüm asıl itibariyle birşeyi konulması gereken asıl yerinden bir başka yere koymak demektir. Kimisi şöyle demiştir: Her insanın “buzağı” sı onun kendi nefsidir. Her kim bu buzağıyı bir kenara iter, onun maksadına muhalefet ederse, buzağının zulmünden uzak kalmış olur.. Müfessirler, buzağıya tapan her bir kimseye kendi eliyle kendisini öldürmekle emrolunmadığı hususu üzerinde görüş birliği etmişlerdir. ez-Zührî de der ki: Onlara: “*Sizi yaradana tevbe edin, nefislerinizi öldürün*” diye buyurulunca iki saf halinde dizildiler ve birbirlerini öldürmeye başladılar. Onlara: Artık bırakınız, denilinceye kadar bu işi sürdürdüler. Bu ise öldürülen için bir şahadet,

⁹⁸ Zeccâc, Ebû İshâk İbrahim b. Esserî, *Meân’il Kur’an ve İ’râbuhu*, (Thk: Abdu’l-Celîl Şelebî), c. 1, Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1988, s. 116

hayatta kalan için ise tevbenin kabulünü ifade ediyordu.”⁹⁹

Bu hususta en doğruyu Allah bilir. Ancak, Allah’ın tevbeleri kabul ettiği ve çok merhametli olduğu âşikârdır. Âyet sonundaki “Tevvâb ve Rahîm sıfatları”; tebşir/müjdeleme ve sevindirme ifade eder. İki sıfatın birbiriyle bağlantısı ise önceki âyet gibi; birini diğerinin tecellisine sebep göstermedir. Çok merhametli olduğu için tevbeleri çokça kabul edendir.

c) Bakara 128 : التَّوَابُ

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ دُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ الرَّحِيمُ *
(2/BAKARA, 128). «Rabbimiz, ikimizi sana teslim olmuş (Müslümanlar) kıl ve soyumuzdan da sana teslim olmuş (Müslüman) bir ümmet (kıl). Bize ibadet yöntemlerimizi (ibadet yerlerimizi ve vazifelerimizi) göster ve tevbemizi kabul et. Şüphesiz, Sensin tevbeleri kabul eden ve merhamet eden.»

Âyet-i kerimede ‘tevbemizi kabul et’ buyurulmaktadır. Tevbenin asıl mânâsı, ‘Sevilmeyen bir şeyi bırakıp sevilen bir şeye yönelmek’tir. Buna göre kulun, rabbine tevbe etmesi, Allah’ın sevmediği şeyleri yapmayı bırakıp bir daha ona dönmemeye kesin olarak karar vermesidir. Allah Teâlâ’nın, kulun tevbesini kabul etmesi ise, onu cezalandırmaktan vazgeçip bir lütuf olarak affetmesidir. Eğer denilecek olursa ki: ‘Hz. İbrahim ile İsmail, günah mı işlemişlerdi ki rablerinden tevbelerini kabul etmesini istemeye ihtiyaç duydular?’ Cevaben denilir ki: ‘Allahın yarattığı hiçbir yaratık yoktur ki, Allah ile kendisi arasında, vazgeçip tevbe etmeyi gerektiren bir amel yapmış olmasın. Belki de Hz. İbrahim ve İsmail, kendilerinden sadır olan bir kusurdan dolayı, rablerine tevbe etmişlerdir. Bu tevbelerini de özellikle Kâbenin duvarlarını yaptıktan sonra beyan etmeleri tevbelerinin kabulü için Kâbenin daha uygun bir yer olmasındandır. Böylece kendilerinden sonra gelen insanlar da günahlarından arınmak için kutsal yerlerde rablerine tevbe etsinler ve Hz. İbrahim ve İsmailin sünnetini devam ettirsinler. Belki de Hz. İbrahim ve İsmail’in, rablerine tevbe etmeleri, bizzat kendi kusurlarından kaynaklanmayıp kendi soylarından gelecek olan günahkârların kusurlarının affedilmesi içindir. Çünkü Allah Teâlâ, Hz. İbrahim’e, soyundan zalimlerin geleceğini ve Allah’ın ahdine erişemeyeceklerini beyan etmiştir. Hz. İbrahim ve İsmail de soylarından gelecek

⁹⁹ Kurtubî, a.g.e., c. 2, s. 98

insanların bağışlanmalarını rablerinden istemişlerdir.¹⁰⁰

Âyet sonundaki sıfatlar, kulların yaptıklarına bulacağı karşılık ve Allah'ın Zât'ını ta'zîmdir.

d) Bakara 160 : التَّوَابُ

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُّوا فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَابُ الرَّحِيمُ *

(2/BAKARA, 160). Ancak tevbe edip (durumlarını) düzeltenler ve (gerçeği) açıklayanlar hariç. İşte onları ben bağışlarım. Ben tevbeyi çokça kabul eden ve rahmeti sınırsız olanım.

Allah'u Teâlâ, 'indirdiğini gizleyenler' hakkında büyük bir tehdit olduğunu beyan edince, bu tehdidin onlara her durumda isabet edeceğini düşünmek uygun olmuştur. İşte bunun üzerine Allah'u Teâlâ, tevbe ettiklerinde, tehdit edilen kimselerin hükmüne dâhil oldukları halde, hükümlerinin değişebileceğini beyan etmiştir. Biz tevbenin, başka bir maksattan ötürü değil, çirkin bir fiilden dolayı pişmanlık duymaktan ibaret olduğunu açıklamıştık. Çünkü emâneti yerine vermeyen, sonra da insanlar kendisine kızar veya hâkim şهادetini reddeder düşüncesiyle yaptığına pişman olursa, o kimse bu durumda tevbe etmiş olmaz. Yine böylece, şehâdeti kabul edilsin veya öğülsün diye hertürlü emâneti yerine getirmeye ve her türlü vacibi edâ etmeye karar verse yine tevbe etmiş olmaz. İşte tevbedeki ihlâsın mânası budur. Daha sonra Cenâb-ı Hak, kişiye, tevbesini müteakip, bozduğu şeyi ıslâh etmesinin gerekli olduğunu beyan etmiştir. Âlimlerimiz şöyle demiştir: Bu ayet, tevbenin kabul edilmesinin, aklen vâcib olmadığına delâlet eder. Çünkü Allah'u Teâlâ bunu, kendisini medh ve övgü sadedinde zikretmiştir. Eğer tevbeleri kabul etmek Allah'a vacib olsaydı, bu övgü yerinde ve uygun olmazdı. Ayetteki ifâdenin mânası "onların tevbelerini kabul ederim" demektir. Cenâb-ı Hakk'ın bu buyruğu peşinden, (Rahîm) kelimesini getirmesinin mânası, O'nun mükellef kullarına rahmet edeceğine, onların çok büyük kusurlarının olmasından sonra bile, onların tevbelerini kabul edeceğine dikkat çekmek içindir.¹⁰¹

Böylece birbirinin hem sebebi hem neticesi olan bu iki sıfat, teşvîk ve Allah'ın Zât'ını ta'zîm'i ifade eder.

¹⁰⁰ Taberî, a.g.e., c. 1, s. 345

¹⁰¹ Râzî, a.g.e., c. 4, s. 115-116

2.7. RAHİM (الرَّحِيمُ) : ÇOK MERHAMETLİ, ŞEFKATLİ

2.7.1. (الرَّحِيمُ) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	رَحِمَ يَرْحَمُ رَحْمَةً/مَرْحَمَةً	acıdı, merhamet etti
Ayetteki Formu (Mübalağalı İsm-i Fâil)	الرَّحِيمُ ج الرَّحْمَاءُ	merhamet eden, bağışlayan

Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî: (رَحِمَ) kelimesinin acıma, iyilik ve merhamet sahibi olma anlamına geldiğini söyler. (رَحِيمٌ) ve (الرَّحْمَنُ) isimlerinin (رَحْمَةً)'ten türeyen iki isim olduğunu belirtir.¹⁰²

Râgıb el-İsfahânî: “Rahmet edilene iyilik yapmayı gerektiren bir hassasiyettir/duyarlılıktır. Bu kelime, bazen sadece rikkat/duyarlılık, bazen de rikkatten soyutlanmış ihsan anlamında kullanılır. Örneğin; (رَحِمَ اللهُ فُلَانًا) Allah falan kişiye rahmet etsin. Bu kelime, Yüce Allah'ın sıfatı olarak geldiğinde onunla rikkat/incelik değil, sadece ihsan kastedilir. Bu anlamda rivayet edilmiştir ki; Rahmet, Allah'tan nimet ve lütuflardır; insanlardan ise incelik ve şefkattir.¹⁰³

İbn Manzûr'a göre (رَحِيمٌ merhamet eden) kelimesinin, sülâsi kökü (رَحِمَ): acıdı, merhamet etti, bağışladı, affetti demektir. Rahmet kelime olarak bağışlamak, rikkat (incelik), merhamet etmek demektir. Yine rahmet mağfiret ve rızık anlamına da gelir. Rahîm ismi Rahman isminden sonra zikredilir. Zira aynı rahmet kökünden gelmelerine rağmen Rahman sadece Allah'a tahsis edilirken, Rahîm başkasına da söylenebilir. (رَجُلًا)

denebilir fakat (رَجُلًا رَحْمَنًا) denmez.¹⁰⁴

¹⁰² Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *a.g.e.*, c. 2, s. 106

¹⁰³ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.420

¹⁰⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 3, s. 1612.

Terim olarak (الرَّحِيمُ) : Çok merhamet eden demektir.¹⁰⁵ Rahmân merhamet sahibi olması, Rahîm ise sahip olduğu bu merhametle varlıklara merhamet ettiğini göstermesidir.¹⁰⁶

2.7.2. (الرَّحِيمُ) Sifatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

Rahîm sıfatı, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında besmelelerin dışında yüz on dört yerde geçmektedir. Rahîm sıfatı, Bakara Sûresi'nde âyet sonunda ise on bir yerde; 37, 54, 128, 143, 160, 163, 173, 182, 199, 218, 226. Âyetlerde geçmektedir.

a) Bakara 37 : الرَّحِيمُ

فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ^ط إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ *

(2/BAKARA, 37). Derken (bu durum devam ederken) Âdem, Rabbinden (birtakım) kelimeler aldı (ve derhal pişmanlık duyarak tevbe etti). (Allah da) Bunun üzerine tevbesini kabul etti. Gerçekten O, tevbeyi çok kabul eden ve çok merhamet edendir.

Mâverdî (ö.450/1058) der ki: “Burada ifade edilen kelâma gelince o, tesirden alınandır. Çünkü onun nefiste mânâyâ delalet eden bir tesiri vardır. Bunun için bedendeki tesirinden dolayı bir takım sözler, yara olarak isimlendirilir. Yani lafız kişinin içinde oluşan tesirden sonra çıkar.”¹⁰⁷ Bununla Mâverdi pişmanlığı kastetmektedir. Daha sonra da tevbe lafızları için, Zeccâc ve diğer âlimler gibi A'râf sûresi 23. âyeti (O ikisi dediler ki: Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.) zikreder.

Âyetin sonunda Tevvâb sıfatı ile birlikte gelen Rahîm sıfatı, kulların iyi veya kötü yaptıklarına bulacağı karşılığı ifade ederken özellikle de, Allah'ın bu karşılıkta ne kadar merhametli olacağını bir kez daha hatırlatmaktadır. Bu da hatırlatmanın yanında müjdeleme, sevindirme ifade eder.

¹⁰⁵ İsmail Karagöz, a.g.e., s. 328

¹⁰⁶ Beyhâki vd., a.g.e., s. 193

¹⁰⁷ el-Mâverdî, Ebû'l Hasan Ali b. Muhammed, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, (Thk: Abdul Maksûr b. Abdurrahim), c. 1, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, s. 108

b) Bakara 54 : الرَّحِيمُ

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَى بَارئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ^ط
ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارئِكُمْ^ط فَتَابَ عَلَيْكُمْ^ط إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ *

(2/BAKARA, 54). Bir zamanlar Musa milletine demişti ki; “Ey milletim! Cidden siz buzağıyı (put) edinmekle kendi kendinize zulmettiniz (haksızlık yaptınız). Onun için Yaradanınıza tevbe edin de nefislerinizi (kötü duygularınızı) öldürün. Öyle yapmanız Yaradıcınızın katında sizin için daha iyidir.” Böylece (Allah) tevbenizi kabul etti. Gerçekten de o Tevvab (tevbeleri çok kabul eden) ve Rahîm (merhameti çok olan)’dır.

İsrâiloğullarının buzağıya tapmalarına karşılık Allah’ın onlardan affedilmeleri için nefislerini öldürmesini istemesi hususunda, âlimler arasında hakikî mi mecâzî mi olduğu konusunda ihtilaf vardır. Ancak ciddi pişmanlık duyup hallerini düzelterlerin tevbesi kabul edilmiştir. Âyette ‘Râhîm’ isminin yer alması ise, buzağıya tapmak gibi bir şirki bile affedecek kadar şumüllü bir merhameti olduğunun göstergesidir. Bu da müjdeleme ve sevindirmediir.

c) Bakara 128 : الرَّحِيمُ

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ دُرِّيِّنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ^ص وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ *

(2/BAKARA, 128). «Rabbimiz, ikimizi sana teslim olmuş (Müslümanlar) kıl ve soyumuzdan da sana teslim olmuş (Müslüman) bir ümmet (kıl). Bize ibadet yöntemlerimizi (ibadet yerlerimizi ve vazifelerimizi) göster ve tevbemizi kabul et. Şüphesiz, Sensin tevbeleri kabul eden ve merhamet eden.»

Âyetteki Tevvâb sıfatı, tevbeleri kabul edeceğini gösterirken ‘Rahîm’ sıfatı duanın, kendilerinin ve soylarının iman edenlerden olması ve ibadetlerini ve yerlerini onlara öğretmesi kısmına bakar. Buna karşılık da âyetin son sözü olan, Rabbimizin kendisinin ‘Rahîm’ olduğunu hatırlatmasıyla, teşvik/gayrete getirme, müjdeleme, sevindirme ifade eder.

d) Bakara 143 : الرَّحِيمُ

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا ۗ وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ
الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ ۗ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ
هَدَى اللَّهُ ۗ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ *

(2/BAKARA, 143). İşte böylece sizin insanlara (hakikate örnek) şahitler olmanız, Resûl'ün de size şahit olması için sizi vasat (mutedil, dengeli ve ölçülü) bir ümmet (topluluk) kıldık. Ve senin üzerinde bulunduğu kibleyi, ancak peygambere uyan kimseyi, (ayağının) iki ökçesi üzerinde geri döneceklerden ayırdetmemiz için (kible) yaptık. Doğrusu (bu değişiklik), Allah'ın doğru yolu gösterdiği kimselerden başkasına kesinlikle ağır gelir. Allah sizin imanınızı asla zayıf edecek değildir. Zira Allah insanlara karşı çok şefkatli ve çok merhametlidir.

'Vasat ümmet' ifadesi, oldukça âdil olan ümmet demektir. Çünkü vasat demek, aşırı uçlar arasında adaleti sağlamak demektir. Yoksa bu, ucun birine yakınlık gösterip ötekisinden uzak durmak demek değildir. Yani nasıl ki, kiblenizi doğu ile batı arasında orta ve merkez bir yer olarak değerlendirmiş ve böyle kılmış ise, sizi de iki aşırı ucun arasında yani en uç noktada olan ile en geri noktada olan arasında orta ve hayırlı bir ümmet kılmıştır."¹⁰⁸

Âyet sonundaki birbirine yakın anlamlı iki sıfat için de Taberî şöyle der: "Âyet-i kerimenin sonunda 'çok şefkatli' diye tercüme edilen 'Raûf' kelimesinin mânâsı, 'merhametin en üst derecesi' demektir. Allah Teâlânın, böyle bir merhameti, dünyada bütün yaratıklarına şamildir. Âhirette ise yaratıklarının sadece bir kısmına ait olacaktır. 'Merhametli' diye tercüme edilen 'Rahîm' kelimesinin mânâsı ise, 'merhamet sahibi' demektir. Allah Teâlânın bu gibi merhameti ise hem dünyada hem de âhirette sadece müminlere aittir. Allah Teâlâ, âyet-i kerimenin sonunda bu iki sıfatını zikrederek şunu beyan etmeyi murad etmiştir: Allah, ibadet eden kullarının amellerini boşa çıkarmaz, onların sevaplarını verir. Çünkü o, bütün yaratıklarına karşı şefkatli, müminlere karşı ise özellikle merhametlidir. O halde o, yapılan amelleri boşa çıkarmaz."¹⁰⁹ Bu da kulların yaptıklarına bulacağı karşılık, müjdeleme ve sevindirme ifade eder.

¹⁰⁸ Neseî, a.g.e., c. 1, s. 453

¹⁰⁹ Taberî, a.g.e., c. 1, s. 365

e) Bakara 160 : الرَّحِيمُ

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُّوا فَأُولَئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ *

(2/BAKARA, 160). *Ancak tevbe edip (durumlarını) düzeltenler ve (gerçeği) açıklayanlar hariç. İşte onları ben bağışlarım. Ben tevbeyi çokça kabul eden ve rahmeti sınırsız olanım.*

Bu âyet, bir önceki (Bakara 159: *Apaçık belgelerden indirdiklerimizi ve insanlar için Kitapta açıkladığımız hidayeti gizlemekte olanlar; işte onlara, hem Allah lanet eder, hem de lanet ediciler lanet eder.*) âyeti ile bağlantılıdır. Yahudi âlimlerinin en büyük günahı, Kitab'ın öğretilerini sadece din adamları ve bilginlerinin tekeline mahsus kılmalarıdır. Bırakın Kitab'ı Yahudî olmayanlara (Gentile) tebliğ etmemelerini, onları kendi halklarına bile öğretmemişlerdir. Bunun sonucu Yahudiler cahillikleri nedeniyle dine aykırı şeyler yapmaya başlamışlardır. O zaman bile din bilginleri onları düzeltmek ve eğitmek için bir girişimde bulunmamışlardır. Bunun yerine, beğeni kazanmak için doğrudan veya dolaylı olarak dine aykırı her hareketi meşru ilân etmişlerdir. Burada diğer insanların önderleri olarak müslümanların, kendilerine verilen hidayet'i tebliğ edip yaymaları, Yahudi din adamları ve bilginleri gibi, halktan saklamamaları gerektiği bildirilmektedir.¹¹⁰

İşte Allah, bu kimseleri bağışlayacağını ve 'Rahîm' sıfatı ile merhametinin bu kimselere sınırsız olacağını ifade eder. Teşvik/gayrete getirme, müjdeleme, sevindirmedi.

f) Bakara 163 : الرَّحِيمُ

وَالْهَيْكُلُ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ *

(2/BAKARA, 163). *İlâhınız tek bir İlâh'tır. O'ndan başka ilâh yoktur. (O), Rahmândır, Rahîmdir.*

Âyette geçen ilâh kelimesi Türkçe'deki Tanrı kelimesinin karşılığı olup Arapça'da 'kulluk etmek' anlamındaki (أَلَهُ يَأْلُهُ) veya 'hayret ve şaşkınlık içinde kalmak, gönülden bağlanıp sığınmak' anlamındaki (وَلَهُ يَوْلُهُ) kökünden masdar-isimdir ve

¹¹⁰ Mevdûdî, a.g.e., c. 1, s. 131

‘tapınılan, yüceliğinin karşısında hayrete düşülen, gönülden bağlanılıp sığınılan’ mânalarını ifade eder. Vâhid kelimesi ise ‘eşi, dengi ve benzeri olmayan, her yönden bir ve eşsiz olan’ anlamına gelir. Âyette müşrik Araplar ve türlü şekillerde tevhid inancını zedelemiş olan Ehl-i kitap da dâhil olmak üzere bütün insanlık, Allah’tan başka varlıkları tanrı tanımaktan, uydurma tanrılar edinerek onlara tapmaktan vazgeçip bir tek Tanrı’ya inanmaya, tevhid inancına çağrılmakta, bütün insanların tanrısının ve mabudunun eşsiz, benzersiz tek Tanrı olduğu, O’ndan başka bir tanrı bulunmadığı vurgulanmaktadır.¹¹¹

Âyetin sonundaki ‘Rahmân’ ve ‘Rahîm’ sıfatlarının her ikisi de rahmet kökünden gelmektedir. ‘Rahmân’ sıfatının daha ziyâde Cenab-ı Hakkın merhametin sahibi olması, Zât’ında merhametli olmasını, şu an incelediğimiz ‘Rahîm’ sıfatının ise merhametini fiilleriyle göstermesi şeklinde açıklandığını belirtmiştik. Böylece kendisinden başka ilah olmayan Allah’ın kendisini bu sıfatlarla tanıtmaması, kulların yaptıklarına bulacağı karşılığın merhamet ile muamele görmek olduğunu, müjdeleme ve sevirdirme ile Zât’ının ta’zîmi ifade eder. Bu iki sıfatın birbiriyle bağlantısı ise; İlâhî sıfatların tecellisinde bir hakikatin birbirini tamamlayan iki yüzünü göstermektedir.

g) Bakara 173 : الرَّحِيمُ

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَحَلْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ^ط فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ^ط
إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ *

(2/BAKARA, 173). (Allah) size ancak ölüyü (leşi), kanı, domuz etini ve Allah’tan başkası için kesilen şeyi (hayvanı) haram kıldı. Her kim (bunlardan yemeye) mecbur kalırsa, haddi aşmaksızın ve (başkasının hakkına) tecavüz etmeksizin (zaruri ihtiyacının üstüne çıkmamak şartıyla) ona günah yoktur. Gerçek şu ki, Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

Âyetin hükmü açıktır. Zikredilenlerin yenmesi haramdır. Ancak mecbur kalınması durumu bundan hariç tutulmuştur. Bu durum için de sınır konmuştur; haddi aşmamak ve saldırmamak. Âyet sonundaki iki sıfattan ‘Gafûr/çok bağışlayan” sıfatının zikredilmesi; zaruret halindeki kişinin nefesine yenilerek haddi aşması halinde, yaptığından pişmanlık duyduğundaki karşılığına bakar. ‘Rahîm’ sıfatı ise; zor durumdaki kişilerin Allah’ın rahmeti ile haramlardan ölmeyecek kadar yemelerine müsaade

¹¹¹ Komisyon, a.g.e., c. 1, s. 157-158

edilmesine bakar. Çünkü bu ruhsatlar, Allah'ın onların zorluk ve sıkıntıya düşmelerine acıyıp şefkat göstermesi sebebiyledir. Âyetin başında sıralanan yemesi haram olanlar da zaten kulların maslahatı için yasaklanmıştır. Böylece sıfatlar, müjdeleme ve sevindirmeyi ifade etmiş olur.

h) Bakara 182 : الرَّحِيمُ

فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ط إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ *

(2/BAKARA, 182). *Bununla birlikte, kim vasiyet edenin hataya meylinden veya günaha girmesinden korkar da akabinde onların (tarafkların) aralarını bulup-düzeltilirse; ona bir günah yoktur. Şüphesiz ki Allah, Gafurdur (çok affedicidir), Rahimdir (merhamet ve ihsanı boldur).*

Her kim vasiyet edenin hataya meylinden, hakkı ve adaleti bırakıp hataya yöneleceğinden yahut günahkâr olacağından haksızlık ve zulmü, üçte birden fazla vasiyette bulunarak veya meselâ vasiyeti bir zengine tahsis ederek, zulme ve haksızlığa kasten yönelmesinden korkar da aralarını adaleti emretmek suretiyle, vâsi ile lehine vasiyette bulunulanların arasını bulursa, ona da bu hususta hiç bir günah yoktur. Yine her kim vasiyette bulunanın ölümünden sonra onun hataya meylettigini ve bir takım mirasçılara haksızlık etme kasdını güttüğünü bilir veya görür de mirasçılar arasında baş gösteren çalkantı ve ayrılıkları düzeltme yoluna giderse, bundan önce sözü geçen değiştirme günahı onun hakkında söz konusu olmaz. Çünkü onun yaptığı bu iş bir maslahat için bir değişiklikdir. Günahı gerektiren değişiklik ise arzuya, hevâya göre yapılan değiştirmedir.¹¹²

Âyet sonundaki iki sıfattan, Gafûr; vasiyet edenin hataya, günaha meyli için çok affedici olmasına bakar. 'Rahîm'sıfatı ise; vasiyet edenin vefatının ardından ailesi ve etkilenecek diğer kişilerin maslahatı için hüküm koyması, Rabbimizin şefkat ederek onlara acıması, merhamet etmesidir. Bu da; âyetin başındaki ifadenin sebebi, gerekçesi ve kulların maslahatını gözetmedir.

¹¹² Vehbe Zuhaylî, *a.g.e.*, c. 1, s. 405-408

i) Bakara 199 : الرَّحِيمُ

ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ *

(2/BAKARA, 199). *Sonra insanların (topluca, sel gibi) akın ettiği yerden siz de akın edin ve Allah'tan bağışlanma isteyin. Şüphesiz Allah, bağışlayandır, merhamet edendir.*

Hz. İbrahim (a.s) ve Hz. İsmail (a.s) zamanından beri bütün hacılar, Zilhicce'nin dokuzuncu günü Mina'dan Arafat'a giderler ve aynı günün akşamı oradan Müzdelife'ye dönerlerdi. Fakat sonraları Kureyşliler kendi kendilerine bir kural koydular ve: "Diğerleriyle birlikte Arafat'a gitmek bizim şerefimize leke sürer; çünkü biz, Allah'ın evinde yaşayan halkız" dediler. Buna uygun olarak o gün, diğerleri Arafat'a giderlerken kendileri Mina'da kalmaya başladılar. Daha sonra bu ayrıcalık Kureyş'in müttetikleri ve akrabalarına da tanındı ve onlar da Arafat'a gitmemeye başladılar. Bu ayette bu ayrıcalık hakkı ortadan kaldırılmakta, Kureyş'in bu kibri kırılmakta ve bütün insanların Mekke'ye dönmeden önce aynı ibadetleri yapması gerektiği bildirilmektedir. Aynı zamanda onlara, Hz. İbrahim'in (a.s) yaptığı hac ibadetine aykırı olan eski âdetler için bağışlanma dilemeleri söylenmektedir.¹¹³

Âyet sonundaki Gafûr sıfatı; hac ibadetine aykırı olan eski âdetler için bağışlanma dileme ifadesine bakar. Rahîm sıfatı ise; hem onların affedilmesine hem kendilerini üstün gören Kureyş ahalisinin kibrine karşılık, Rabbimizin herkesi eşit kılarak zayıfları koruması, merhametini göstermesine bakar. Bu da; kulların yaptıklarından Allah'ı tenzîh ile Zât'ın ta'zîmidir.

i) Bakara 218 : الرَّحِيمُ

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۗ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَةَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ *

(2/BAKARA, 218). *Gerçek şu ki; iman edenler, hicret edenler ve Allah yolunda cihad edenler, işte onlar Allah'ın rahmetini umarlar. Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.*

Abdullah b. Cahş'ın komutasındaki müfreze, mukaddes ay olan Receb ayında, Kureyş müşriklerinden Amr b. el-Hadremî'yi öldürünce müslümanlar bu müfreze hakkında, eğer bunlar günah işlemedilerse sevapları da yoktur' demişlerdir. Bunun üzerine bu âyet nazil olmuş ve mücahitlerin, Allah'ın sevabını umduklarını ve

¹¹³ Mevdûdî, a.g.e., c. 1, s. 162

mükâfaatına da erebileceklerini beyan edilmiştir.¹¹⁴ Vâhidî; “Bugün haram ve hal ayların tamamında müşriklerle savaşın cevazı üzerine icmâ kesinleşmiştir” der.¹¹⁵

Âyetin sonundaki Gafûr sıfatı, haram aylarda müşriklerle savaşmak durumunda kalan kişilerin bağışlanacağı hakkındadır. Rahîm sıfatı ise, Allah’ın âyette zikredilen iman eden, hicret eden ve Allah yolunda cihad eden kişilere karşı çok şefkatli ve merhametli olacağı müjdesini taşır. Bu da teşvîk/gayrete getirme, müjdeleme, sevindirmedir.

j) Bakara 226 : الرَّحِيمُ

لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ ۚ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ *

(2/BAKARA, 226). Kadınlarından îlâ edenler (onlara yaklaşmamaya yemin edenler) için dört ay bekleme (süresi) vardır. Eğer (bu bekleme döneminde yeminlerinden) dönerlerse, şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.

Kadınlarından kaçınarak îlâ yapanlar, yani eşi ile, cinsel birleşme yapmamak üzere yemin edenler için, dört aylık bir süre vardır. Dolayısıyla, bu süre içinde, fey yapanlar, yani yemini bozup davranışları ile yeminlerinin aksini yaparak dönerlerse, şüphesiz ki Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir. Sonraki âyetlerle açıklanacak keffaret ile onları bağışlar.¹¹⁶

Âyet sonundaki Gafûr sıfatı; iyi niyetli ve sulh etmek isteyen kimselerin bu süreçteki hatalarının bağışlanacağına bir müjdedir. Rahîm sıfatı ise; Allah’ın bu süreçte zor durumda kalan kullarına şefkatini, merhametini hatırlatır. Bu da kulların maslahatını gözeterek teşvîk, müjdeleme ve sevindirme ifade eder.

2.8. BASÎR (الْبَصِيرُ) : GİZLİ VE AÇIK HER ŞEYİ GÖREN

2.8.1. (الْبَصِيرُ) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
------	----------	--------

¹¹⁴ Taberî, a.g.e., c. 1, s. 529

¹¹⁵ el-Vâhidî, a.g.e., c. 1, s. 64

¹¹⁶ Elmalılı Hamdi Yazır, a.g.e., c. 2, s. 104

Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	بَصَرَ/بَصْرٌ يَبْصُرُ بَصْرًا	baktı, gördü
Ayetteki Formu (Sıfat-1 Müşebbehe: بَصْرٌ, Mübalağalı İsmi Fâil: بَصِيرٌ)	الْبَصِيرُ جِ الْبُصْرَاءُ	ileri görüşlü, dikkatli

Mukâtil b. Süleyman (ö.150/767)'a göre; “ (بَصَرَ) Kelimesi üç şekilde açıklanır:

1. (الْبَصَرَ) kalp ile gören manasında kullanılır, 2. (الْبَصِيرُ) kelimesi, gözlerle görmek anlamında kullanılır 3. (الْبَصِيرُ) kelimesi ile hüccetden/delilden yana basiret sahibi kastedilir.¹¹⁷

Râgıb el-İsfahânî: “(بَصَرَ) Gözdeki görme gücüne denmektedir; kalbin anlamayı sağlayan kuvveti ise, (بَصَرَ) ve (بَصِيرَةٌ) adı verilmektedir. Göze neredeyse basîret adı hiç verilmez. Gözle görmeye (أَبْصَرْتُ) , kalp ile görmeye ise, (بَصَرْتُ) ve (أَبْصَرْتُ) denmektedir. Kalbin görmesi ile beraber olmadığı zaman sadece gözle görmeye (بَصَرْتُ) denmesi çok nadirdir.”¹¹⁸

İbn Manzûr'a göre (بَصِيرٌ kabul eden) kelimesinin, sülâsi kökü (بَصَرَ): baktı, gördü, basiret sahibi oldu, uzak görüşlü oldu, bildi, anladı, idrak etti demektir. Mübalağalı ism-i fâil formu olan (بَصِيرٌ): Tüm eşyayı zahiriyle ve tüm gizlilikleriyle gören demektir.¹¹⁹

Terim olarak: Bakan, yerin altındaki ve üstündekileri gören, görülen şeylerin kemâli noktasındaki bir görmeyi anlatan sıfatıdır.¹²⁰

¹¹⁷ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, s. 261

¹¹⁸ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 146

¹¹⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 1, s. 290.

¹²⁰ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 112

2.8.2. (الْبَصِيرُ) Sifatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

Basîr sıfatı, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında kırk iki yerde geçmektedir. Basîr sıfatı Bakara Sûresi'nde âyet sonunda ise beş yerde; 96, 110, 233, 237, 265. Âyetlerde geçmektedir.

a) Bakara 96 : الْبَصِيرُ

وَلْتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاتِهِمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحِّجِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ *

(2/BAKARA, 96). Kesinlikle onları insanların hayata en hırslısı (en düşkün olanları) olarak bulacak, hatta (Allah'a) şirk koşan kimselerden bile (daha düşkün bulacaksın). Onların her biri arzu eder ki; keşke bin sene ömür verilse, oysa o ömür verilmesi kendisini azaptan kurtarıp uzaklaştıracak değildir. Allah onların yaptıkları şeyleri görendir.

Andolsun ki onlar yani Yahudiler, insanlar arasında müşriklerden bile hayata daha tutkun kimselerdir. Buna sebep ise günahlarını ve Allah katında karşılığını görecekleri bir hayırlarının olmadığını bilmeleridir. Arap müşrikleri ise bu dünya hayatından başkasını bilmezler. Onlar ahireti tanımazlar. “Onlardan her biri kendisine bin yıl ömür verilsin ister.” Yani temenni eder. Onlardan herhangi birisinin “ömrünün uzatılması, kendisini azaptan kurtarmaz. Allah yapmakta olduklarını hakkıyla görendir.” Yani şu her birileri kendisine bin yıllık bir ömür verilmesini isteyen kimselerin yaptıklarını çok iyi bilendir.¹²¹

Âyet sonundaki ‘Basîr/her şeyi gören’ sıfatı, Allah'ın ömürleri boyunca onların yaptığı her şeyi görüp bildiğini özetler konumdadır. Kişi bin yıldan fazla dahi yaşasa, cehennem azabından kurtulamayacaktır. Tahzîr/sakındırma ve tehdit ifade eder.

b) Bakara 110 : الْبَصِيرُ

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ يَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ ط إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ *

¹²¹ Kurtubî, a.g.e., c. 2, s. 223-226

(2/BAKARA, 110). Namazı kılın, zekatı verin, kendiniz için iyilikten her ne takdim ederseniz (önceden ne iyilik yaparsanız) Allah katında onu bulacaksınız. Şüphesiz Allah yapıyor olduğunuz şeyleri çok iyi görür.

Bu âyette Allah Teâlâ mü'minleri kendilerine fayda sağlayacak ve kıyamet günü âkibetlerine tesîr edecek davranışlara sevk ediyor. Namaz kılmaya ve zekât vermeye teşvik ediyor. Tâ ki Allah, kendilerine dünya hayatında zaferi nasîb kılsın. Şahitliğin kalktığı; zâlimlere ma'zeretlerinin fayda vermediği ve onlar için la'netin ve kötü diyarın bulunduğu güne hazırlanmalarını emrediyor. Bunun için âyetin sonunda Hak Teâlâ «Şüphesiz ki Allah yaptığınızı hakkıyla görendir» buyuruyor. Allah, hiç bir amel edenin amelini, görmezlikten gelmez. Ve katında zâyî etmez.¹²²

Âyet sonundaki 'Basîr' sıfatı; hem namaz kılmaya ve zekât vermeye teşvîk, hem de "ne gönderirseniz onu Allah katında bulursunuz" kısmı ile kulların yaptıklarına bulacağı karşılığı ifade eder.

c) Bakara 233 : اَلْبَصِيرُ

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ^ط وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ^ط لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا^ج لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ^ج فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا^ط وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ^ط وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ *

(2/BAKARA, 233). *Anneler, çocuklarını emzirmeyi tamamlamak isteyen kimseler için iki tam sene emzirirler. Onların (annelerin) yiyeceği ve giyeceği örfe göre (zamanın ve şartlarının durumuna göre iyi bir şekilde) kendisi için (çocuk) doğrulana aittir (yani babanın üzerindedir). Kimseye gücünden başkası (fazlası) yükletilmez. Bir anneye çocuğundan dolayı zarar verilmesin ve (ne de) bir baba çocuğu yüzünden (zarara sokulmasın). (Nafaka temini vs. hususunda) mirasçıya düşen de bunun gibidir. Eğer kendi rızalarıyla ve danışarak süttten kesmek isterlerse, artık ikisinin üzerine hiçbir günah yoktur. Eğer çocuklarınızı (süt anne tutup) emzirtmek isterseniz, (süt anneye) vermekte olduğunuzu iyilikle teslim etmeniz şartıyla, üzerinize hiçbir günah yoktur. Allah'tan sakının. Bilin ki Allah, yapmakta olduklarınızı kesinlikle görür.*

¹²² İbn Kesîr, a.g.e., c. 1, s. 281

Yüce Allah, bu hükümlerin uygulanması için oldukça sağlam bir çerçeve tespit etmektedir: Bu hususlar Allah'tan korkma (takva)nın gölgesinde gerçekleşmelidir. Mümine düşen Allah'tan korkmaktır. O sözü geçen hükümlerin hiçbirisinde kusur etmemelidir. Çünkü Yüce Allah her şeyden haberdardır, her şeyi görür. Amellerin karşılığını verir. Eğer anne baba çocukların haklarını tastamam öder, karşılıklı olarak birbirlerine zarar vermekten uzak dururlarsa o vakit çocuklar dünyada salih bir örnek, ahirette de sevap kazanmaya sebep olurlar. Şayet hevalar doğrultusunda yol alınır, o takdirde çocuklar kötü bir geleceğin haberi, dünyada bela ve fitnenin alâmeti, ahirette de azabın sebebi olurlar.¹²³

Âyet sonundaki 'Basîr' sıfatı; kulların yaptıklarına bulacağı karşılık ve tahzîr/sakındırma ifade eder.

d) Bakara 237 : **الْبَصِيرُ**

وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَ الَّذِي

بِيَدِهِ عَقْدَةُ النِّكَاحِ ط وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى ط وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ ط إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ *

(2/BAKARA, 237). Kendilerine mehir tayin etmiş olduğunuz halde hanımları onlara dokunmadan önce boşarsanız -kendilerinin bağışlaması ya da nikâh akdi elinde olanın bağışlaması hariç- tayin ettiğinizin yarısını (onlara verin). Sizin (tümünü veya fazlasını) bağışlamanız takvaya daha yakındır. Aranızda fazileti unutmayın. Şüphesiz Allah, yapmakta olduklarınızı görür.

Kendisiyle gerdeğe girilmeden önce kadın boşanacak olursa, eğer mehri tespit edilmiş ise, mehrin yarısını ona vermek icap eder. Kadın onu almak hakkına sahiptir. Boşanan kadının bunu bağışlaması veya elinde nikah akdini bulunduranın -ki o da velidir- affetmesi mümkündür. Onun affetmesi, mehrin yarısını almak hakkını düşürmesidir. Affetmek hepimiz için daha hayırlıdır ve Allah yaptıklarınızı çok iyi görür. O bakımdan herkese niyet ve amelime göre karşılık verir. Kimin affettiğini, kimin iyilikle davrandığını O bilir. İşte bu, buyrukların sonunda Yüce Allah'ın eşlerin birbirlerine karşı muamelelerinin tümünü gördüğüne dair bir hatırlatmadır ve bu hatırlatma iyilikte

¹²³ Vehbe Zuhaylî, a.g.e., c. 1, s. 610-613

bulunmaya, fazilette bulunmaya bir teşvik, kaba davranmaya, cahilliğe karşı bir uyarıdır.¹²⁴

Âyet sonundaki ‘Basîr’ sıfatı; görüldüğü gibi hatırlatma, teşvîk ve tahzîr/sakındırma ifade eder.

e) Bakara 265 : **الْبَصِيرُ**

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَثْبِيْتًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلَّ ط وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ *

(2/BAKARA, 265). Allah’ın rızasını aradıkları için ve nefislerinden bir kısmını (Allah yolunda) sabit kılmak için (imanlarını kökleştirip-güçlendirmek için) mallarını infak eden kimselerin misali; yüksek bir tepede bulunan bir bahçenin misali gibidir. Ona bol yağmur isabet etmiş derken ürünlerini iki kat vermiştir. Ona (böyle bir bahçeye) bol yağmur isabet etmese (bile) bir çisinti (isabet eder yine ürün verir). Allah, yapmakta olduğunuz şeyleri çok iyi görmektedir.

‘Ona bol yağmur isabet etmiş derken ürünlerini iki kat vermiştir’ ifadesi o bahçeden her zaman elde edilenin, iki katı manasınadır. Sonra Cenâb-ı Allah, “Ona bol yağmur düşmese de, en azından bir çisinti bulunur” buyurmuştur. Bu tabirin mânâsı ile ilgili olarak şunlar söylenmiştir: 1) Bu bahçe bol yağmur almasa bile, bol olmayan yağmur düşer. Fakat oranın ürünü, bu durumda da aynı olur ve yağmurun az yağması yüzünden ürünü noksaniasmaz. Bu ise, herşeyi büyütüp yetiştiren Allah’ın keremi ile olur. 2) O bahçe, kat kat ürün vermesi için bol yağmur almasa bile, hiç olmazsa bir çığ düşen ve böylece, bol yağmur almasına karşılık vereceği üründen biraz daha az ürün verir. Binâenaleyh her iki halde de o bahçe meyve verir. Aynen bunun gibi, ister az ister çok olsun, Allah rızası için sadaka verenin kazancı ve sevabı zayı olmaz. Sonra Allah Teâlâ, “Allah yaptığımız her şeyi hakkıyla görür” demiştir. Âyetteki “Basir” kelimesi, bilen manasındadır. Yani, Allah’u Teâlâ, infakların keyfiyetini, ne kadar olduğunu, insanı infaka sevk eden şeyleri bilir ve buna göre onları, eğer amelleri iyi ise mükâfaatlandırır ve eğer kötü ise cezalandırır demektir.¹²⁵

¹²⁴ Vehbe Zuhaylî, a.g.e., c. 1, s. 632-634

¹²⁵ Râzî, a.g.e., c. 1, s. 499

Bu âyet sonundaki ‘Basîr’ sıfatı; kulların yaptıklarına bulacağı karşılığı, teşvik/gayrete getirme, müjdeleme ve sevindirmeyi ifade eder.

2.9. ADÜVV (الْعَدُوُّ) : KÂFİRLERİN DÜŞMANI

2.9.1. (الْعَدُوُّ) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Nâkıs Fiil)	عَدَا يَعْدُو عَدَاؤًا	düşmanlık etti
Ayetteki Formu (Mübalağalı İsm-i Fâil)	الْعَدُوُّ ج الْأَعْدَاءُ	hasım, azılı düşman

Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî: “(عَدُو) Bir şeyde haddi aşma, zorlama, ağırlaştırma. Zulüm ve düşmanlıktır”¹²⁶ der.

Râgıb el-İsfahânî: “(عَدُو) Aşıp gitmek; bitişmenin olmaması. Kimi zaman “kalp” itibara alınarak (عَدَاوَة) ve (مُعَادَاة) /düşmanlık; kimi zaman “yürümek” itibara alınarak (عَدُو) /koşmak; kimi zaman da “muamelede adaleti ihlal etmek” itibara alınarak (عَدُو) ve (عَدْوَان) /zulüm denir. (عَدُو) Düşman iki kısımdır: 1- Hasımın kasıtlı olarak yaptığı düşmanlık. 2- Hasımın kastı olmadan olan düşmanlık. Bununla birlikte kişi, düşmanlıktan kaynaklanan sıkıntı gibi kendisine eziyet veren bir durumla karşılaşır.”¹²⁷

İbn Manzûr’a göre (عَدُو düşmanlık eden) kelimesinin, sülâsi kökü (عَدَا): düşmanlık etti, düşmanca davrandı/ bir şeyi geçti, haddi aştı anlamlarına gelir. (عَادٍ) haktan zulme geçen, düşmanlık eden, zalim anlamındadır.¹²⁸ Mübalağalı ism-i fâil formu olan (عَدُو): Hasım,

¹²⁶ Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *a.g.e.*, c. 3, s. 113

¹²⁷ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 682

¹²⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 4, s. 2846.

azılı düşman demektir. Dost kelimesinin zıddıdır. İki, üç veya daha fazla kişi arasında olur.¹²⁹

Terim olarak: Kâfirlerin Allah'a düşmanlığı sebebiyle, Allah'ın da kâfirlerin düşmanı olması, onların düşmanlığını kendilerine çevirmesidir.¹³⁰

2.9.2. (العَدُوُّ) Sifatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

Adüvv sıfatı, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında sadece bir yerde, o da Bakara Sûresi'nde âyet sonunda; 98. Âyette geçmektedir.

Bakara 98 : العَدُوُّ

مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ *

(2/BAKARA, 98). *Kim Allah'a, Allah'ın meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mikâil'e düşman olursa, (iyi bilsin ki) Allah (da) kesinlikle kâfirlerin düşmanıdır.*

Zemahşerî (ö. 538/1144) el-Keşşâf'ta, bu âyetin tefsirinde özetle şöyle der: “Rivayet edildiğine göre Fedek bölgesinin Yahudi din adamlarından Abdullah b. Sûriyâ Peygamber (s.a.v.)'i ziyaret etmiş ve kendisine vahyi kimin getirdiğini sormuş; o da ‘Cebrail’ deyince şöyle cevap vermiştir: ‘O bizim düşmanımızdır. Başka biri getirseydi sana iman ederdik. O bize defalarca düşmanlık etmiştir.’ Yine denilir ki Yahudiler şöyle demiştir: ‘Allah nübüvveti bize göndermesini Cebrail’e emretti, ama o bizden başkasına götürdü.’ ‘Kâfirlerin düşmanıdır’ ifadesinde ise aslında ‘onlara düşmandır’ denilmek istenmiş, ancak zamir ile ‘onlar’ ifadesi yerine, açıkça kâfirler ifadesi kullanılmıştır. Böylece bu ifadenin, Allah Teâlâ'nın onlara sadece küfürleri sebebiyle düşman olduğuna ve meleklerle ve peygamberlere düşmanlık etmenin küfür olduğuna delalet etmesi sağlanmıştır.”¹³¹

Âyetin sonundaki Adüvv sıfatı kâfirlere hasredilmiştir. Âyetin başındaki ifadenin neticesini bildirir ve tehdît içerir.

¹²⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 4, s. 2848.

¹³⁰ İsmail Karagöz, *a.g.e.*, s. 355

¹³¹ ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, c. 1, s. 456

2.10. ZU'L-FADLİ'L-AZÎM (ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ) : BÜYÜK LÜTUF SAHİBİ

2.10.1. (ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
Esmâu'l Hamseden İsim	ذُو ج ذَوُّوا/أُولُو	sahip
Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	فَضَلَ يَفْضُلُ فَضَالًا	üstün, fazîletli oldu
Ayetteki Formu (Masdar)	الْفَضْلُ	lütuf, fazîlet
Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	عَظَّمَ يَعْظُمُ عِظْمًا	büyük, yüce oldu
Ayetteki Formu (Sıfat-1 Müşebbehe)	الْعَظِيمُ ج الْعُظْمَاءُ	çok yüce, büyük

(ذُو): Sahip anlamına gelmektedir. Esmâu'l hamseden (beş isim) biri olan bu kelime tamlama olmadan tek başına kullanılmaz.

(فَضْلًا) fiilinin masdarı olan (الْفَضْلُ): Fazlalık, lütuf, normalin üstündeki artış anlamlarındadır. (الْفَضْلُ) kelimesi, iki şeyden birinin diğerinden fazla / üstün oluşuyla ilgilidir. Ayrıca herhangi bir zorlama olmadan verilen her başışa da (فَضْلًا) denir.¹³² Mukâtil

b. Süleyman, (فَضْلًا lütuf) kelimesinin yedi manada tefsir edildiğini söyler: İslâm, nübüvvet, cennette rızâ, rızâ, elden çıkanın yerini tutan şey, minneti/lütü hatırlatma, cennet.¹³³

¹³² Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 799

¹³³ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, s. 160

(العظيم) yüce, büyük) kelimesi, esasen küçük kelimesinin zıddıdır. Büyüme, büyük olmak anlamındadır. Allah'ın sıfatı olarak Azîm, yüceliği, künhü ve hakikatinin ihatası mümkün olmayacak şekilde aklın hududunu aşan anlamındadır.¹³⁴

Sıfat-ı müşebbehe formu olan (عظيم) kelimesini Râğıp el- İsfehani şöyle açıklar ; “Bu kelime bütün büyük şeyler için istiare edildi ve ister gözle görülsün, ister akılla bilinsin; ister madde, ister de mana olsun bu anlamda kullanılır oldu.” Daha net anlaşılması için (عظيم) ile (كثير) kelimesini karşılaştırır; “عظيم kelimesi madde için kullanıldığında, onun, cüzleri bitişik olanlarda kullanılması asıldır. كثير kelimesi ise cüzleri ayrı olanlarda kullanılır. Fakat bazen عظيم kelimesi, cüzleri ayrı olan şeyler için de kullanılır. Şu örnekler gibi; جيش عظيم / Büyük bir ordu, مال عظيم / Büyük bir mal. Bu örneklerdeki عظيم kelimesi, كثير / çok anlamındadır.”¹³⁵

Terim olarak: Çok ikram sahibi olması demektir.¹³⁶

2.10.2. (ذو الفضل العظيم) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama

Kattığı Etki:

Zu'l-Fadli'l-Azîm sıfatı, Kur'an-ı Kerîm'in tamamında on üç yerde, Bakara Sûresi'nde âyet sonunda ise sadece bir yerde; 105. Âyette geçmektedir.

Bakara 105 : ذو الفضل العظيم

مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ ط وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ
مَنْ يَشَاءُ ط وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ *

¹³⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 4, s. 3004.

¹³⁵ Râğıp el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 709

¹³⁶ İsmail Karagöz, *a.g.e.*, s. 259

(2/BAKARA, 105). *Kitap ehlerinden ve müşriklerden inkar eden kimseler, Rabbinizden size bir hayır (iyilik) indirilmesini istemezler. Allah, rahmetini dilediği kimseye tahsis eder. Allah büyük lütuf sahibidir.*

Ehl-i kitaptan olsun, müşriklerden olsun (bütün) kâfirler Rabbinizden üzerinize hiçbir hayrın indirilmesini istemezler, böyle bir şeyi arzulamazlar. ‘Allah ise rahmetini dilediğine has kılar.’ Ali b. Ebi Talib (r.a.) der ki: ‘Rahmetini yani nübüvvetini dilediğine has kılar.’ Allah bu rahmetini özel olarak Hz. Muhammed (s.a)’e tahsis etmiştir. Kimileri de rahmetten kasıt Kur’ân-ı Kerim’dir derken; şöyle de denilmiştir: Bu âyet-i kerimede sözü edilen ‘rahmet’ yüce Allah’ın geçmiş ve gelecek kullarına bağışlamış olduğu bütün rahmet türlerini kapsayan genel bir ifadedir. Rikkat gösterip inceldiği takdirde merhamet etti, merhamet eder, denilir. İbn Fâris’e göre ruhm, merhamet ve rahmet aynı anlamdadır. Allah’ın kullarına rahmeti ise onlara nimetler bağışlaması, onları affetmesidir.¹³⁷

“Allah büyük lütuf sahibidir.” Âyetin sonundaki bu sıfat; kulların yaptıklarından Allah’ı tenzihi ve Zât’ını ta’zîmi ifade eder. Aynı zamanda da tebşir/müjdeleme, sevindirmedir.

2.11. VELÎ (الْوَلِيُّ) : VELÎ, İDÂRE EDEN, YARDIM EDEN, DOST OLAN

2.11.1. (الْوَلِيُّ) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Misâl ve Nâkıs Fiil)	وَلِيٌّ يَلِيُّ وَوَلِيًّا/وَلَايَةً	yakın oldu, izledi
Ayetteki Formu (Mübalağalı İsm-i Fâil)	الْوَلِيُّ ج الْأَوْلِيَاءِ	velî, sorumlu, dost

Mukâtil b. Süleyman, (وَلِيٌّ) kelimesinin on şekilde tefsir edildiğini söyler: Çocuk-evlad-oğul, akrabalığı bulunmayan arkadaş, yakın kimse, Rabb, ilahlar, asabe (arkadan gelecek olan akrabalar), bâtil dinde ve küfürde kâfirleri velâyet, hakk dinde velâyet, kişiyi

¹³⁷ Kurtubî, a.g.e., c. 2, s. 259

kölelikten kurtaran kimse, içtenlik/hayırhahlık husûsunda evliyâ edinmek manalarında kullanılmıştır.¹³⁸

Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, (وَلِيّ) 'nin velâyet anlamında olduğunu, (وَلِيّ) 'nin de (her türlü) nimeti üstlenen olduğunu söyler.¹³⁹

Râgıb el-İsfahânî: “(وَلَايَةٌ) Yardım, demektir. (وَلَايَةٌ) de, idareyi üstlenmek, yönetmektir. Kimisi de şöyle der: (وَلَايَةٌ) ve (وَلَايَةٌ) formları tıpkı, (دَلَالَةٌ) ve (دَلَالَةٌ) formları gibidir. Hakikati ise, idareyi üstlenmektir. (وَلِيّ) ve (مَوْلَى), formları da bu alanda kullanılır. Her biri fail/işi yapan yani: (مَوْلِي) anlamında kullanılır. Aynı kelimeler mef'ul (eylemden etkilenen) yani: (مَوْلَاي) manasına gelirler. Mü'min kişi için: (هُوَ وَوَلِيُّ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ) O, Yüce Allah 'ın velisidir, denir; (اللَّهُ تَعَالَى وَوَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ وَ مَوْلَاهُمْ) O Allah 'ın mevlasıdır ifadesi ise varit olmamıştır. Fakat (اللَّهُ تَعَالَى وَوَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ وَ مَوْلَاهُمْ) O Allah 'ın mevlasıdır, denir.”¹⁴⁰

İbn Manzûr'a göre (وَلِيّ velî, dost) kelimesinin, sülâsi kökü (وَلِيّ): yakın oldu, yakınında oldu, yaklaştı/ izledi, üstlendi, sorumlu oldu, idare etti, hükmetti, yardım etti anlamlarına gelir. Mübalağalı ism-i fâil formu olan (وَلِيّ): Yardımcı manasında Allah'ın isimlerindedir. Kendisiyle kâim olan âlemin ve yaratıkların işlerini düzenleyen, çekip çeviren, üstlenen, vekil edilen anlamındadır.¹⁴¹

Terim olarak: Allah'ın mü'min kullarına yardım etmesi, destek vermesidir. İşleri düzenlemesi, yönetmesi ve idare etmesi anlamındadır.¹⁴²

¹³⁸ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, s. 227

¹³⁹ Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *a.g.e.*, c. 4, s. 400

¹⁴⁰ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 1181

¹⁴¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 6, s. 4920.

¹⁴² Beyhakî vd., *a.g.e.*, s. 402

2.11.2. (الْوَلِيُّ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

Velî sıfatı, Kur'an-ı Kerîm'in tamamında otuz üç yerde, Bakara Sûresi'nde âyet sonunda ise iki yerde; 107 ve 120. Âyetlerde geçmektedir.

a) Bakara 107 : الْوَلِيُّ

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ط وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ *
(2/BAKARA, 107). (Yine) bilmez misin, gerçekten göklerin ve yerin mülkiyeti (hükümranlığı) yalnızca Allah'ındır? Sizin için Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı yoktur.

Râzî der ki: “Bil ki Cenâb-ı Hak neshin caiz olduğu hükmünü bildirdikten sonra, göklerin ve yerin mülkünün başkasının değil, kendisinin olduğunu beyân etmiştir. Bu, mahlûkatın mâliki ve sahibi olduğu için, Allah'ın her emrinin ve nehyinin güzel (hasen) olduğuna dikkat çekmektedir. Bu bizim âlimlerimizin görüşüdür. Meydana gelecek bir sevâb ve savuşturulacak bir cezadan ötürü değil, sırf, kulların mâliki ve onlara hükümran olması sebebiyle, Allah'ın kullarını mükellef tutması muhakkak ki güzel olmuştur.”¹⁴³

Hükümranlık, gökleri ve yeri yaratan Allah'ın elindedir. Dolayısıyla bütün varlıklar gibi insanların da O'ndan başka hiçbir dostu ve yardımcısı yoktur. Âyet sonundaki iki sıfattan ‘Nasîr’; O'nun bu hükümranlıkta kullarına çokça yardım eden olduğunu, incelediğimiz ‘Velî’ sıfatı ise; kullarının sahibi, dostu ve yardımcısı olduğunu hatırlatmadır. Bu da hem âyetin başındaki ifadenin neticesi hem de teşvik/gayrete getirme, müjdeleme, sevindirmedi. Bu iki sıfatın yanyana zikredilmesi; bir hakikatin birbirini tamamlayan iki yüzünü göstermektedir.

b) Bakara 120 : الْوَلِيُّ

وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ ط قُلْ إِنْ هَدَى اللَّهُ هُوَ الْهَادِيَ ط وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ
بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ لَا مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ *

¹⁴³ Râzî, a.g.e., c. 3, s. 316

(2/BAKARA, 120). *Sen onların milletlerine (dinlerine) tabi olmadıkça ne Yahudiler ne de Hıristiyanlar senden asla razı (hoşnut) olmayacak. De ki: «Gerçek şu ki Allah'ın hidâyeti, hidâyetin ta kendisidir. Sana (vahiyle) gelen bilgidен sonra onların heveslerine uyarsan, and olsun ki sana Allah'dan ne bir dost, ne de bir yardımcı yoktur».*

İslâm bizatihi tümüyle ve hepten hidâyettir. Artık onun ötesinde bir hidâyet, doğru yol aranmaz, aranamaz. Oysa onların hidâyet ya da doğru yol diye halkı davet ettikleri şey ya da şeyler hevâ ve hevesten başkası değildir. Allah Teâlâ buyuruyor: ‘Eğer sana gelen ilimden (vahiyden) sonra’ yani Allah’ın hak dininin bizzat İslâm dini olduğu gerçeğini öğrendikten ya da kesin ve sağlıklı deliller, apaçık hüccet ve kanıtlarla malum dinin İslâm olduğunu bilip öğrendikten sonra, şu Yahudi ve Hıristiyanların ‘hevâ ve heveslerine’ hevâ ve bidatlerden oluşan sözlerine, görüşlerine- boyun eğersen, yemin olsun ki ‘Allah’tan sana ne bir yar (dost) ne de bir yardımcı vardır.’ Seni Allah’ın azabından kurtaracak ne bir dostun ve ne de bir yardım edenin bulunacaktır.¹⁴⁴

Âyetin sonundaki “Velî ve Nasîr” sıfatları, hatırlatma ve tehdit ifade eder. Önceki âyette de belirttiğimiz gibi bu iki sıfatın yanyana zikredilmesi; bir hakikatin birbirini tamamlayan iki yüzünü göstermektedir.

2.12. NASÎR (النَّصِيرُ) : ÇOKÇA YARDIM EDEN

2.12.1. (النَّصِيرُ) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	نَصَرَ يَنْصُرُ نَصْرًا/نُصْرَةً	yardım etti
Ayetteki Formu (Sıfat-1 Müşebbehe)	النَّصِيرُ ج النَّصْرَاءُ /الأَنْصَارُ	çok yardım eden

¹⁴⁴ Neseffî, a.g.e., c. 1, s. 415

Mukâtil b. Süleyman, (نَصْر) kelimesinin dört şekilde tefsir edildiğini söyler: Gelecek tehlikelere karşı korumak-korunmuş olmak, yardım-destek, zafer ve intikam.¹⁴⁵

Râgıb el-İsfahânî: “(نَصْر) ve (نُصْرَة) Kelimeleri, yardım manasını taşırlar. Bu konuda Allah buyurur ki: (وَأُخْرَىٰ تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِّنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِيرٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ) Seveceğiniz bir şey daha var: Allah ‘tan yardım ve yakın bir fetih. (61/Saf 13) ; (إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ) Allah’ın yardımı ve Fetih geldiği zaman (110/Nasr 1). Buna benzer ayetler pek çoktur. Yüce Allah’ın kullarına yardım etmesi anlaşılabilir bir şeydir. İnsanın Allah’a yardımı ise, onun yardıma muhtaç kullarına yardım etmektir. Ayrıca O’nun belirlediği sınırları koruması, ona verdiği sözlerine bağlı kalması, onun hükümlerine boyun eğmesi, yasak kıldıklarından uzak durmasıdır.”¹⁴⁶

İbn Manzûr’a göre (نَصِير) yardım eden) kelimesinin, sülâsi kökü (نَصَرَ): yardım etti, destekledi, kurtardı, Allah yardım etti, zafer verdi anlamlarına gelmektedir. Sıfat-ı müşebbehe formu olan (نَاصِرٌ): (نَاصِرٌ) ile aynı anlamda olup arka çıkmak ve yardımcı olmak manasını taşır.¹⁴⁷

Terim olarak: Çokça yardım eden, dostunu teslim etmeyeceğine ve onu yardımsız bırakmayacağına güvenilendir.¹⁴⁸

2.12.2. (النَّصِير) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

Nasîr sıfatı, Kur’an-ı Kerîm’in tamamında yirmi dört yerde, Bakara Sûresinde âyet sonunda ise iki yerde; 107 ve 120. Âyetlerde geçmektedir.

¹⁴⁵ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, s. 279

¹⁴⁶ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 1061

¹⁴⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 6, s. 4439.

¹⁴⁸ Beyhakî vd., *a.g.e.*, s. 408

a) Bakara 107 : النَّصِيرُ

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ط وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ *
(2/BAKARA, 107). (Yine) bilmez misin, gerçekten göklerin ve yerin mülkiyeti (hükümranlığı) yalnızca Allah'ındır? Sizin için Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı yoktur.

Eğer denilecek olursa ki 'Hz. Muhammed, Allah'ın her şeye kadir olduğunu, göklerin ve yerin mülkünün ona ait olduğunu bilmiyor muydu ki, Allah Teâlâ ona bunları bildirdi?' Cevaben denilir ki: 'Her ne kadar âyetin başlangıcında hitap Resulullah'a ise de devamından da anlaşıldığı gibi aslında hitap onun ashabına ve müminleredir. Arapçada birçok insana hitap ederken önce içlerinden birine, daha sonra da tümüne birden hitap etmek yaygın bir usuldür. Allah Teâlâ müminlerin bütün işlerini sevk ve idare etmektedir. Bu itibarla onların Veliyyül Emri'dir. Âyette geçen ve 'yardımcı' diye tercüme edilen kelimesinin mânâsı ise 'destekleyen, takviye eden' demektir. Allah, müminlerin yardımcısı ve destekleyenidir.¹⁴⁹

Âyetin sonundaki 'Sizin için Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı yoktur.' ifadesi bu âyette olumsuzluk edatı olan (مَا) ile geldiğinden; tahzîr/sakındırma ve tehdît içerir.

b) Bakara 120 : النَّصِيرُ

وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ ط قُلْ إِنْ هَدَىٰ اللَّهُ هُوَ الْهَدَىٰ ط وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ
بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ لَا مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ *
(2/BAKARA, 120). Sen onların milletlerine (dinlerine) tabi olmadıkça ne Yahudiler ne de Hıristiyanlar senden asla razı (hoşnut) olmayacak. De ki: «Gerçek şu ki Allah'ın hidâyeti, hidâyetin ta kendisidir. Sana (vahiyle) gelen bilgidен sonra onların heveslerine uyarsan, and olsun ki sana Allah'dan ne bir dost, ne de bir yardımcı yoktur».

Bilgiye rağmen yanlışa uymak, Allah'ın dostluk ve yardımının kaybedilmesine neden olmaktadır. Hitap zahiren Hz. Peygamber'e olmakla beraber, inananları da içine

¹⁴⁹ Taberî, a.g.e., c. 1, s. 301

almaktadır. Ayrıca, bu ayet Kur'an'ı Hz. Peygamberin yazmadığına da bir delildir. Çünkü bir insan, yazdığı kitapta kendini tehdit etmez.¹⁵⁰

Âyetin sonundaki 'Senin için Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı yoktur.' ifadesi de; tahzîr/sakındırma ve tehdît içerir.

2.13. VÂSİ' (الْوَاسِعُ) : BİLGİLERİ, GÜCÜ, MERHAMETİ VS GENİŞ OLAN, HER ŞEYİ KAPSAYAN

2.13.1. (الْوَاسِعُ) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	وَسِعَ يَسِعُ سَعَةً/سِعَةً	geniş oldu, kapsadı
Ayetteki Formu (İsm-i Fâil)	الْوَاسِعُ ج الْوَاسِعُونَ	geniş, bol, kaplamış

Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, (وَسِعَ) kelimesinin güç, kuvvet ve mal gibi şeylerdeki genişlik, bolluk anlamında olduğunu söyler.¹⁵¹

Râgıb el-İsfahânî: "Genişlik, ferahlık, bolluk, zenginlik anlamına gelen (سَعَةً) kavramı, bulunulan yerleri, durumu ve işi tanımlamak için kullanılır. Kudret, cömertlik vb gibi. (وَاسِع) ise: Yüce Allah'ın kudret, ilim, rahmet ve ihsanının genişliğini anlatmaktadır."¹⁵²

İbn Manzûr'a göre (وَاسِع) yardım eden kelimesinin, sülâsi kökü (وَسِعَ): Geniş oldu, büyük oldu, kapsadı, içine aldı, kuşattı, bir şeyi alacak kadar yeri oldu/ zengin oldu/ yapması mümkün oldu anlamlarına gelir. İsm-i fâil formu olan (وَاسِع): Rızkı tüm mahlukata yetecek şekilde geniş olan anlamında Allah'ın isimlerindedir. Rahmeti her şeyi kaplayan, her

¹⁵⁰ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, c. 2, İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2013, s. 208

¹⁵¹ Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *a.g.e.*, c. 4, s. 370

¹⁵² Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 1157

fakirliğe kafi gelip zenginleştiren, kendisinden istenilenler hususunda ihsanı çok olan, her şeyi kuşatan manalarını taşır.¹⁵³

Terim olarak: Allah'ın ilminin ve ihsanının çok geniş olup sonu olmamasıdır. Herhangi bir şeyin O'nun ilmi ve ihsanından fazla olmasının düşünülememesidir.¹⁵⁴

2.13.2. (الْوَاسِعُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

Vâsi' sıfatı Kur'an-ı Kerîm'in tamamında Allah hakkında dokuz yerde, Bakara Sûresinde âyet sonunda ise dört yerde; 115, 247, 261, 268. Âyetlerde geçmektedir.

a) Bakara 115 : الْوَاسِعُ

وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ ط إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ *

(2/BAKARA, 115). Doğu da Allah'ındır batı da. Dolayısıyla her nereye dönerseniz akabinde Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır. Şüphesiz Allah(ın rahmeti ve nimeti) geniştir, O her şeyi bilendir.

Her yerde ve her yöne yönelerek dua ve ibadet edilebilir. Ancak namaz ibadetine normal (özürsüz) durumlarda, Bakara 144. Âyet üzere kıblenin Kâbe'ye yönelerek kılınması gerektiği açıktır.

Âyet sonundaki iki sıfattan 'Vâsi'; her nereye yönelinse Zâtının orada olduğu ifadesine, 'Alîm' ise kible hususunda Rasulullah'ı ayıplayan, karşı çıkan zümrenin içlerindeki asıl niyetlerini Allah'ın bildiğine atıftır. Bu da âyetin başındaki ifadenin sebebine, gerekçesine yöneliktir. Bu iki sıfatın yan yana zikredilmesi, ilahi sıfatların tecellisinde bir hakikatin birbirini tamamlayan iki yüzüdür. Her yerde ve her yöne yönelerek ibadet edilebilir bu Vâsî ismine bakar, asıl kible olan Kâbe'ye bilerek yönelmeyenlerin art niyetini de Allah'ın bilmesi Alîm ismine bakar.

b) Bakara 247 : الْوَاسِعُ

وَقَالَ هُمْ نَبِيِّهِمْ إِنَّ اللَّهَ لَمَّا لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا ط قَالُوا أَلَيْسَ لَكَ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ

¹⁵³ İbn Manzûr, a.g.e., c. 6, s. 4920.

¹⁵⁴ Gazzâlî, a.g.e., s. 152

وَلَمْ يُؤْتِ سَعَةً مِنَ الْمَالِ ط قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ ط وَاللَّهُ يُؤْتِي مَلَكَهُ مَنْ يَشَاءُ ط وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ *

(2/BAKARA, 247). Peygamberleri onlara: “Gerçek şu ki, Allah size Tâlût’u bir kral olarak göndermiştir” dedi. Onlar da: “Biz hükümranağ ondan daha çok hak sahibi olduğumuz ve üstelik ona maldan da bir zenginlik verilmediğı halde bize hükümranağ nasıl onun olur?” dediler. Peygamber: “Gerçek şu ki, onu sizin üzerinize Allah seçti. Ona ilimce de, vücutça da bir üstünlük ziyade etti (bilgice ve vücutça gücünü artırdı)” dedi. Allah mülkünü dilediğine verir ve Allah Vâsi’dir (tasarruf ve kudretiyle geniş olandır), Alîm’dir (her şeyi bilendir).

Âyetin sonundaki iki sıfat, bütün ilimlerin ve gücün kaynağının da, sahibinin de Allah olduğunu hatırlatır. “Allah Vâsi’dir (tasarruf ve kudretiyle geniş olandır), Alîm’dir (her şeyi bilendir).” Bu da tezkîr/hatırlatma ve Allah’ın Zâtını ta’zîmdir.

c) Bakara 261 : الْوَاسِعُ

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سَنَابِلٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ ط وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ *

(2/BAKARA, 261). Allah yolunda mallarını infak edenlerin (harcayanların) örneğı; yedi başak bitiren (ve) her başağında yüz tane bulunan (tek) bir tohumun örneğı gibidir. Allah dilediğı kimse için kat kat (artırarak) verir. Allah Vâsi’dir (lutfu geniş olandır), Alîm’dir (herşeyi bilendir).

Âyet sonundaki bu iki sıfat, temsilden hakikate geçişi ifade eder. Vâsi’ (lutfu geniş olan) ve Alîm (olayların iç yüzünü bilen) sıfatlarının ardarda gelişi, bir hakikatin birbirini tamlayan iki yüzünü gösterir.

d) Bakara 268 : الْوَاسِعُ

الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ ج وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا ط وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ *

(2/BAKARA, 268). Şeytan, size fakirliği vadeder (fakirlikle korkutur) ve size çirkin-kötülükle (cimrilikle) emreder. Allah ise, size kendisinden bağışlama ve bol ihsan (lutuf) vadeder. Allah Vâsidir (rahmeti geniş olandır), Alimdir (bilendir).

Bu âyet sonundaki Allah'ın sıfatları, kullarını şeytanın hilelerine karşı uyarmakla tahzîr/sakındırma, kendini tanıtmakla Zât'ın ta'zîmi ifade eder.

2.14. SEMÎ' (السَّمِيعُ) : GİZLİ VE AÇIK HER ŞEYİ İŞİTEN

2.14.1. (السَّمِيعُ) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	سَمِعَ يَسْمَعُ سَمْعًا/سَمَاعًا	duydu, işitti
Ayetteki Formu (Mübalağalı İsm-i Fâil)	السَّمِيعُ ج السَّمْعَاءُ	duyan, işiten

Mukâtil b. Süleyman, () kelimesinin iki şekilde tefsir edildiğini söyler: Kalple imânî işitmek ve kulaklarla işitmek.¹⁵⁵

Râgıb el-İsfahânî: (سَمِعَ) Kulağın, kendisiyle sesleri işittiği yetidir. Kulağın işlevine de (سَمِعَ) denir. Bu kökten (سَمِعًا/سَمِيعًا) işitti, formu gelir. Bu kelime bazen kulak anlamında

kullanılır: (خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ) Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. (2/Bakara 7). Bazen de (سَمَاعًا) gibi kulağın işlevi anlamında kullanılır:

(إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعَزُؤُونَ) Onlar, gerçekten işitmekten uzak tutulmuşlardır. (26/Şu'ara 212).

Kimi zaman algılama, kimi zaman da boyun eğme anlamlarında kullanılır. Şöyle dersin:

(إِسْمَعْ مَا أَقُولُ لَكَ) Sana söyleyeceklerime kulak ver.”¹⁵⁶

¹⁵⁵ Mukâtil b. Süleyman, a.g.e., s. 262

¹⁵⁶ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 513

İbn Manzûr'a göre (سَمِعَ İşiten) kelimesinin, sülâsi kökü (سَمِعَ): duydu, işitti, kulak verdi, dinledi, itaat etti anlamlarındadır. Mübalağalı ism-i fâil formu olan (سَمِعَ): Allah'ın sıfatlarından ve isimlerinden olarak gizli bile olsa işitilebilecek hiçbirşey idrakinden kaçmayandır. O'nun işitmesi her şeyi kapsar. Ancak mahlukâtının işitmesine benzemeyecek tarzda ve keyfiyetini bilemeyeceğimiz şekilde işitme sahibidir.¹⁵⁷

Terim olarak: Allah'ın sözün gizlisi ya da açık olanını eşit olarak işitmesidir. O'nun seslerden birini işitmesi, başka bir sesi işitmesinden O'nu alıkoymaz. Tüm sesleri birbirine karışmadan kuşatır.¹⁵⁸

2.14.2. (السَّمِيعُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı

Etki:

Semî' sıfatı Kur'an-ı Kerîm'in tamamında kırk yedi yerde, Bakara Sûresinde âyet sonunda ise yedi yerde; 127, 137, 181, 224, 227, 244, 256. Âyetlerde geçmektedir.

a) Bakara 127 : السَّمِيعُ

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ *
(2/BAKARA, 127). *Ve o zaman, İbrahim, Ka'be'nin temellerini İsmail ile (birlikte) yükseltiyor ve diyordu ki: «(Ey) Rabbimiz, bizden kabul buyur. Şüphesiz ki, Sensin Sen Semi' (daima her şeyi işiten), Alim (daima her şeyi bilen).*

Âyetin sonundaki iki sıfattan Semî'; İbrahim (a.s.) ve oğlunun Kâbe'nin inşasının akabindeki ve diğer tüm duaları Allah'ın işittiğine, Alîm sıfatının ise yapılan ibadet ve hizmetlerdeki asıl niyeti bildiğine işaret etmektedir. Bu da kulların yaptıklarına bulacakları karşılığı ifade eden sıfatlardandır. İki sıfatın yan yana zikredilmesi, ilahi sıfatların tecellisinde bir hakikatin birbirini tamamlayan iki yüzüdür. Duaları işitir, işlerdeki niyetleri de bilir.

¹⁵⁷ İbn Manzûr, a.g.e., c. 3, s. 2096.

¹⁵⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, a.g.e., s. 216

b) Bakara 137 : السَّمِيعُ

فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ *
(2/BAKARA, 137). Artık eğer onlar da sizin iman ettiğiniz gibi iman ederlerse doğru yolu bulmuş olurlar. Şâyet yüz çevirirlerse; şüphesiz ki onlar (sizinle) ayrılık (anlaşmazlık) içerisindedirler. Onlara (karşı) Allah sana yetecektir. O (herşeyi çok iyi) işitendir, (herşeyi çok iyi) bilendir.

Âyet sonundaki “Onlara (karşı) Allah sana yetecektir. O (herşeyi çok iyi) işiten, (herşeyi çok iyi) bilendir” ifadesi, Hz. Muhammed’in şahsında tüm mü’minlere bir müjdeleme, sevindirme, gayrete getirme bâbında teşvik olduğunu da belirtmiştik. İki sıfatın yan yana zikredilmesi, ilahi sıfatların tecellisinde bir hakikatin birbirini tamamlayan iki yüzüdür.

c) Bakara 181 : السَّمِيعُ

فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ *
(2/BAKARA, 181). Artık kim onu (vasiyeti) işittikten sonra değiştirirse, günahı ancak onu değiştirenleredir. Şüphesiz Allah (her şeyi) işitir, (her şeyi) bilir.

Âyetin sonundaki “Semî’ ve Alîm” sıfatları, vasiyeti değiştirmeye kalkışacaklar için hem tahzîr/sakındırma hem tehdit/korkutma hem de uyarı ifade eder. Bu iki sıfatın ardarda gelişi, birbirini anlam olarak güçlendirmektedir: Allah hiç kimsenin duymadığı şeyleri duyar, hakikati bilir.

d) Bakara 224 : السَّمِيعُ

وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصَلِّحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ *
(2/BAKARA, 224). Allah’ı yeminleriniz için iyilik etmenize, sakınmanıza ve insanların arasını bulmaya engel yapmayın. Allah Semî’dir (herşeyi duyardır), Alîm’dir (herşeyi bilendir).

İnsanların ettikleri yemine bağlı kalmaları elbetteki zarurîdir. Ancak “yemin ettim” deyip başkalarına iyilik etme, ara bulma gibi gerekli durumlarda, Allah kefaret yolunu

açık tutmuşken bir maslahattan geri durmaları da uygun değildir. Kişinin yeminini “bahane etmesi” haline karşı bu âyetteki, O her şeyi işitir (Semî’) ve bilir (Alîm) sıfatları, tahzîr/sakındırma ve tehdit içerir.

e) Bakara 227 : السَّمِيعُ

وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ *

(2/BAKARA, 227). ”Eğer boşanmaya kesin olarak karar verirlerse, şüphesiz Allah her şeyi işiten ve bilendir.”

Sonda gelen iki sıfat, bir önceki âyette olduğu gibi tahzîr/sakındırma ve tehdit içerir. Yani Allah’tan korkun ve bu yemini kullanarak, eşlerinizi sudan ve haksız sebeplerle boşamayın. Çünkü Allah, bu süreçte konuşulanları, asıl niyetlerinizi işitir ve bilir.

f) Bakara 244 : السَّمِيعُ

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ *

(2/BAKARA, 244). (O halde) Allah yolunda savaşın ve Allah’ın işiten, bilen olduğunu bilin!

Âyet sonundaki “Semî’ ve Alîm” sıfatları; gösteriş veya şahsi şöhret, kazanç sağlama amacıyla yapılan cihadı da, sadece Allah rızası umularak yapılan cihadı da çok iyi bilir ve işitir. Karşılığını ona göre verir. Bu sebeple de sondaki sıfatlar, kulların yaptıklarına bulacağı karşılığı ifade eder.

g) Bakara 256 : السَّمِيعُ

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ ۚ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ

الْوُثْقَىٰ ۗ لَا انْفِصَامَ لَهَا ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ *

(2/BAKARA, 256). Dinde zorlama yoktur. Doğruluk sapıklıktan (ayrılıp) gerçekten apaçık ortaya çıkmıştır. Artık kim Tağutu (saptırıcıları) inkar eder ve Allah’a inanırsa, kopması olmayan sağlam bir kulpa tutunmuştur. Allah işitendir, bilendir.

Sondaki iki sıfat; dinde birilerinin zorlamasıyla amel edenlerin, gizli söylemlerini de iç duygularını da Allah'ın işittiği ve bildiğini, dolayısıyla zorlamanın faydasız olduğunu bildirir. Bu da âyetin başındaki ifadenin sebebini, gerekçesini ifade eder.

2.15. AZİZ (الْعَزِيزُ) : ÜSTÜNLÜK VE GÜÇ SAHİBİ OLAN, YÜCE VE ULU

2.15.1. (الْعَزِيزُ) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Mudaaf Fiil)	عَزَّ يَعِزُّ عِزًّا/عِزَّةً	kudretli, saygın oldu
Ayetteki Formu (Mübalâğalı İsm-i Fâil)	الْعَزِيزُ ج الْأَعِزَّةُ/الْأَعِزَّاءُ	saygın, güçlü, kudretli

Mukâtil b. Süleyman, (عَزِيزٌ) kelimesinin altı şekilde tefsir edildiğini söyler: 1. Korunmuş, muâfiyet sahibi, kendisine zarar verilemeyen, kuvvetli, dayanıklı 2. Azîm (pek büyük, azametli, değerli) 3. İzzet kelimesi, hamîyyet (kibir, gurur) manasında 4. İzzet kelimesi (ğalîz (sert, katı) manasında 5. Şiddetli, ağır, zor manasında 6. Kuvvetli, kuvvette şiddetli manasında kullanılır.¹⁵⁹

Râgıb el-İsfahânî: “(عِزَّةٌ) İnsanın mağlup olmasını engelleyen bir haldir. Bu kelime; (أَرْضٌ) الدِّينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ) (عَزَّازٌ) Sert yer, sözünden gelir. Allah buyurur ki: (أَيُّبَتُّعُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا) Mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinenler, onların yanında güç mü arıyorlar? Bilsinler ki bütün güç yalnızca Allah 'a aittir. (4/Nisa 139). Galip gelen ve mağlûp olmayandır. Güç sahibi, üstün gelen anlamındadır. Elde edilmesi zor olan ve benzeri zor bulunandır. Kimi zaman (عِزَّةٌ) sözü, medih/övgü için söylenir. Kimi zaman da kâfirlerin onunla nitelendirilmesi gibi, zem/yeri için söylenir: (بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ).

¹⁵⁹ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, s. 299

Doğrusu, inkâr edenler bir gurur ve ayrılık içindedirler (38/Sad 2). Ne ki, Allah, O'nun Resûlü ve mü'minler için olan izzet/üstünlük, sürekli ve kalıcı olan gerçek üstünlüktür. Kâfirler için olan izzet ise, sadece üstünmüş gibi görünmelerinden ibarettir.”¹⁶⁰

İbn Manzûr'a göre (عَزِيزٌ saygın, şerefli) kelimesinin, sülâsi kökü (عَزَّ): güçlü, kudretli oldu, yüce, şerefli, saygın oldu/ az oldu, nâdir bulundu, değerli, sevgili oldu/ birisini yendi, mağlup etti, ağır geldi anlamlarına gelir. Mübalağalı ism-i fâili olan (عَزِيزٌ): Herhangi bir şeyin kendisine galip gelmesi imkansız olan, her şeye galip olan güçlü manasında Allah'ın sıfatlarından ve güzel isimlerindedir.¹⁶¹

Terim olarak: Önemi büyük ve faydası çok olan, kendisine ihtiyaç duyulan, benzeri az ve ulaşılması zor olan anlamındaki sıfatıdır.¹⁶²

2.15.2. (الْعَزِيزُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

Azîz sıfatı, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında doksan dokuz yerde geçmektedir. Bakara Sûresinde âyet sonunda altı yerde; 129, 209, 220, 228, 240, 260. Âyetlerde geçmektedir.

a) Bakara 129 : الْعَزِيزُ

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ *
(2/BAKARA, 129). «Rabbimiz! İçlerinde onlara Senin âyetlerini okuyan, Kitabı ve hikmeti öğreten, onları (kötülüklerden) temizleyen onlardan bir peygamber gönder. Şüphesiz, Sensin Sen Aziz (yüce ve üstün) ve Hakîm (her şeyi yerli yerince yapan) olan».

Âyetin sonundaki sıfatlar, başında yapılan dua ile birebir örtüşmekte; böylece de âyetin başındaki ifadenin sebebini, gerekçesini ve Allah'ın Zât'ını ta'zîmi ifade etmektedir.

¹⁶⁰ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 696

¹⁶¹ İbn Manzûr, a.g.e., c. 4, s. 2925.

¹⁶² Gazzâlî, a.g.e., s. 88

b) Bakara 209 : الْعَزِيزُ

فَإِنْ رَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمْ الْبَيِّنَاتُ فَاَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ *

(2/BAKARA, 209). Eğer, size, apaçık belgeler (ayetler) geldikten sonra kayarsanız (tökezerseniz), bilin ki Allah, gerçekten Azîz'dir (üstün ve çok güçlüdür), Hakîm'dir (hüküm ve hikmet sahibidir).

Âyetin sonundaki iki sıfat, kulların yaptıklarına bulacağı karşılığı, tehdit ve tahzîr ifade eder. İki sıfatın birbiriyle bağlantısı ise; İlahî sıfatların tecellisinde bir hakikatin birbirbirini tamamlayan iki yüzünü göstermektedir. Azîz (yüce ve güç sahibi) olmasıyla birlikte, Hakîm (yerli yerinde yapan, hikmet sahibi)'dir.

c) Bakara 220 : الْعَزِيزُ

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ط وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى ط قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ ط وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِحْوَانُكُمْ ط وَاللَّهُ يَعْلَمُ

الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ ط وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ ط إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ *

(2/BAKARA, 220). (O ayetler) dünya ve ahiret hakkındadır. Ve sana yetimler hakkında soruyorlar. De ki: « Onlar için (durumlarını) düzeltmek (karışmamaktan) daha hayırlıdır. Kendilerine karışarsanız artık (onlar) kardeşlerinizdirler. Allah bozgunculuk yapmanı düzeltmeye çalışandan (ayırtdetmesini) bilir. Eğer Allah dileyseydi sizi sıkıntıya sokardı. Şüphesiz ki, Allah Azîzdür (çok güçlü, kudret sahibidir), Hakim'dir (hikmet sahibidir).

Âyetin sonundaki iki sıfat; Azîz ve Hakîm; bozgunculuk yapmaya çalışanlar için tahzîr/sakındırma, düzeltmeye çalışanlar için teşvîk ifade eder.

d) Bakara 228 : الْعَزِيزُ

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ ط وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَنَّ

بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ط وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا ط وَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ص

وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ ط وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ *

(2/BAKARA, 228). Boşanmış kadınlar, (yeniden evlenmeden önce) kendi kendilerine üç kuru' (üç ay hali hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe

iman ediyor idiyse, Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlar için helal değildir. Barışmak isterlerse o (süre) içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidir. (Erkeklerin) kadınlar üzerinde olduğu gibi, kadınların da (erkekler üzerinde) ma'ruf şekilde (hakların) benzeri vardır (Erkeklerin lehine) kadınların üzerindeki (haklarının) bir benzeri ma'ruf şekilde (erkeklerin üzerinde) kadınlar için vardır. Erkeklerin ise kadınların üzerinde bir derecesi vardır. Allah Azîz'dir (çok güçlüdür), Hakîm'dir (hikmet sahibi olup yerli yerince gerektiği gibi hükmedendir).

Allah Azîz'dir (çok güçlüdür), Hakîm'dir (hikmet sahibi olup yerli yerince gerektiği gibi hükmedendir). Âyetin bu iki sıfat ile bitmesi, cüz'î maksattan külli maksada geçişi ifade ile tahzîr/sakındırmadır.

e) Bakara 240 : الْعَزِيزُ

وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنكُم مَّن مَّا فَعَلْنَ فِي أَنفُسِهِنَّ مِّن مَّعْرُوفٍ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ *
وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنكُم مَّن مَّا فَعَلْنَ فِي أَنفُسِهِنَّ مِّن مَّعْرُوفٍ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ *

(2/BAKARA, 240). Sizden geride eşler bırakarak vefat edecek olan kimseler eşlerinin çıkarılmaksızın (ölmüş kocalarının evini terketmeksizin) bir yılına kadar metâlandırılmasını (geçimlerinin sağlanmasını) vasiyyet etsinler. Şayet (kendi arzularıyla) çıkarlarsa artık onların kendileri hakkında ma'rûf bir şekilde (meşru hususlardan) yaptıkları şeylerde size hiç bir günah yoktur. Allah Azîz'dir (üstün kudret sahibidir), Hakim'dir (tam hüküm ve hikmet sahibidir).

Sondaki bu iki sıfat; Allah'ın emir ve yasaklarına uymayanlar için tehdit, her daim kulların maslahatını gözetken Allah'ın Zât'ını da ta'zîmi ifade eder.

f) Bakara 260 : الْعَزِيزُ

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ ۗ قَالَ أَوْمِئْتُمْ تُؤْمِنُ ۗ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قُلُوبِي ۗ قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ۗ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ۗ ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا ۗ وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ *
(2/BAKARA, 260). Bir zamanlar İbrahim de: “Ey Rabbim! Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster!” demişti. Allah: “(Yoksa) İnanmadın mı?” buyurdu. İbrahim: “Hayır (öyle değil, inandım) fakat kalbimin tatmin olması için (istiyorum) “ demişti. (Allah) buyurdu ki:

“Öyleyse kuşlardan dördünü al, onları kendine alıştıır, sonra herbir dağın üzerine onlardan bir bölümü at, sonra da onları çağır, koşarak sana gelirler. Ve Allah’ın Azîz (hiç bir şeyin aciz bırakmadığı Gâlib), Hakîm (yaratmasında ve tedbirinde hikmeti sonsuz) olduğunu bil”.

Âyet, hem Hz. İbrahim’in şahsında gaybî meselelere karşı kalbin mutmain olmasını dileyen tüm mü’minlere bir örnek, hem diriltmenin küçük bir numunesini gösterip haşri ispattır. Bu da tefekküre sevk ile cüz’i maksattan külli maksada geçişi ifade eder. Azîz ve Hakîm sıfatları konuyu özetler mâhiyettedir.

2.16. RAÛF (الرَّؤُفُ) : ACIYAN, ŞEFKAT EDEN, KOLAYLIK SAĞLAYAN

2.16.1. (الرَّؤُفُ) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	رَأَفَ يَرَأِفُ رَأْفَةً	acıdı, şefkat gösterdi
Ayetteki Formu (Mübalağalı İsm-i Fâil)	الرَّؤُفُ ج الرَّؤُفَاءُ	çok şefkatli, merhametli

Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, (رُؤُفَ يَرُؤُفُ رُؤْفَةً) şeklinde olanın rahmet/merhamet anlamında olduğunu, (رَأَفَ يَرَأِفُ رَأْفَةً) şeklinde olanın şefkat manasında olduğunu söyler.¹⁶³

Râgıb el-İsfahânî: “(رَأْفَةً) Rahmet/iyilik. (رَأْفَةً) Merhametli oldu, (هُوَ رَأْفٌ وَ رُؤُفٌ) O, merhametlidir. Allah buyurur ki: (وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ) Onlara olan acıma duygunuz Allah’ın yasasını uygulamakta size engel olmamalı (24/Nur 2).”¹⁶⁴

İbn Manzûr’a göre (رؤف) Şefkatli kelimesinin, sülâsi kökü (رَأْفَ): acıdı, merhamet etti, şefkat gösterdi demektir. Ra’fet (şefkat) rahmetten daha fazla ve daha inceliklidir. (Zira)

¹⁶³ Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *a.g.e.*, c. 2, s. 82

¹⁶⁴ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 451

merhamet ettiği zaman şefkat gösterir. Mübalağalı ism-i fâil formu olan (رُؤُوف): Kullarına merhamet eden, onlara şefkatiyle muamele eden anlamında Allah'ın sıfatlarından¹⁶⁵.

Terim olarak: Kullarına kolaylık sağlayan, zor ve nefsin hoş görmediği şeylerde kullarına şefkatli ve merhametli olan, acıyandır.¹⁶⁶

2.16.2. (الرُّؤُوفُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

Raûf sıfatı, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında on bir yerde geçmektedir. Raûf sıfatı, Bakara Sûresi'nde âyet sonunda ise iki yerde; 143 ve 207. Âyetlerde geçmektedir.

a) Bakara 143 : الرُّؤُوفُ

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا ۗ وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعِ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ ۗ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ ۗ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ *

(2/BAKARA, 143). İşte böylece sizin insanlara (hakikate örnek) şahitler olmanız, Resûl'ün de size şahit olması için sizi vasat (mutedil, dengeli ve ölçülü) bir ümmet (topluluk) kıldık. Ve senin üzerinde bulunduğun kibleyi, ancak peygambere uyan kimseyi, (ayağının) iki ökçesi üzerinde geri döneceklerden ayırdetmemiz için (kible) yaptık. Doğrusu (bu değişiklik), Allah'ın doğru yolu gösterdiği kimselerden başkasına kesinlikle ağır gelir. Allah sizin imanınızı asla zayıf edecek değildir. Zira Allah insanlara karşı çok şefkatli ve çok merhametlidir.

Bu sıfatların Allah'ın hiç bir iman edenin imanını zayıf etmeyeceği ön ifadesi ile başlaması, Rahîm ve Raûf sıfatlarının bir başka açılımı olmuştur. Son nefese kadar iman üzere olma tüm mü'minlerin duasıdır. Her türlü zorluğa rağmen imanlarından vazgeçmeyenlere hem dünyada kalplerine sekinet indirerek, ayaklarına sebat vererek yardım eder, hem de ahirette çeşitli mükâfatlar hazırlar. Çünkü O, çok merhametlidir ve kullarına hep şefkatle muâmele eder. Âyet sonundaki bu iki sıfat, kulların yaptıklarına

¹⁶⁵ İbn Manzûr, a.g.e., c. 3, s. 1535.

¹⁶⁶ Beyhakî vd., a.g.e., s. 209

bulacağı karşılık, müjdeleme ve sevindirme ifade eder. Yanyana gelmeleri ise; birbirlerini anlam olarak daha da güçlendirmektedir.

b) Bakara 207 : الرَّؤُوفُ

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ ط وَاللَّهُ رَؤُوفٌ بِالْعِبَادِ *

(2/BAKARA, 207). İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'ın rızasını aramak için nefisini satar (kendisini feda eder). Allah kullara çok şefkatlidir.

Taberî: “Müfessirler bu âyet-i kerimenin kimin hakkında nazil olduğu hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir;

a- Katade'ye göre bu âyette zikredilen insanlardan maksat, Allah yolunda cihad eden muhacirler ve Ensardır.

b- İkrime'ye göre ise bu âyette zikredilen insanlardan maksat, Muhacirlerden belli kişilerdir. Bunlar da Süheyb b. Sinan ve Ebû Zer el-Gifarî'dir.

Süheyb b. Sinan, Mekke'den Medine'ye hicret etmek istediği zaman kavmi ona engel oldu ve onu hapsedtiler. Bunun üzerine Süheyb kavmine şöyle dedi: “Evimi ve malımı ve elimde bulunan her şeyimi size vereyim yeter ki beni serbest bırakın, gidip Hz. Muhammed'e kavuşayım.” Bu teklifi kabul ettiler. Süheyb de evini ve malını onlara bırakarak Allah ve Resulüne hicret etti. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Fakat âlimlerin çoğunluğu bu âyetin, Allah yolunda cihad eden her Mücahidi içine aldığı söylemişlerdir.”¹⁶⁷

Âyetin sonundaki “Raûf/çok şefkatli” sıfatı; kulların yaptıklarına bulacağı karşılığı ifade eder. Yani Tevbe Suresi'nin 111. Âyetteki gibi (Şüphesiz Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır...) teşvik, müjdeleme ve sevindirme ifade eder.

2.17. ŞÂKİR (الشَّاكِرُ): KENDİSİNE İTAAT EDENİ METHEDEN, KARŞILIĞINI VEREN

2.17.1. (الشَّاكِرُ) Sıfatı Analizi:

¹⁶⁷ Taberî, a.g.e., c. 1, s. 509-510

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	شَكَرَ يَشْكُرُ شُكْرًا شُكْرَانًا/	şükretti, teşekkür etti
Ayetteki Formu (İsm-i Fâil)	الشَّاكِرُ ج الشَّاكِرُونَ	şükreden, teşekkür eden

Mukâtil b. Süleyman, (شُكْر) kelimesinin, iki şekilde tefsir edildiğini: Tevhîd-muvahhid (birleyen) ve ni'mete şükür/ni'mete teşekkür etmek manasında kullanıldığını söyler.¹⁶⁸

Râgıb el-İsfahânî: “(شُكْر) Nimeti tasavvur edip onu göstermektir. (شُكْر) kelimesinin, keşf/ ortaya çıkarmak anlamındaki (كَشَرَ)’den dönüştüğü söylenmektedir. Onun karşıtı, nimeti unutmak ve onu gizlemek anlamındaki (كَفَرَ) kavramıdır. Kimisine göre bu kelime, (عَيْنٌ شَكْرِيٌّ) yani, dolu göz, anlamından gelmektedir. Buna göre şükür, kişinin, kedisine nimet verenin zikriyle dolup taşmasıdır. Şükür üç kısma ayrılır: Kalp ile şükür: Nimeti tasavvur etmektir. Dil ile şükür: Nimet vereni övmektir. Diğer organlarla şükür: Hak ettiği oranda nimetin karşılığını vermektir. Yüce Allah’ın; (وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ) Allah şekûrdur, halîmdir (64/Teğabün 17) şeklindeki nitelendirilmesinden kasıt, Allah’ın kullarına nimet vermesi ve onların yaptıkları ibadetlere karşılık mükâfatta bulunmasıdır.”¹⁶⁹

İbn Manzûr’a göre (شَاكِرٌ Teşekkür eden) kelimesinin, sülâsi kökü (شَكَرَ): şükretti, teşekkür etti demektir. İsm-i fâili olan (شَاكِرٌ): Şükreden anlamında olarak, şükür Allah’tan olunca, (kuluna) mükafat verme ve onu güzel bir şekilde methetme anlamını taşır.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, s. 156

¹⁶⁹ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 560

¹⁷⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 4, s. 2305.

Terim olarak: Kullarına yaptığı iyilikler nedeniyle şükredilmeye layık olan Allah'ın, kendisine itaat edeni metheden, öven ve ona, nimetler ve çok sevap veren olmasıdır.¹⁷¹

2.17.2. (الشَّاكِرُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

Şâkir sıfatı, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında dört yerde geçmektedir. Bakara Sûresi'nde âyet sonunda ise sadece bir yerde; 158. âyette geçmektedir:

Bakara 158 : الشَّاكِرُ

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ ۚ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا ۗ وَمَنْ تَطَوَّعَ
خَيْرًا ۗ فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ *

(2/BAKARA, 158). Gerçekten Safâ ve Merve Allah'ın (dininin) işaretlerindedir. Böylece kim Evi (Ka'be'yi) hacceder veya umre yaparsa, artık (bu) ikisini tavaf etmesinde ona bir günah yoktur. Her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse, akabinde Allah kesinlikle (iyiliğin) karşılığını verir, her şeyi bilir.

Âyetin son kısmındaki “Her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse, akabinde Allah kesinlikle (iyiliğin) karşılığını verir” cümlesi Şâkir sıfatına bakar. Allah kullarının zerre miktar yaptıklarını karşılıksız bırakmaz. Onlara nimetler verir, ibadetlerini mükâfatlandırır. Bu sebeple kendisi de hamd edilmeye layık olandır. “Her şeyi bilir” ifadesindeki “Alîm” sıfatı da yapılan hayır ve ibadetlerdeki niyeti bileceğinin vurgusunu taşır. Dolayısıyla hem teşvik hem kulların yaptıklarına bulacağı karşılığı ifade eder.

2.18. RAHMÂN (الرَّحْمَنُ) : Zâtında, özünde merhametli olan

2.18.1. (الرَّحْمَنُ) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	رَحِمَ يَرْحِمُ رَحْمَةً/مَرَحَمَةً	acıdı, merhamet etti

¹⁷¹ Beyhakî vd., a.g.e., s. 238-239

Ayetteki Formu (Sıfat-ı Müşebbehe)	الرَّحْمَنُ	acıyan, merhamet eden
---------------------------------------	-------------	-----------------------

Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî: (رَحْمٌ) kelimesinin acıma, iyilik ve merhamet sahibi olma anlamına geldiğini söyler. (رَحِيمٌ) ve (رَحْمَةٌ) isimlerinin (رَحْمَةٌ)’ten türeyen iki isim olduğunu belirtir.¹⁷²

Ebû Hilâl Askerî, (رَحْمَةٌ) ve (رَحِيمٌ) kelimeleri arasındaki farkı şöyle açıklar: “Rahmân, rahîm’den daha ince/rakîk’dir. Yani rahmân mana bakımından daha belîğdir. Çünkü Allah, rikkat/incelik ve ğılza/kabalık ile nitelenemez. Allah’ın kullarına rahmet etmesi ve ni’met vermesi, hem din hem dünya konusundadır. Müslümanlar, yağmurun Allah’tan gelen bir rahmet olduğu konusunda icmâ halindedirler. Rahîm’in nedîm ifadesi gibi fe’îl kalıbında olduğu ve ‘rahmet O’nun şânındandır’ anlamına geldiği, rahmân kelimesinin ise nedmân gibi fa’lan kalıbında olduğu ve ‘Allah’a özgü bir isim’ olduğu söylenmiştir. Rahîm mübalağalı bir ifadedir. Rahmân ise daha da mübalağalıdır; çünkü ondaki udûl (harf sayısı) daha fazladır. Harf sayısı daha fazla olanda mübâlağa da daha fazla olur.”¹⁷³

Râğıb el-İsfahânî: “Rahmet iki anlamı içerir: İncelik/duyarlılık ve ihsan. Yüce Allah insanların tabiatına inceliği yerleştirmiş, ihsanı ise kendine ait kılmıştır. (رَحْمٌ) lafzı (رَحْمَةٌ)’ten geldiği gibi, insanlarda var olan anlamı da Allah için olan anlamından gelmektedir. Böylece söz konusu iki kelimenin lafızlarındaki uygunluk gibi, anlamları da birbirine uymaktadır. (الرَّحْمَنُ) Allah’tan başkası için kullanılamaz. Çünkü bu kelimenin anlamı sadece O’nun için söz konusu olabilir. Zira her şeyi rahmetiyle kuşatan O’ dur.”¹⁷⁴

İbn Manzûr’a göre (رَحْمٌ Acıyan) kelimesinin, sülâsi kökü (رَحِمَ): acıdı, çok merhamet etti demektir. Sıfat-ı müşebbehe formu olan (رَحْمَةٌ): Manası çokluk anlamını verdiği için bu veznindedir. Çünkü rahmeti her şeyi kuşatmıştır. Rahman ismi sadece Allah’a mahsustur.

¹⁷² Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *a.g.e.*, c. 2, s. 106

¹⁷³ Ebû Hilâl Askerî, *a.g.e.*, s. 283

¹⁷⁴ Râğıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 420

Rahim başkasına da denilir. Lügat ehline göre, mübalağa binalarından biri olarak, rahmet hususunda kendisinden daha fazlası bulunmayan rahmet sahibi anlamını taşır.¹⁷⁵

Terim olarak: Rahmân'dan anlaşılan merhametin bir türüdür ki, kullar bundan uzaktır, aziz ve yüce Allah dışında hiç kimse bununla isimlendirilemez. Bu açıdan özel ismine yakındır. Rahmân, Allah'ın rahmetinin tam ve umûmî olmasıdır. Rahmetinin hak eden etmeyen herkesi kapsamıdır.¹⁷⁶

2.18.2. (الرَّحْمَنُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

Rahmân sıfatı, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında elli yedi yerde geçmektedir. Bakara Sûresi'nde âyet sonunda ise sadece bir yerde; 163. Âyette geçmektedir.

Bakara 163 : الرَّحْمَنُ

وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ *

(2/BAKARA, 163). *İlâhınız tek bir İlâh'tır. O'ndan başka ilâh yoktur. (O), Rahmândır, Rahîmdir.*

Âyetin sonundaki 'Rahmân' ve 'Rahîm' sıfatlarının her ikisi de rahmet kökünden gelmektedir. Rahmân sıfatı; öyle bir rahmettir ki hak eden etmeyen herkesi kapsar. Cenab-ı Hakkın merhametin asıl sahibi olmasını, yani Zât'ında merhametli olduğunu ifade eder. Bu sebeple de O'ndan başka hiç kimse bu sıfatla vasıflanmamıştır, vasıflanamaz. 'Rahîm' sıfatı ise merhametini fiilleriyle göstermesi şeklinde açıklanır. Böylece kendisinden başka ilah olmayan Allah'ın kendisini bu sıfatlarla tanıtmayı, kulların yaptıklarına bulacağı karşılığın merhamet ile muamele görmek olduğunu, müjdeleme ve sevirdirme ile Zât'ının ta'zîmi ifade eder. Bu iki sıfatın birbiriyle bağlantısı ise; İlâhî sıfatların tecellisinde bir hakikatin birbirini tamamlayan iki yüzünü göstermektedir. Biri Zât'ı itibariyle merhametin kaynağı oluşunu (Rahmân), diğeri ise sahip olduğu bu merhametle kullarına muamelesini (Rahîm) bildirir.

¹⁷⁵ İbn Manzûr, a.g.e., c. 3, s. 1612.

¹⁷⁶ Gazzâlî, a.g.e., s. 72-73

2.19. ŞEDÎDÜ'L AZÂB (شَدِيدُ الْعَذَابِ) : AZÂBİ ÇOK ŞİDDETLİ OLAN

2.19.1. (شَدِيدُ الْعَذَابِ) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Mudaaf Fiil)	شَدَّ يَشُدُّ شِدَّةً/شَدًّا	güçlü, şiddetli oldu
Ayetteki Formu (Mübalağalı İsm-i Fâil)	الشَّدِيدُ ج الشِّدَادُ	güçlü, şiddetli
Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	عَذَبَ يَعْذِبُ عَذَابًا /عُذُوبَةً	alıkoydu, eziyet etti
Ayetteki Formu (Masdar)	العَذَابُ ج العَذَابَاتُ	alıkoymak, eziyet etmek

Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, (عَذَبَ)'nin tatlı, hoş olduğunu, (عَذْبَ)'nin eziyet, acı çekmek, azap, işkence gibi anlamlara geldiğini söyler.¹⁷⁷

Râgıb el-İsfahânî: “(شَدَّ) kelimesinin, sağlam düğüm; (شِدَّةً) kelimesinin ise: Çok katı, zorlu, çok şiddetli/sert anlamında olduğunu ve akit, beden, nefsî güçler ve azap ile ilgili kullanıldığını söyler.¹⁷⁸ (عَذَابَ) kelimesinin de: şiddetli eziyet vermek olduğunu söyler.¹⁷⁹

İbn Manzûr'a göre (شَدِيدٌ Şiddetli) kelimesinin, sülâsi kökü (شَدَّ): güçlü, şiddetli oldu/ sıkı yaptı, sağlamlaştırdı/ bağladı, çekti demektir. Şiddet (شِدَّة) kelimesi yumuşaklığı

¹⁷⁷ Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *a.g.e.*, c. 3, s. 119

¹⁷⁸ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, 542

¹⁷⁹ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, 684

zıddı olan katılık anlamını taşır.¹⁸⁰ Mübalağalı ism-i fâili (شَدِيدٌ): Kuvvetli, güçlü anlamındadır.¹⁸¹ (عَذَابٌ) ise: İbretlik ceza anlamındadır.¹⁸²

Terim olarak: Azabı çok şiddetli olan anlamındaki sıfatıdır. Tecziye edici (cezanlandıran) olduğunu ifade eder.¹⁸³

2.19.2. (شَدِيدُ الْعَذَابِ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Katığı Etki:

Şedîdü'l Azâb sıfatı, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında Allah'ın sıfatı olarak sadece bir yerde; o da Bakara Sûresi'nde âyet sonunda 165. Âyette geçmektedir.

Bakara 165 : شَدِيدُ الْعَذَابِ

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ ط وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ ط وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرُونَ الْعَذَابَ لَا أَنَّهُ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا * وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ *

(2/BAKARA, 165) İnsanlardan Allah'tan başkalarını (O'na) eşler edinen kimseler vardır. Onları, Allah'ı sever gibi (O'na olması gereken sevgi gibi) severler, –ki iman edenler Allah'a sevgi bakımından daha sağlamdır-. Keşke, zulmedenler azabı gördükleri zaman bütün kuvvetin Allah'ın olduğunu ve Allah'ın azabının şiddetli olduğunu (anlayacaklarını şimdiden) görselerdi (bilselerdi)!

Allah'a ortak koşanlar, edindikleri ilahlara sevgi beslerler ancak çıkarları çatıştığında ya da ölüm hakikati ile yüzleştiklerinde binlerce sene ömürlü olmak isterler. Çünkü içlerinde hep bir şüphe ve korku vardır. Ancak mü'minler, Allah'a ve rızasına kavuşmak için bu yolda çok sevdikleri canlarını da mallarını da feda etmekten kaçınmazlar. İşte gerçek sevgi budur. Eğer Allah'ın kuvvetini ve kendisini inkâr etmeleri karşılığı olarak onlara hazırlanan azabı görselerdi, ne için çabalayıp ne kadar boşa yaşadıklarını anlardı. Allah'ın tevbe etmeden ölmeleri halinde affetmediği günah şirk olduğundan, ortak koşan ve ortak koştukları şeyleri Allah'ı sever gibi seven kimseler için âyetin

¹⁸⁰ İbn Manzûr, a.g.e., c. 4, s. 2214.

¹⁸¹ İbn Manzûr, a.g.e., c. 4, s. 2215.

¹⁸² İbn Manzûr, a.g.e., c. 4, s. 2853.

¹⁸³ İsmail Karagöz, a.g.e., s. 345

sonundaki ‘Şedîd’ül Azâb’ sıfatı, yaşayacakları hüsrânı en etkili biçimde özetleyen bir tehdit ifadesidir.

2.20. GAFÛR (الْغَفُورُ) : ÇOK, DEFALARCA BAĞIŞLAYAN

2.20.1. (الْغَفُورُ) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	عَفَرَ يَعْفُرُ عُفْرَانًا/مَعْفِرَةً	bağışladı, affetti
Ayetteki Formu (Mübalağalı İsm-i Fâil)	الْغَفُورُ جِ الْغَفُورُونَ	çok bağışlayan

Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, (عَفَرَ)’nin korumak, örtmek, bağışlamak anlamlarına geldiğini söyler.¹⁸⁴

Gazzâlî (ö. 1058), (عَفَرَ) kökünden gelen Allah’ın sıfatlarından; el-Gâfir, el-Gafûr ve el-Gaffâr isimlerini karşılaştırır. (الْغَافِرُ)’in sadece mağfiretin aslına delalet ettiğini, (الْغَفَّارُ)’ın aynı günahın tekrarındaki mağfiretin çokluğa işaret ettiğini, (الْغَفُورُ)’un ise; her çeşitten, birbirinden farklı pek çok günahın mağfiretine işaret ettiğini söyler.¹⁸⁵

Râgıb el-İsfahânî, (عُفْرَانًا/مَعْفِرَةً) masdarları için bağışladı, af diledi ve günahları örttü anlamlarını verir ve şöyle der: “Allah’tan olan (عُفْرَانًا ve مَعْفِرَةً): Allah’ın, kulunu azaptan korumasıdır. (عُفْرَانَكَ رَبَّنَا): Rabbimiz! Affımı dileriz. (2/Bakara 285); (وَسَارِعُوا إِلَى مَعْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ): Rabbinizin bağışına koşun! (3/ Al-i İmran 133); (وَمَنْ يَعْفُرِ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ): Günahları Allah’tan

¹⁸⁴ Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *a.g.e.*, c. 3, s. 285

¹⁸⁵ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 39

başka kim affedebilir? (3/ AI-i İmran 135) gibi. (عَافِرٌ) ve (عَفُورٌ); Allah'ın sıfatlarıdır. Çok bağışlayan demektir.”¹⁸⁶

İbn Manzûr'a göre (عَفُورٌ Bağışlayan) kelimesinin, sülâsi kökü (عَفَرَ): Bağışladı, affetti, örttü, kapladı demektir. Mübalağalı ism-i fâili (عَفُورٌ): Gaffâr ile aynı manadadır. Kullarının günahlarını örten, hatalarından ve suçlarından vazgeçen anlamındadır.¹⁸⁷

Terim olarak: Çok bağışlayan, örten anlamında mübalağa ifade eder. Çünkü Allah, kullarını sadece bir kere değil defalaca bağışlar. Öyle ki, O'nun bağışlaması sayılmaz.¹⁸⁸

2.20.2. (الْعَفُورُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

Gafûr sıfatı, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında doksan beş yerde geçmektedir. Bakara Sûresi'nde âyet sonunda ise yedi yerde; 173, 182, 199, 218, 225, 226, 235. Âyetlerde geçmektedir.

a) Bakara 173 : الْعَفُورُ

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَحُلْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ ۚ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ۗ ط
إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ *

(2/BAKARA, 173). (Allah) size ancak ölüyü (leşi), kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası için kesilen şeyi (hayvanı) haram kıldı. Her kim (bunlardan yemeye) mecbur kalırsa, haddi aşmaksızın ve (başkasının hakkına) tecavüz etmeksizin (zaruri ihtiyacının üstüne çıkmamak şartıyla) ona günah yoktur. Gerçek şu ki, Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

Âyet sonundaki iki sıfattan 'Gafûr/çok bağışlayan olması'; zaruret halindeki kişinin yanılıp saldırarak haddi aşan kişinin, yaptığından pişmanlık duyduğundaki karşılığına bakar. 'Rahîm' sıfatı ise, bu zor durumdaki kişilerin Allah'ın rahmeti ile haramlardan ölmeyecek kadar yemelerine müsaade edilmesidir. Zorluk ve sıkıntıya düşmelerine acıyıp

¹⁸⁶ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 757

¹⁸⁷ İbn Manzûr, a.g.e., c. 5, s. 3273.

¹⁸⁸ Beyhakî vd., a.g.e., s. 299

şefkat göstermesidir. Âyetin başında sıralanan yemesi haram olanlar da zaten kulların maslahatı için yasaklanmıştır. Böylece sıfat, kulların yaptıklarına bulacağı karşılığı ve müjdeleme, sevindirme ifade eder. Bu iki sıfatın birbiriyle bağlantısı ise; Bir sıfatın tecellisine bir diğerini sebep göstermedir. Affedici ve bağışlayıcı olması, çok merhametli olmasındandır.

b) Bakara 182 : الْعَفُورُ

فَمَنْ خَافَ مِنْ مَوْصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ط إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ *

(2/BAKARA, 182). *Bununla birlikte, kim vasiyet edenin hataya meyliinden veya günaha girmesinden korkar da akabinde onların (tarafların) aralarını bulup-düzelirse; ona bir günah yoktur. Şüphesiz ki Allah, Gafurdur (çok affedicidir), Rahimdir (merhamet ve ihsanı boldur).*

Âyet sonundaki iki sıfattan, Gafûr; vasiyet edenin hataya, günaha meyli için çok affedici olmasına bakar. ‘Rahîm’sıfatı ise; vasiyet edenin vefatının ardından ailesi ve etkilenecek diğer kişilerin maslahatı için hüküm koyması, Rabbimizin şefkat ederek onlara acıması, merhamet etmesidir. Bu da; âyetin başındaki ifadenin sebebi, gerekçesi ve kulların maslahatını gözetmedir.

c) Bakara 199 : الْعَفُورُ

ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ ط إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ *

(2/BAKARA, 199). *Sonra insanların (toplucu, sel gibi) akın ettiği yerden siz de akın edin ve Allah’tan bağışlanma isteyin. Şüphesiz Allah, bağışlayandır, merhamet edendir.*

Kureyş müşrikleri Hz. İbrahim’den beri uygulana gelen Mina dönüşü Arafat’a gitme âdetini, ‘biz Kâbe’nin halkıyız’ deyip dışarıdan gelenlerden kendilerini üstün görerek değiştirmişlerdi. Daha sonra da bunu akrabaları için de bir ayrıcalık haline getirmişlerdi. Âyet ayrıcalık yapılmaması ve kimsenin kimseye üstünlük taslayamayacağını bildiren bir yasaklama getirmiştir. Âyet sonundaki Gafûr sıfatı; hac ibadetine aykırı olan eski âdetler için bağışlanma dileme ifadesine bakar. Rahîm sıfatı ise; hem onların affedilmesine hem kendilerini üstün gören Kureyş ahalisinin kibrine karşılık, Rabbimizin herkesi eşit kılarak

zayıfları koruması, merhametini göstermesine bakar. Bu da; kulların yaptıklarından Allah'ı tenzîh ile Zât'ını ta'zîmdir.

d) Bakara 218 : اَلْغُفُورُ

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا أَوْلِيَّكَ يَرْجُونَ رَحْمَةَ اللَّهِ ط وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ *
(2/BAKARA, 218). Gerçek şu ki; iman edenler, hicret edenler ve Allah yolunda cihad edenler, işte onlar Allah'ın rahmetini umarlar. Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.

Âyetin sonundaki Gafûr sıfatı, zikredilen kişilerin bağışlanacağı; Rahîm sıfatı ise, Allah'ın bu kişilere çok şefkatli ve merhametli olacağı müjdesini taşır. Bu da, teşvîk/gayrete getirme, müjdeleme, sevindirmediir.

e) Bakara 225 : اَلْغُفُورُ

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبْتُمْ فُلُوْاكُمْ ط وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ *
(2/BAKARA, 225). Allah yeminlerinizdeki lağivle (düşünmeden yapmış olduğunuz yeminlerle) sizi sorumlu tutmaz, fakat kalplerinizin kazandığı (bile bile, bilinçli olarak yaptığınız yemin) ile sizi sorumlu tutar. Allah çok affedicidir, Halîm'dir (çok tahammül sahibidir).

Bu âyette kasıtlı yapılan yemin ile rast gele, düşünmeden ağızdan çıkıveren yeminler arasında bir ayırım yapılmış, yanılı ile edilen yeminden sorumlu olunmayacağı lütfu açıklanmıştır. Sadırların özünü bilen Allah kemâli rahmetiyle, bunları affedeceğini müjdelemiştir.

Âyet sonundaki 'Gafûr' ve 'Halîm' sıfatları; tebşîr/müjdeleme, sevindirme ifade eder. Bu iki sıfatın birbiriyle bağlantısı ise; Bir sıfatın tecellisine bir diğeri sebep göstermedir. Affedici ve bağışlayıcı olması, çok tahammüllü oluşu ve cezalandırmada acele etmeyişindendir.

f) Bakara 226 : اَلْغُفُورُ

لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ ۚ فَإِنْ فَآؤُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ *

(2/BAKARA, 226). Kadınlarından îlâ edenler (onlara yaklaşmamaya yemin edenler) için dört ay bekleme (süresi) vardır. Eğer (bu bekleme döneminde yeminlerinden) dönerlerse, şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.

Âyet sonundaki Gafûr sıfatı; iyi niyetli ve sulh etmek isteyen kimselerin bu süreçteki hatalarının bağışlanacağına bir müjdedir. Rahîm sıfatı ise; Allah'ın bu süreçte zor durumda kalan kullarına şefkatini, merhametini hatırlatır. Bu da kulların maslahatını gözeterek teşvîk, müjdeleme ve sevindirme ifade eder.

g) Bakara 235 : اَلْغُفُورُ

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْتَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ ط عِلِمَ اللّٰهُ أَنَّكُمْ سَتَدْكُرُونَهُنَّ
وَلَكِنْ لَا تُؤَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَّعْرُوفًا ط وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْكِتَابَ أَجَلَهُ ط
وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ ط وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ عَفُورٌ حَلِيمٌ *

(2/BAKARA, 235). (Bu şekilde iddet bekleyen) kadınlara evlenme teklifi bakımından üstü kapalı söylediğiniz şeylerde veya içinizde saklamanızda üzerinize hiçbir günah yoktur. Allah onları hatırlayacağınıza bilmiştir. Fakat uygun bir söz söylemenizden başka kendileriyle gizli olarak sözleşmeyin ve farz olan iddet süresine ulaşıncaya kadar (sona erinceye kadar) nikâh akdini bağlamaya azmetmeyin (nikâh kıymaya girişmeyin). Bilin ki Allah, içinizdekini (içinizden geçen duyguları) kesinlikle bilir. Artık O'ndan sakının ve bilin ki kesinlikle Allah, Gafûr'dur, Halîm'dir.

Burada yasal düzenlemeler ile gönüllerdeki duyguların içyüzünden haberdar olan Allah korkusu arasında sıkı bir ilişki kuruluyor. Kadın-erkek arası ilişkilerden, son derece duyarlı, kalpleri birbirine bağlayan ve vicdanlar üzerinde egemenlik kuran bu nazik ilişki türünde, gizli duyguların ve kalplerin bir köşesinde yer bulan kuruntuların son derece ağırlıklı bir önemi vardır. Buna göre yüce Allah'ın gönüllerde iz bırakan bu gizli duyguları oldukları gibi bildiği inancından kaynaklanacak çekingenlik duygusu, şer'i hükümlerin uygulanması konusunda yasal müeyyidelere eşlik eden son teminattır. İnsan vicdanı korku ve sakınma duygusu ile ürperince, takva ve çekinme duygusu ile titreyip feryad edince bir süre sonra durulur, içine huzur; yüce Allah'ın affediciliğine, hoşgörüsüne ve bağışlayıcılığına dönük güven dolar: “Bilin ki, Allah, günahları bağışlar ve halimdir.” Gafûrdur; affedicidir. Allah duygusu ile dolu olan ve gizli duyguların

günahkâr niteliğinden çekinen kalplerin günahlarını bağışlar. Halîmdir; cezalandırmakta acele etmez, günahkâr kulun tevbe edeceği ihtimalini gözönüne alarak bir süre bekler.”¹⁸⁹

Görüldüğü gibi âyet sonundaki bu sıfatlar; tebşir/müjdeleme, sevindirme ifade eder.

2.21. ŞEDÎDÜ’L İKÂB (شَدِيدُ الْعِقَابِ) : CEZASI ÇOK ŞİDDETLİ OLAN

2.21.1. (شَدِيدُ الْعِقَابِ) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi kökü (mudaaf fiil)	شَدَّ يَشِدُّ شِدَّةً/شَدًّا	güçlü, şiddetli oldu
Ayetteki formu (mübalağalı ism-i fâil)	الشَّدِيدُ ج الشِّدَادُ	güçlü, şiddetli
Sülâsi kökü (sâlim Fiil)	عَقَبَ يَعْتَبُ عَقْبًا	izledi, takip etti
Mezîd formu (mufâale babı)	عَاقَبَ يُعَاقِبُ عِقَابًا	cezâlandırdı
Ayetteki formu (masdar)	العِقَابُ ج العِقَابَاتُ	cezâlandırmak

Ebû Hilâl Askerî: “(العِقَابِ)’ın aslı, sonrakinin öncekini ta’kib etmesidir, bir hakk ediş bildirir. Kişi onu, fiilinin akabinde hakk ettiği için (العِقَابِ) denilmiştir. Azâb ise hakk edilmiş de olabilir, hakk edilmemiş de olabilir.” Aynı kökten gelen (عَاقِبَة) âkıbet kelimesi için de: “Âkıbet, muttakîlerin lehine, mücrimlerin aleyhinedir. Çünkü âkıbet, muttakîlere hayr sonucunu, mücrimlere ise şerr sonucunu getirir.”¹⁹⁰

¹⁸⁹ Seyyid Kutub, *a.g.e.*, c. 2, s. 55

¹⁹⁰ Ebû Hilâl Askerî, *a.g.e.*, s. 354

Râgıb el-İsfahânî: “(شَدَّ) kelimesinin, sağlam düğüm; (شِدَّةً) kelimesinin ise: Çok katı, zorlu, çok şiddetli/sert anlamında olduğunu ve akit, beden, nefsi güçler ve azap ile ilgili kullanıldığını söyler.¹⁹¹ (العِقَاب) için: azap/ cezâ anlamındadır der.¹⁹²

(شَدِيدٌ Şiddetli) kelimesinin, sülâsi kökü (شَدَّ): güçlü, şiddetli oldu/ sıkı yaptı, sağlamaştırdı/ bağladı, çekti demektir. Şiddet (شِدَّة) kelimesi yumuşaklığını zıddı olan katılık anlamını taşır.¹⁹³ Mübalağalı ism-i fâili (شَدِيدٌ): kuvvetli, güçlü anlamındadır.¹⁹⁴

(العِقَاب) ise: Kötülük yapması sebebiyle kişiyi cezalandırma, yakalama anlamını taşır.¹⁹⁵

Terim olarak: Cezalandırması çok şiddetli olan anlamındadır.¹⁹⁶

2.21.2. (شَدِيدُ الْعِقَابِ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama

Kattığı Etki:

Şedîdü'l ikâb sıfatı, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında on dört yerde geçmektedir. Bakara Sûresi'nde âyet sonunda iki yerde; 196 ve 211. Âyetlerde geçmektedir.

a) Bakara 196 : شَدِيدُ الْعِقَابِ

وَأَتُّمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ ط فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ج وَلَا تَحْلِفُوا رُؤُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ ط
فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَعِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٌ أَوْ نُسُكٌ ج فَإِذَا أَمِنْتُمْ قف فَمَنْ تَمَتَّعَ
بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ج فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةً إِذَا رَجَعْتُمْ ط تِلْكَ
عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ط ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ط وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ع*

¹⁹¹ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., 542

¹⁹² Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., 713

¹⁹³ İbn Manzûr, a.g.e., c. 4, s. 2214.

¹⁹⁴ İbn Manzûr, a.g.e., c. 4, s. 2215.

¹⁹⁵ İbn Manzûr, a.g.e., c. 4, s. 3027.

¹⁹⁶ İsmail Karagöz, a.g.e., s. 345

(2/BAKARA, 196). *Hac ve umreyi Allah için tam yapın (haklarına uygun olarak eda edin). (Fakat düşman, hastalık vs. sebebiyle) alikonulursanız, kurbandan kolayınıza gelen şeyi (kesin). Kurban, yerine ulaşınca kadar, başlarınızı tıraş etmeyin. Sizden kim hasta olursa veya başından bir eziyeti (rahatsızlığı) bulunursa ona oruçtan veya sadakadan veya kurbandan bir fidiye (gerekir). Güvende (emniyette) olduğunuz zaman, (bu esnada) kim hacca kadar umre ile faydalanırsa (o zaman) kurbandan kolayına gelen şeyi (kesmesi gerekir), (fakat) kim (imkanı olmadığı için kurbanı) bulamazsa, hac (esnasında) üç gün ve döndüğünüz zaman da yedi (gün), -ki o tam on gündür- oruç (tutması) gerekir. Bu, ailesi (ikametgahı) Mescidi Haram'da hazır olmayan (oranın sakinleri olmayan, orada oturmayan) kimseler içindir. Allah'tan sakının ve Allah'ın cezasının şiddetli olacağını bilin.*

İslâm'dan önce Araplar aynı seferde hem hac, hem de umre yapmayı büyük bir günah olarak kabul ederlerdi. Onların kendi uydurdukları kanunlarca hac ve umre için ayrı ayrı yolculuklar yapılmalıydı. Bu ayette, Mescid-i Haram içinde yaşayanlardan başkası için bu sınırlama kaldırılmaktadır. Mescid-i Haram'da yaşayanların ayrı yolculuk yapmaları zor olmadığı için hac ve umre'yi ayrı ayrı yapmaları gerekmektedir. Onların umre'yi yaptıktan sonra İhram'dan çıkmaları ve gerekli yasaklardan kurtulmaları ve aynı ibadetleri hac için tekrardan yapmaları yeterlidir.¹⁹⁷

Âyet sonundaki 'Şedîdü'l ikâb' sıfatı; Allah'ın koyduğu emir ve yasaklara uymayanlar için tahzîr/sakındırma ve tehdit ifade eder.

b) Bakara 211 : شَدِيدُ الْعِقَابِ

سَلَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَمْ آتَيْنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ *
(2/BAKARA, 211). *İsrailoğullarına sor, onlara nice açık ayet(ler) verdik. Kendisine geldikten sonra kim Allah'ın nimetini (âyetlerini) değiştirirse, (bilsin ki) şüphesiz Allah, cezası şiddetli olandır.*

Zemahşerî bu âyetin tefsirinde özetle şöyle der: "Sor" emri, Peygamber (s.a.) veya herkese yönelik bir emirdir. Bu sual tıpkı kıyamet gününde inkarcılara sorulacağı şekilde bir kınama sualıdır. Kendi mucizeleri olacak şekilde peygamberlerinin elleriyle "onlara kaç aşikar kanıt vermişiz?" Yahut kitaplarda İslam dininin sapasağlam oluşuna tanıklık

¹⁹⁷ Mevdûdî, a.g.e., c. 1, s. 158

edecek nice ayetler vermişiz onlara! Kim Allah'ın nimetini yani ayetlerini değiştirirse, o ayetler dalaleten hidayete erip kurtulmanın sebepleri olduğu için Allah tarafından en yüce birer nimettirler. Onların o ayetleri değiştirmeleri şu demektir ki; Allah kendilerinin hidayet sebebi olsun diye o âyetleri aşıkâr kılmışken, onlar tutup bunları “(O indirilen sure) kalplerinde hastalık bulunanların ise murdarlığına murdarlık katar (inkarlarını iyice pekiştirir)”¹⁹⁸ âyetinde ifade edildiği gibi kendi sapkınlıklarının sebebi haline getirmişlerdir. Yahut onlar kitapların Muhammed (s.a.)’in dinine delalet eden ayetlerini tahrif etmişlerdir.”¹⁹⁹

Âyetin sonunda; “Kendisine geldikten sonra kim Allah’ın nimetini (âyetlerini) değiştirirse, (bilsin ki) şüphesiz Allah, cezası şiddetli olandır” ifadesinden de açıkça anlaşıldığı gibi “Şedîdü’l ikâb” sıfatı tahzîr ve tehdit içerir.

2.22. SERÎU’L HİSÂB (سَرِيعُ الْحِسَابِ) : HESABI ÇABUK GÖREN

2.22.1. (سَرِيعُ الْحِسَابِ) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi kökü (sâlim fiil)	سَرِعٌ / سَرَعٌ يَسْرَعُ سُرْعَةً	acele etti, hızlı odu
Ayetteki formu (sıfat-1 müşebbehe)	السَّرِيعُ ج السَّرِيعِ	hızlı, çabuk
Sülâsi kökü (sâlim fiil)	حَسِبَ يَحْسِبُ حِسَابًا	hesap etti, saydı
Mezîd formu (mufâale babı)	حَاسِبٌ يُحَاسِبُ حِسَابًا	hesaba çekti, cezalandırdı
Ayetteki formu (masdar)	الْحِسَابُ ج الْحِسَابَاتِ	hesaba çekmek, cezalandırmak

¹⁹⁸ Tevbe 9/125

¹⁹⁹ Zemahşerî, a.g.e., c. 1, s. 678-680

Mukâtil b. Süleyman, (سَرِيعُ الْحِسَابِ) ifadesinin iki şekilde tefsir edileceğini söyler:

1. Hesabı serî' (hesabı pek çabuk) olan manasında, sanki hesap vakti gelmiş gibi kullanılır. 2. Halkedilmişleri/yaratılmışları hesaba çekeceği vakit, hesaplarını çabucak bitiren anlamındadır.²⁰⁰

Râgıb el-İsfahânî: “سُرْعَة) Yavaş davranmanın zıddıdır. Hem cisimler, hem fiiller için kullanılır. Bu kökten (سُرْعَ فَهُوَ سَرِيعٌ) ve (أَسْرَعَ فَهُوَ مُسْرِعٌ) formları kullanılır. (إِنَّ اللَّهَ) (سَرِيعُ الْحِسَابِ): Allah gerçekten hesabı çok çabuk görür (5/Maide 4) âyetinde olduğu gibi.²⁰¹ (حِسَاب) sözcüğü için de: Sayıların kullanılması olduğunu söyler. Hesap görme ve ceza anlamı için de şöyle der: “Allah buyurur ki: (وَيُرْسِلُ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِّنَ السَّمَاءِ) Gökten gelen bir âfete uğratarak (18/Kehf 40); deniyor ki: Bunun manası, ateş ve azaptır. Fakat bu aslında, insanın ameli dolayısıyla hesaba çekildiği ve cezalandırıldığı şeydir.”²⁰²

İbn Manzûr'a göre (سَرِيعٌ çabuk) kelimesi, çabuk oldu, çabuklaştırdı manasına gelen (سَرِعَ) fiilinin mübalağalı ismi failidir.²⁰³ (سَرِيعُ الْحِسَابِ) ise hesabı çaresiz vukubulacak, hesabı çabuk olur anlamındadır. Allah'ın hesabının sürati denirken bir kişinin hesabı diğerlerinin hesap vermesini engellemez demektir.²⁰⁴

Terim olarak: Çok süratli sorgulama yapan, hesap soran anlamındadır.²⁰⁵

2.22.2. (سَرِيعُ الْحِسَابِ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

Serî'u'l Hisâb sıfatı, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında yedi yerde geçmektedir. Bakara Sûresi'nde âyet sonunda ise sadece bir yerde; 202. Âyette geçmektedir.

²⁰⁰ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, s. 207

²⁰¹ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 493

²⁰² Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 280

²⁰³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 3, s. 1994.

²⁰⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 2, s. 865.

²⁰⁵ İsmail Karagöz, *a.g.e.*, s. 345

Bakara 202 : سَرِيعُ الْحِسَابِ

أُولَئِكَ هُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا ۗ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ *

(2/BAKARA, 202). İşte onlar, onlar için kazandıklarından bir nasîb var ve Allah hesabı çok çabuk görendir.

“Bunlardan herbiri için, niyeti nisbetinde, yaptığı amelden bir pay vardır” demektir. Veyahut da bundan murad, Allah’ın da, “*Kim ahiret mahsûlünü dilerse, onun mahsûlünü artırırız. Kim de (sadece) dünya ekini (menfaati) isterse ona da yalnız bundan veririz. Ahirette ise ona hiçbir nasîb yoktur*” (Şura, 20) ayetinde de buyurduğu gibidir. Allah Teâlâ’nın, ‘Serî’ul-hisâb’ olması bütün mahlûkâtın durum ve amellerini bilmesi manasındır. Bu mecazî ifâdenin izahı şöyledir: Hesab eden kimse, hesabıyla o şeyi bilebilmek için bu hesabı yapar. Binaenaleyh hesap, ilmin (bilginin) meydana gelme sebebidir. Burada sebebin ismi, müsebbebe (neticeye) verilmiştir. Ya da Allah’ın Serî’ul-hisâb oluşu, O’nun muhasebesinin (hesaba çekmesinin) kesin olacağı manasındır.²⁰⁶

Âyetin sonundaki ‘Serî’ul hisâb’ sıfatı; “Bunlardan herbiri için, niyeti nisbetinde, yaptığı amelden bir pay vardır” dendiği gibi, kulların yaptıklarına bulacağı karşılığı ve bu hesabın süratle gerçekleşeceğini ifade eder. Bu da Allah’ın Zât’ını ta’zîmdir.

2.23. HALÎM (الْحَلِيمُ): KULLARINA YUMUŞAK DAVRANAN, CEZALANDIRMAKTA

ACELE ETMEYEN

2.23.1. (الْحَلِيمُ) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	حَلَمَ يَحْلُمُ حِلْمًا	yumuşak başlı oldu
Ayetteki Formu (Mübalağalı İsm-i Fâil)	الْحَلِيمُ جِ الْحُلَمَاءِ	yumuşak huylu, ağırbaşlı

²⁰⁶ Râzî, a.g.e., c. 4, s. 534-543

Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, (حَلَمَ يَحْلُمُ حُلْمًا) kökünün rüya anlamında, (حَلَمَ يَحْلُمُ حِلْمًا)'nin yumuşak huyluluk, sabır, tahammül anlamında olduğunu söyler.²⁰⁷

Râgıb el-İsfahânî: (حَلَمَ) Nefsi ve tabiatı, öfkenin heyecanına karşı kontrol etmektir. çoğulu, (أَحْلَامُ)'dır. Allah buyurur ki: (أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَخْلَامُهُمْ بَهْدًا): Onların akılları mı bunu emreder (52/Tur 32); deniyor ki: Bunun manası: akıllarıdır. (حَلَمَ) hakikatte akıl demek değildir. Aklın sebeplerinden biri olduğundan böyle yorumlanır. (حَلِيمَ) de yumuşak kalpli, yumuşak huylu demektir.²⁰⁸

İbn Manzûr'a göre (حَلِيمَ Bağışlayan) kelimesinin, sülâsi kökü (حَلَمَ): yumuşak başlı, halîm selîm oldu, sabırlı ve kendine hâkim oldu, affedici, bağışlayıcı oldu demektir. Mübalağalı ism-i fâili (حَلِيمَ): Allah'ın sıfatlarından. Çok sabırlı anlamındadır. İsyankârların isyanını hafife almaz, gazab ona galip gelmez, ancak her şeyi ölçülü yapar, bu (sabır) hususunda son haddindedir.²⁰⁹

Terim olarak: Cezalandırma imkânına ve güce sahipken suçluların cezasını hemen vermeyen, gazâbın kendisine gâlip gelmediği, kullarının suçunu anlamasına ve tevbe etmesine imkân tanıyan, çok yumuşak davranan demektir.²¹⁰

2.23.2. (أَحْلِيمَ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

Halîm sıfatı, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında on beş yerde geçmektedir. Bakara Sûresi'nde âyet sonunda ise üç yerde; 225, 235 ve 263. Âyetlerde geçmektedir.

²⁰⁷ Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *a.g.e.*, c. 1, s. 351

²⁰⁸ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 305

²⁰⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 2, s. 980.

²¹⁰ Vuslat Turâbî, *Esmâ-i Hüsnâ*, İstanbul: Altınoluk Yayınları, 2008, s. 155

a) Bakara 225 : الْحَلِيمُ

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبْتُمْ قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَفُورٌ حَلِيمٌ *

(2/BAKARA, 225). Allah yeminlerinizdeki lağivle (düşünmeden yapmış olduğunuz yeminlerle) sizi sorumlu tutmaz, fakat kalplerinizin kazandığı (bile bile, bilinçli olarak yaptığınız yemin) ile sizi sorumlu tutar. Allah çok affedicidir, Halîm'dir (çok tahammül sahibidir).

Âyet sonundaki 'Gafûr' sıfatı, düşünmeden yapılan yeminlerin bağışlanmasına; 'Halîm' sıfatı ise kasıtlı yapılan yeminlerden dolayı hemen cezalandırmayıp tevbe etmeye imkân tanınmasına bakar. Dolayısıyla bu iki sıfat tebşîr/müjdeleme, sevindirme ifade eder. Birbiriyle bağlantısı ise bir sıfatın tecellisine bir diğerini sebep göstermedir. Affedici ve bağışlayıcı olması, çok tahammüllü oluşu ve cezalandırmada acele etmeyişiğindir.

b) Bakara 235 : الْحَلِيمُ

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْتَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ ط عِلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ لَا تُؤَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا ط وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابَ أَجَلَهُ ط
وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ ج وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَفُورٌ حَلِيمٌ *

(2/BAKARA, 235). (Bu şekilde iddet bekleyen) kadınlara evlenme teklifi bakımından üstü kapalı söylediğiniz şeylerde veya içinizde saklamanızda üzerinize hiçbir günah yoktur. Allah onları hatırlayacağını bilmiştir. Fakat uygun bir söz söylemenizden başka kendileriyle gizli olarak sözleşmeyin ve farz olan iddet süresine ulaşıncaya kadar (sona erinceye kadar) nikâh akdini bağlamaya azmetmeyin (nikâh kıymaya girişmeyin). Bilin ki Allah, içinizdekini (içinizden geçen duyguları) kesinlikle bilir. Artık O'ndan sakının ve bilin ki kesinlikle Allah, Gafûr'dur, Halîm'dir.

Âyet, eşi vefat edip iddet beklemekte olan kadınlar için, evlenme niyetinde olanların göstermesi gereken yaklaşımdan bahsetmektedir. Son derece hassas durumda olan kadına, bir de cahiliye devrindeki gibi muamele eziyet üzerine eziyet olmuştur. İslâmiyet kadını bu konumdan kurtarmış, iddet bekleyen hanımlara edep dairesi içinde hassasiyetle yaklaşılması, çirkin davranışlardan uzak durulması, gizlice buluşmaya kalkışılmaması, nikah için acele edilmemesi emredilmektedir.

Âyetin içeriğinde gizlice buluşmak ve gizli niyet ifadeleri geçtiği halde, “Semî” ve Basîr” sıfatları ile bitmemesi ilginçtir. Yani işiten, gören, bilen değil, Gafûr ve Halîm sıfatları ile sonlanmıştır. Allah’ın bu sıfatları zikretmesi, zor durumdaki bu hanımlara ve onlarla evlenmek isteyenlere siz de yumuşak davranın ve affedici olun mesajı verir gibidir. Süreç içerisinde kalben günaha meyletmekten ve haddi aşmaktan korkan mü’minler için de Gafûr ve Halîm sıfatları; tebşir/müjdeleme, sevindirme ifade eder.

c) Bakara 263 : الْحَلِيمُ

قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَدَىٰ وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ *

(2/BAKARA, 263). Bir güzel söz ve (bir kusuru) affetme, kendisini incitme takip eden sadakadan daha hayırlıdır. Allah, Ganî’dir (zengindir, hiçbir şeye ihtiyacı yoktur), Halim’dir (hoşgörülüdür, acelesi yoktur).

Kişinin, müslüman kardeşi için dua etmesi suretiyle ona güzel bir söz söylemesi ve fakirin düşük halini örterek kusuruna bakmaması, Allah katında, önce verilip sonra da verilen kişiye eziyet edilen sadakadan daha hayırlıdır. Allahın, sizin sadaka olarak verdiğiniz şeye ihtiyacı yoktur. O, yaptığı yardım sebebiyle eziyet edenlerin cezasını vermekte acele etmez. Çünkü o, yumuşak davranandır.²¹¹

Âyet sonundaki sıfatlardan Ganî, verilecek sadakaya Allah’ın ihtiyacının olmadığını hatırlatmadır. İncelediğimiz Halîm sıfatı ise, kulların sadaka verme veya başkasına herhangi bir yardımı esnasında istemsizce oluşacak hatalarına karşı tebşir/müjdeleme, sevindirme ifade eder. İki sıfatın birbiriyle bağlantısı ise; anlam olarak birbirini güçlendirir. Müstağnî yani hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı halde, cezalandırmakta acele etmez ve kullarına yumuşak davranır.

2.24. HABÎR (الْحَبِيرُ) : HER ŞEYDEN HABERDÂR OLAN

2.24.1. (الْحَبِيرُ) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
------	----------	--------

²¹¹ Taberî, a.g.e., c. 2, s. 140

Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	حَبَرَ / حَبْرٌ يَحْبِرُ حَبْرَةً	tecrübeli oldu, iyi bildi
Ayetteki Formu (Mübalağalı İsm-i Fâil)	الْحَبِيرُ جِ الْحَبْرَاءِ	tecrübeli, haberdar olan

Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, (حَبْرٌ)'in (نَبَأٌ) yani haber, havâdis, bilgi, duyuru anlamına, (حَبِيرٌ)'in de işi bilen, haberdâr olan anlamına geldiğini söyler.²¹²

Râgıb el-İsfahânî: “(حَبْرٌ) Haber yoluyla öğrenilebilen şeyleri bilmektir. (حَبْرَةٌ) Bir şeyin iç yüzünü bilmektir diyenler vardır. Yüce Allah’ın (وَاللَّهُ حَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ): Allah sizin yaptıklarınızdan haber alandır (3/Al-i İmran 153) sözünde geçen (حَبِيرٌ) kelimesi ise, ‘amellerimizin ne durumda olduğunu bilendir’ anlamına gelir. Yani sizin işlerinizin iç yüzünü bilendir de denmiştir.”²¹³

İbn Manzûr’a göre (حَبِيرٌ Haberdar olan) kelimesinin, sülâsi kökü (حَبْرٌ): denedi, tecrübe etti, iyi bir şekilde bildi, iyi tanıdı, deneyimli oldu, uzman oldu demektir. Mübalağalı ismi fâili (حَبِيرٌ): Allah’ın isimlerindedir. Olanı ve olmayanı bilen, ilmiyle bir şeyin haberini veren, haberdardır olandır.²¹⁴

Terim olarak: Her şeyin iç yüzünden, gizli taraflarından haberdar olan demektir. Her şeyin başlangıcını, vukûunu, sonucunu, bütün teferruatıyla iç yüzünü bildiği gibi, arzda, karada, denizde, semâda, ecranda, berzahta, ecsamda, ervahta, velhâsıl bütün kâinatta akıp durmakta olan işleri, hâdiseleri apaçık bilen olmasıdır.²¹⁵

²¹² Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *a.g.e.*, c. 1, s. 383

²¹³ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 328

²¹⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 2, s. 1091.

²¹⁵ Ali Osman Tatlısu, *a.g.e.*, s. 98

2.24.2. (الْحَيِّرُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

Habîr sıfatı, Kur’ân-ı Kerîm’in tamamında kırk beş yerde geçmektedir. Bakara Sûresi’nde âyet sonunda ise iki yerde; 234 ve 271. Âyetlerde geçmektedir.

a) Bakara 234 : الْحَيِّرُ

وَالَّذِينَ يَتَّبِعُونَ مِنْكُمْ وَيَدْرُونَ أَرْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ط وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ *

(2/BAKARA, 234). İçinizden vefat edip de geride eşler bırakan kimseler(in hanımları) kendi kendilerine dört ay on (gün) (iddet) beklerler. İddet (bekleme) sürelerini(n sonuna) ulaştıkları zaman, artık kendileri hakkında meşru bir şekilde yaptıkları şeylerde size hiçbir günah yoktur. Allah, yapmakta olduklarınızdan haberdardır.

Müslümanlardan vefat edip de geriye eşler bırakan kimselerin hanımları da, kendi başlarına dört ay on gün beklerler, diğerlerine nikâh edilmezler, süslenmezler, görücüye çıkmazlar. Sonra bekleme sürelerinin sonuna erdikleri zaman, artık kendi haklarında örf göze, yani şeriatın reddetmeyeceği bir şekilde yaptıkları hareketlerde, mesela süslenmek, evlenmeye namzed olacaklara görünmek gibi iddet (bekleme süresi) içinde yasaklı buldukları kadınlık arzularını meşru şekilde açığa vurmalarında size bir günah yoktur. Gerek toplum ve gerekse idareciler iddetten sonra bunları, bu gibi meşru hareketlerden menetmeye kalkışmamalıdır. İddetten sonra bunlar, tercih hakkına sahiptirler. Ancak gayri meşru hareketler başka, o zaman iş değişir ve siz gizli, açık, iyi, kötü her ne yaparsanız, Allah ondan haberdardır. Amellerinizin iyisine iyi, kötüsüne kötü karşılık görürsünüz.”²¹⁶

Âyetin sonundaki “Habîr” sıfatı, kulların yaptıklarına bulacağı karşılığı ve tahzîr/sakındırma ifade eder.

b) Bakara 271 : الْحَيِّرُ

إِنْ تَبَدُّوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ ح وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ ط وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ ط

²¹⁶ Elmalılı Hamdi Yazır, a.g.e., c. 2, s. 119

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ *

(2/BAKARA, 271). Eğer sadakaları açıktan yaparsanız o ne güzeldir. Şayet onları gizlerseniz ve fakirlere (gizlice) verirseniz işte bu sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızdan bir kısmını örter. Allah yapmakta olduğunuzdan haberdardır.

Farz olan zekâtın açık olarak verilmesi efdaldır. Çünkü bu bir farzdır, bir borçtur. Namaz gibi, ramazan orucu gibi şartlarını taşıyan her müslümana bir vazifedir. Bunda gösteriş olamaz. Zekâtın böyle açık olarak verilmesi, zekât verme durumunda olan bir müslümanı, zekâtını vermemiş olmak töhmetinden kurtarır. Onun, Allah'ın emrine yerine getirdiğini gösterir ve bu başkalarına da güzel bir örnek teşkil etmiş olur. İbn Abbas Hazretlerinden rivayet olunduğuna göre, gizlice verilen nafile kabilinden sadakaların sevabı açıkça verilen böyle sadakalardan yetmiş kat fazladır. Farz olan ve açıkça verilen sadakaların, yani zekâtların sevabı ise bunların gizlice verilenlerine göre yirmi beş kat fazladır.²¹⁷

Âyet sonundaki Habîr sıfatı; kulların yaptıklarına bulacağı karşılığı, teşvik ve tebşir/müjdelemeyi ifade eder. Çünkü gizlice, kimse bilmeden yapılan iyiliklerden Allah haberdardır ve mükâfâtını verir.

2.25. ZÛ FADLİN ALEL ÂLEMÎN (ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ) BÜTÜN ÂLEMLERE LÜTUF

SAHİBİ OLAN

2.25.1. (ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
Esmâu'l Hamseden İsim	ذُو جِ ذَوُّوا/أُولُو	sahip
Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	فَضْلٌ يَفْضُلُ فَضْلًا	üstün, fazîletli oldu
Ayetteki Formu (Masdar)	الْفَضْلُ	lütuf, fazîlet
Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	عَلَّمَ يَعْلمُ عَلَمًا/عَلَمًا	bir şeye işaret koydu

²¹⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., c. 1, s. 287

Ayetteki Formu (Masdar)	الْعَالَمُ ج الْعَوَالِمُ/الْعَالَمُونَ	âlem, kâinat
-------------------------	---	--------------

Mukâtil b. Süleyman (فَضْلُ) kelimesinin yedi manada tefsir edildiğini söyler: İslâm, nübüvvet, cennette rızâ, rızâ, elden çıkanın yerini tutan şey, minneti/lütfu hatırlatma, cennet.²¹⁸ (عَالَمِينَ) kelimesinin de: beş şekilde tefsir edildiğini söyler: İnsanlar ve cinler, kendi zamanlarındaki insanlar, Âdem'den kıyâmete kadar gelecek olan insanlar, Nûh (a.s.)'dan sonrakiler ve Ehl-i Kitâb kastedilir.²¹⁹

Râgıb el-İsfahânî: (عَالَمٌ) Felek ve onun kuşattığı cevher ve arazın ismidir. Bu kelime asıl itibarıyla kendisiyle bilinen şeyin ismidir; tıpkı kendisiyle tabedilen şeye (طَائِعٍ) ve kendisiyle mühürlenmiş şeye de (حَائِمٌ) denildiği gibi. Bu kelimenin bu formda gelmesi, âlet gibi olduğu içindir. Zira âlem/evren, yaratıcısına delalet etmesi açısından alettir. Bundan dolayı Yüce Allah, kendi birliğini öğrenme konusunda bizi âleme yönlendirmiştir: (أَوْمًا يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ) (السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ): Göklerin ve yerin görkemli mekanizmasını düşünmüyorlar mı? (7/A'raf 185) (عَالَمٌ) kelimesinin (عَالَمِينَ-عَالَمُونَ) şeklinde çoğul gelmesi, evrendeki her bir çeşit varlığa (عَالَمٌ) denilmesinden dolayıdır. Örneğin; (عَالَمُ الْإِنْسَانِ) (insan âlemi); (عَالَمُ النَّارِ) (ateş âlemi) denir. Bu kelimenin (akıllı varlıklar için olan) cem-i sâlim formunda gelmesi ise, insanların da sözü edilen varlıkların içinde olmasından dolayıdır ve insan bir sözcüğü başkasıyla paylaştığında, onun hükmü galip gelir/sadece insan dikkate alınır. Kimisine göre ise, söz konusu kelimenin bu şekilde çoğul yapılması, onunla diğer varlıkların değil sadece melek, cin ve insanların kastedilmesinden dolayıdır. Bu görüş İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.²²⁰

İbn Manzûr'a göre (دُو): Sahip anlamına gelmektedir. Esmâu'l hamseden (beş isim) biri olan bu kelime tamlama olmadan tek başına kullanılmaz.

²¹⁸ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, s. 160

²¹⁹ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, s. 252

²²⁰ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 721

(فَضْلٌ üstün oldu) fiilinin masdarı olan (الْفَضْلُ): Fazlalık, lütuf, normalin üstündeki artış anlamlarındadır. (الْفَضْلُ) kelimesi, iki şeyden birinin diğerinden fazla / üstün oluşuyla ilgilidir. Ayrıca herhangi bir zorlama olmadan verilen her bağışa da (فَضْلٌ) denir.²²¹

(عَلَّمَ bir şeye işaret koydu) fiilinin masdarı olan (الْعَالَمُ yüce, büyük) kelimesi: Mahlukatın sınıfları ve tüm mahlukat anlamındadır.²²²

Terim olarak: Âlemlere nimet veren demektir.²²³

2.25.2. (ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama

Kattığı Etki:

Zû fadlin alel âlemîn sıfatı, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında bir yerde, Bakara Sûresi'nde âyet sonunda; 251. Âyette geçmektedir.

Bakara 251 : ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ

فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ^ط وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ *

(2/BAKARA, 251). Böylece Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Davud Calût'u öldürdü, Allah da ona hükümdarlığı ve hikmeti (peygamberliği) verdi, ona dilediği şeylerden öğretti. Eğer Allah'ın, insanların bir kısmı ile bir kısmını def'i (engellemesi) olmasaydı, yeryüzü mutlaka fesada uğrardı. Fakat Allah, âlemler üzerine büyük bir lütuf sahibidir.

Yeryüzünde barış ve düzeni korumak amacıyla Allah farklı grup, millet ve partilerin belli bir sınıra kadar güç kazanmalarına izin verir. Fakat onlar bu sınırları aşarlarsa, o zaman onların gücünü kırar ve yerlerine yenilerini getirir. Eğer Allah bir milletin veya bir

²²¹ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 799

²²² İbn Manzûr, a.g.e., c. 4, s. 3085.

²²³ İsmail Karagöz, a.g.e., s. 91

grubun sonsuza dek hakimiyette kalmasına izin verseydi, o zaman Allah'ın arzı karışıklık ve düzensizliklerle dolardı.²²⁴

Âyet sonundaki “Zû fadlin alel âlemîn” sıfatı, Allah'ın kullarının maslahatını gözettiğini, müjdelemeyi, sevindirmeyi ve Zât'ını ta'zîmi ifade eder.

2.26. el-ALİYY (الْعَلِيِّ) : YÜCELİĞİNİN ÜSTÜNDE HİÇBİR YÜCELİK OLMAYAN

YÜCE

2.26.1. (الْعَلِيِّ) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Nâkıs Fiil)	عَلِيَّ يَعْلَى عِلَاءً	yüksek oldu
Ayetteki Formu (Mübalâğalı İsm-i Fâil)	الْعَلِيُّ ج الْعِلِيَّةُ	çok yüksek, yüce

Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdi, (عَلَا) kökünün haddi aşmak ve büyüklük taslamak, (عَلِيَّ)'nin ise yüce, değerli, şerefli anlamında olduğunu söyler ve bunun da sadece; kendisinden başka ilah olmayan, bütün övgülerden daha yüce, her şeyden daha yüksek olan Allah Teâlâ'ya ait olduğunu ifade eder.²²⁵

Râgıb el-İsfahânî: “Bazılarına göre (عَلَا) formu hem iyi hem kötü şeylerde; (عَلِيَّ) formu ise sadece iyi şeylerde kullanılır. (عَلِيَّ) Değeri yüksek olan, şerefli. Bu kelime (عَلِيَّ) kökünden gelir. Yüce Allah'ın (وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ): Şüphesiz yüce ve büyük olan sadece Allah'tır (22/Hac 62); (إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا): Şüphesiz Allah yücedir, büyüktür (4/Nisa 34) ayetlerinde

²²⁴ Mevdûdî, *a.g.e.*, c. 1, s. 196

²²⁵ Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdi, *a.g.e.*, c. 3, s. 224

bu kelimeyle nitelendirilmesi şu anlamdadır: Allah, niteleyenlerin nitelemesinin; hatta âriflerin ilminin kendisini kuşatmasından yücedir.”²²⁶

İbn Manzûr’a göre (عَلِيٌّ yüksek oldu) fiilinin masdarı olan (عَلَاءٌ): Yükselmek, yüksek olmak, bir şeye tırmanmak, üzerine çıkmak/ ileri, üstün olmak/ değerli, kıymetli olmak anlamlarındadır. Mübalağalı ism-i fâili (عَلِيٌّ): kendi üstünde bir şey olmayan manasındadır.²²⁷

Terim olarak: Kendisinin üstünde herhangi bir rütbe bulunmayan, tüm rütbeler kendi zatından aşağıda olanıdır. Üstünlük ve yükseklikten sadece mekân değil, her şey kastedilir. O, mutlak yüce olanıdır.²²⁸

2.26.2. (الْعَلِيُّ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

Aliyy sıfatı, Kur’ân-ı Kerîm’in tamamında on bir yerde geçmektedir. Bakara Sûresi’nde âyet sonunda ise sadece bir yerde; 255. Âyette geçmektedir.

Bakara 255 : الْعَلِيُّ

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ *

(2/BAKARA, 255). Allah, kendisinden başka ilah olmayandır, Hayydir (Her zaman diridir), Kayyûmdur (Bütüin varlıkların kendi kendine yeterli yegane kaynağıdır). Kendisini ne bir uyuklama alır ne de bir uyku. Göklerde ve yerde bulunanlar O’nundur. Kim, izni olmadan O’nun katında şefaet eder? O, (kullarının) önlerindeki ve arkalarındakilerini (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. O’nun dilediğinin dışında (insanlar) O’nun ilminden hiçbir şeyi ihata etmezler (kavrayamazlar). O’nun kürsüsü

²²⁶ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s.723

²²⁷ İbn Manzûr, a.g.e., c. 4, s. 3089.

²²⁸ Gazzâlî, a.g.e., s. 134,137

gökleri ve yeri içine almıştır, onları koru(yup gözet)mek kendisine ağır gelmez. O, yücedir, büyüktür.

Bakara Suresinin 255. âyeti olan (ve adına Ayet ‘el-Kürsî denen) bu ayette cümleler arasında herhangi bir atıf (bağ) edatı olmaksızın dizilmişlerdir. Çünkü tüm cümleler birer gerçeği açıklamak için gelmişlerdir. Bunlar sırasıyla şöyledir:

1- Allah’ın tüm yarattığı varlıklarının her durumuyla ilgili olarak onları kendi gözetimi altında tuttuğu ve her şeyini düzene koyduğudur. Bunlardan hiçbirisinde herhangi bir yanılğı ve unutkanlık söz konusu olmaksızın hepsinin de üzerinde bu manada hüküm icra ettiğidir.

2- Çünkü; Allah tedbiri altında bulundurduğu ve işlerini düzene koyduğu tüm varlıkların sahibi ve malikidir.

3- Şanınin yüceliği, kibriyası ve azameti gereği bu böyledir.

4- Tüm yarattığı varlıkların durumlarını her bakımdan ihatası ve kuşatması altına almıştır.

5- İlminin genişliği, bu ilminin tüm malumata, yani bilinen her şeye taallûku itibariyle ya da celâli ve kudretinin azameti bakımından bunun böyle olduğu gerçeğini ortaya koymak ve açıklamak içindir.

İşte bu âyet, tüm bu noktalar sebebiyle ve daha bizim bilemediğimiz niceleri açısından faziletli ve üstün bir ayet kılınmış ve nitekim faziletine ilişkin olarak da birçok hadisler rivayet olunmuştur. Çünkü bu âyet tevhid esasını, Allah’ın birliğini, azametini ve temcidini (ululuğunu) ele almaktadır. O’nun yüce sıfatlarından, niteliklerinden söz etmektedir. Çünkü Aziz ve yüce Rab olan Allah’ı anmaktan daha üstün bir şey olamaz. Dolayısıyla Allah’ı zikretme, anma mahiyetinde olan bir şey elbette diğer şeyleri anmaktan daha değerli ve faziletlidir. Böylece anlaşılıyor ki, ilimler içerisinde en değerli ve en önemli olan ilim “tevhid” ile ilgili olan ilimdir.²²⁹

Âyet sonundaki “Azîm” sıfatı Allah’ın büyük oluşunun kapsamlı bir ifadesi olmuştur, O her bakımdan büyüktür, uludur. ‘Aliyy/Yüce’ sıfatı ile de Gazâlî’nin dediği gibi; üstünlük ve yükseklikten sadece mekân değil, her şey kastedilir. O, mutlak yüce olandır.²³⁰ Dolayısıyla bu sıfatlar Allah’ın Zât’ını ta’zîmi ifade eder. Yanyana gelmeleriyle de, Allah’ın mutlak büyük ve yüce olduğu anlamı daha da güçlenir.

²²⁹ Neseî, *a.g.e.*, c. 2, s. 125-128

²³⁰ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 134,137

2.27. AZÎM (الْعَظِيمُ) : BÜYÜKLÜK VE YÜCELİK SAHİBİ OLAN

2.27.1. (الْعَظِيمُ) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	عَظُمَ يَعْظُمُ عِظْمٌ	yüce, büyük, azametli oldu
Ayetteki Formu (Sıfat-1 Müşebbehe)	الْعَظِيمُ جِ الْعِظْمَاءُ	yüce, büyük, muazzam

Ebu Hilâl Askerî, azîm (yüce) kelimesini, “yöneticilik ve saltanat olmaksızın bir kimse azîm ile nitelenemez” şeklinde açıklar.²³¹

Râgıb el-İsfahânî: “Bu kelime bütün büyük şeyler için istiare edildi ve ister gözle görülsün, ister akılla bilinsin; ister madde, ister de mana olsun bu anlamda kullanılır oldu.” Daha net anlaşılması için (عَظِيمٌ) ile (كَثِيرٌ) kelimesini karşılaştırır; “عَظِيمٌ kelimesi madde için kullanıldığında, onun, cüzleri bitişik olanlarda kullanılması asıldır. كَثِيرٌ kelimesi ise cüzleri ayrı olanlarda kullanılır. Fakat bazen عَظِيمٌ kelimesi, cüzleri ayrı olan şeyler için de kullanılır. Şu örnekler gibi; جَيْشٌ عَظِيمٌ / Büyük bir ordu, مَالٌ عَظِيمٌ / Büyük bir mal. Bu örneklerdeki عَظِيمٌ kelimesi, كَثِيرٌ / çok anlamındadır.”²³²

İbn Manzûr’a göre (عَظُمَ büyük oldu) fiilinin masdarı olan (عِظْمٌ): Büyük, yüce, azametli olmak, büyümek/ tahammülü zor, dayanılmaz olmak demektir. Mübalağalı ism-i fâili (عَظِيمٌ): Allah’ın sıfatlarındandır. Kadri, şerefi künhünün ve hakikatinin ihatası kavranamayacak şekilde aklın hudutlarını aşan anlamındadır.²³³

²³¹ Ebû Hilâl Askerî, *a.g.e.*, s. 264

²³² Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 709

²³³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 4, s. 3004.

Terim olarak: Büyüklük ve yücelik sahibi olandır. Şanı yüce ve büyük olandır. Mutlak olarak kendisinden kaçınmak ve uzak durmak mümkün olmayandır.²³⁴

2.27.2. (الْعَظِيمُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı

Etki:

Azîm sıfatı, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında yüz yedi yerde geçmektedir. Bakara Sûresi'nde âyet sonunda ise sadece bir yerde; 255. Âyette geçmektedir.

Bakara 255 : الْعَظِيمُ

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۚ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ۚ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ ۚ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ ۗ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۗ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ ۗ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ ۗ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا ۗ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ *

(2/BAKARA, 255). Allah, kendisinden başka ilah olmayandır, Hayydir (Her zaman diridir), Kayyûmdur (Bütüin varlıkların kendi kendine yeterli yegane kaynağıdır). Kendisini ne bir uyuklama alır ne de bir uyku. Göklerde ve yerde bulunanlar O'nundur. Kim, izni olmadan O'nun katında şefaât eder? O, (kullarının) önlerindeki ve arkalarındakilerini (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. O'nun dilediğinin dışında (insanlar) O'nun ilminden hiçbir şeyi ihata etmezler (kavrayamazlar). O'nun kürsüsü gökleri ve yeri içine almıştır, onları koru(yup gözet)mek kendisine ağır gelmez. O, yücedir, büyüktür.

Âyet sonundaki 'Azîm/büyük, yüce' sıfatı için Ebu Hilâl Askerî, "yöneticilik ve saltanat olmaksızın bir kimse azîm ile nitelenemez" der.²³⁵ Âyet sonundaki "Azîm" sıfatı Allah'ın büyük oluşunun kapsamlı bir ifadesi olmuştur. O her bakımdan büyüktür, şâni yücedir. Dolayısıyla Azîm ve Aliyy sıfatları, Allah'ın Zât'ını ta'zîmi ifade eder. Yanyana gelmeleriyle de, Allah'ın mutlak büyük ve yüce olduğu anlamı daha da güçlenir.

²³⁴ Beyhakî vd., a.g.e., s. 284

²³⁵ Ebû Hilâl Askerî, a.g.e., s. 264

2.28. GANÎ (الْغَنِيُّ): KENDİLİĞİNDEN ZENGİN OLAN, HİÇBİR ŞEYE İHTİYACI

OLMAYAN

2.28.1. (الْغَنِيُّ) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	غَنِيَ يَغْنَى غِنَاءً	zengin oldu, ihtiyaç duymadı
Ayetteki Formu (Mübalağalı İsm-i Fâil)	الْغَنِيُّ ج الْأَغْنِيَاءُ	zengin, varlıklı, müstağni

Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, (غَنِيَ)'nin mal hakkındaki zenginlik, (غَنِيٌّ) kelimesinin de bolluk, zenginlik sahibi anlamında olduğunu söyler.²³⁶

Râgıb el-İsfahânî: “(غَنِيَ):Değişik anlamlara gelir: 1- İhtiyaçların olmaması. Bu sadece Yüce Allah için söz konusu olur. Şu ayetlerde zikredilen de budur: (وَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ): Şüphesiz Allah, hiç bir şeye ihtiyacı olmayandır, övülmeye layık olandır (22/Hac 64). 2- İhtiyaçların az olması: Şu ayetle iştret edilen budur: (وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى): Seni fakir bulup zenginleştirmedim mi? (93/Duha 8). 3- İnsan türlerine göre kazanç yollarının çok olması: (وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ): Zengin olan, iffetli olmaya çalışsın (4/Nisâ 6).²³⁷

İbn Manzûr'a göre (غَنِيَ zengin oldu) fiilinin masdarı olan (غَنِيٌّ): zengin oldu, zenginleşmek, bir şeye ihtiyaç duymamak anlamındadır. Mübalağalı ism-i fâili (غَنِيٌّ): Allah'ın isimlerindedir. Hiçbir şeyde kimseye ihtiyacı olmayan, herkezin kendisine ihtiyaç duyduğu mutlak zengin anlamındadır.²³⁸

²³⁶ Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *a.g.e.*, c. 3, s. 294

²³⁷ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 766

²³⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 5, s. 3308.

Terim olarak: Hiçbir şeye muhtaç olmayandır. Zât, sıfat ve efâlinde başkasından müstağni olandır. Her şeyin kendisine muhtaç olduğu tek zengin O'dur.²³⁹

2.28.2. (الْغِنَى) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

Ganî sıfatı, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında yirmi iki yerde geçmektedir. Bakara Sûresi'nde âyet sonunda ise iki yerde; 263 ve 267. Âyetlerde geçmektedir.

a) Bakara 263 : الْغِنَى

قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَدَىٰ وَاللَّهُ عَنِّي حَلِيمٌ *

(2/BAKARA, 263). *Bir güzel söz ve (bir kusuru) affetme, kendisini incitme takip eden sadakadan daha hayırlıdır. Allah, Ganî'dir (zengindir, hiçbir şeye ihtiyacı yoktur), Halim'dir (hoşgörülüdür, acelesi yoktur).*

Âyet nezâket ve kalbî hassasiyetin önemine vurgu yapar. Allah rızasını kazanmak için verilecek sadakaya Allah'ın ihtiyacının olmadığı Ganî sıfatı ile hatırlatılmıştır. Her şeyin kendisine muhtaç olduğu yegâne varlık O'dur. Kaldı ki, herkes bir gün muhtaç duruma düşebilir. Kendisine yapılması istenilmeyen muamele ile başkasına davranılmamalıdır. Güzel bir söz, gönül alma, hassas ve yumuşak davranmanın bu tip davranıştan çok daha değerli olduğu açıktır. Halîm sıfatı da zannımızca bunu hatırlatma sebebiyle yer almıştır. Ayrıca kulların sadaka verme veya başkasına her hangi bir yardımı esnasında istemsizce oluşacak hatalarına karşı, cezalandırmakta acele etmeyip tevbeyle imkan tanıdığı anlamıyla da tebşir/müjdeleme, sevindirme ifade eder. İki sıfatın birbiriyle bağlantısı ise; hem anlam olarak birbirini güçlendirme hem de bir hakikatin birbirini tamamlayan iki yüzünü göstermedir.

b) Bakara 267 : الْغِنَى

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ ۖ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ

²³⁹ İbn Kayyim el-Cevziye, a.g.e., s. 318

وَلَسْتُمْ بِأَحَدِيهِ إِلَّا أَنْ تُعْمِضُوا فِيهِ ط وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَنِّي حَمِيدٌ *

(2/BAKARA, 267). Ey iman edenler! Kazandığınız şeylerin iyilerinden ve yerden sizin için çıkardığımız şeylerden infak edin. Hakkında göz yummaktan başka alıcısı olmadığınız halde kendisinden infak ediyor olduğunuz kötüyü (vermeye) kalkışmayın. Bilin ki Allah Ganî'dir (sadakalarınıza muhtaç olmayacak kadar zengindir), Hamîd'dir (nimetlerine karşılık hamde layık olandır).

İbn Arabî der ki: “Nefis ve tabiatla infak eden kimselerin adeti olduğu üzere kötü şeyleri infak için ayırmaya kalkışmayın. Ki siz gözlerinizi kapatmadan bu gibi kötü şeyleri almazsınız. Çünkü, siz malın en iyisini kendiniz için seversiniz. Ve çünkü sizin sevginiz bizzat mala yöneliktir. Bu yüzden mal hususunda Allah’ı nefsinize tercih etmezsiniz. Şu halde malın en güzelini Allah için infak edin. “Biliniz ki Allah Ganidir” zengindir, siz de O’nun müstağniliğiyle sıfatlanın ve mal cimriliğinden kurtulup O’ndan ve O’nun sevgisinden feyiz alın. “Hamiddir” Övgüye layıktır. Ancak övgüye değer işler yapar. O halde siz de O’nu örnek alın.”²⁴⁰

Âyet sonundaki iki sıfattan Ganî, kulların yapacağı iyi veya kötü hiç bir infağa Allah’ın ihtiyacı olmadığını hatırlatır. Zaten rızkı veren O’dur. Hamîd ise Allah’ın, kullarına verdiği her türlü nimet dolayısıyla kendisine hamd edilmeye layık olduğunu ifade eder. Bu iki sıfat da Allah’ın Zât’ını ta’zîmdir.

2.29. HAMÎD (الْحَمِيدُ) : Hamd edilmeyi hak eden, hamde layık olan

2.29.1. (الْحَمِيدُ) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	حَمَدٌ يَحْمَدُ حَمْدًا	övdü, methetti
Ayetteki Formu (Mübalağalı İsm-i Fâil)	الْحَمِيدُ ج الْحَمِيدُونَ	övülmüş,övgüye layık

²⁴⁰ İbn Arabî, a.g.e., c. 1, s. 163

Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, (حَمْدٌ)'in zemm/yerme'nin zıddı olup, övgü ve senâ (medhetme, yüceltme, takdir) anlamına geldiğini söyler.²⁴¹

Râgıb el-İsfahânî: Yüce Allah'a (حَمْدٌ) hamd etmek: O'nu erdemlerinden dolayı övmektir.

Bu, methetmekten daha özel, şükürden daha geneldir; çünkü: methetme, hem insanın kendi tercihi ile yaptığı, hem Yüce Allah tarafından kendine bahşedilenlerde yapılabilmektedir. Bu açıdan bir insan sözgelimi, boyunun uzunluğu ve yüzünün güzelliğiyle methedilebilmektedir. Aynı şekilde malını hayır yolunda harcamasıyla, cömertliği ve ilmiyle de methe konu olmaktadır. Hamd ise, ikincisinde olur ama birincisinde olmaz. Şükür ise, ancak nimet karşılığında yapılır. Buna göre, her şükür bir hamd sayılır; her hamd de bir medihdir, fakat her medih, hamd değildir.²⁴²

İbn Manzûr'a göre (حَمْدٌ zengin oldu) fiilinin masdarı olan (حَمْدٌ): övmek, methetmek/ kabul etmek, razı olmak, hoşnut olmak, Allah'a hamdetmek demektir. Hamd, zemmin (kınamanın) zıddıdır. (الْحَمِيدُ) kelimesi ise Allah'ı Teâlâ'nın sıfatlarından olup, (فَعِيلٌ) yani ism-i fâil kalıbında olmasına rağmen, (إِسْمٌ مَّفْعُولٌ)/ ism-i mef'ûl manasında olduğunu ve her hâlükârda “(مَحْمُودٌ)/ övülen, hamedilen” anlamına geldiğini söyler.²⁴³

Terim olarak: Övülmeyi gerektirecek sıfatlara ve sebeplere sahip olan ve hamd edilmeyi hak edendir. Hiç kimse O'na hamd etmese bile O, hamd edilmeyi hak edendir.²⁴⁴

2.29.2. (الْحَمِيدُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

Hamîd sıfatı, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında on yedi yerde geçmektedir. Bakara Sûresi'nde âyet sonunda ise sadece bir yerde; 267. Âyette geçmektedir.

Bakara 267 : الْحَمِيدُ

²⁴¹ Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *a.g.e.*, c. 1, s. 353

²⁴² Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.308

²⁴³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 2, s. 987

²⁴⁴ Beyhakî vd., *a.g.e.*, s. 135

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ ۖ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ ۗ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَنِّي حَمِيدٌ *
(2/BAKARA, 267). Ey iman edenler! Kazandığınız şeylerin iyilerinden ve yerden sizin için çıkardığımız şeylerden infak edin. Hakkında göz yummaktan başka alıcısı olmadığı halde kendisinden infak ediyor olduğunuz kötüyü (vermeye) kalkışmayın. Bilin ki Allah Ganî'dir (sadakalarınıza muhtaç olmayacak kadar zengindir), Hamîd'dir (nimetlerine karşılık hamde layık olandır).

Bir önceki âyette Ganî sıfatı bahsinde âyetin tefsirine yer vermiştik. Mesele mal, mülk hususunda Allah'ı ve O'nun rızâsını nefse tercih etmektir.

Âyet sonundaki iki sıfattan Ganî, kulların yapacağı iyi veya kötü hiç bir infağa Allah'ın ihtiyacı olmadığını hatırlatır. Bahsimiz olan Hamîd ise Allah'ın, kullarına verdiği her türlü nimet dolayısıyla kendisine hamd edilmeye layık olduğunu ifade eder. Ayrıca O, övülmeyi hak eden bütün sıfatlara ve sebeplere sahiptir. Bu iki sıfat da Allah'ın Zât'ını ta'zîmdir. Ardarda gelmeleri ise; İlâhî sıfatların tecellisinde bir hakikatin birbirini tamamlayan iki yüzünü gösterir. Hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı halde, İbn Arabî'nin dediği gibi; övgüye değer işler yapar, hamedilmeye lâyıktır.

Araştırmanın bu üçüncü bölümünün sonucu olarak şöyle diyebiliriz; Allah'ın sıfatlarının âyetlerin sonunda gelmesi, ayetin içeriğinde verilen mesajı çok daha iyi anlamak, net bir şekilde görmek için âdeti birer gözlük gibidir. Bakara Sûresi âyet sonlarında gelen Allah'ın sıfatlarının ise zikrettiğimiz yukarıdaki âyetlerde, şu etkilerde temerküz ettiğini görürüz;

- 1) Genişçe anlatılan içeriği özetlemeyi
- 2) Temsilden hakikate geçişi
- 3) Cüz'i maksattan külli maksata geçişi
- 4) Kulların kendi yaptıklarına bulacağı karşılığı (Gafûr veya Kahhâr gibi)
- 5) Kulların yaptıklarından Allah'ı tenzîhi
- 6) Allah'ın Zât'ını ta'zîmi
- 7) Âyetin ana fikrini, zeminini
- 8) Âyetin başındaki ifadenin sebebini, gerekçesini
- 9) Âyetin başındaki ifadenin neticesini

10) Teşvik: Müjdeleyip sevindirerek gayrete getirmeyi

11) Tehdit: Korkutmayı, uyarıyı

12) Tahzîr: Sakındırmayı

13) Tefekkürü sevki ifâde ederler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“İ’RÂB BAKIMINDAN” SIFAT OLAN KELİMELERİN ANLAMA KATTIĞI ETKİ

Tezin bu üçüncü bölümünde, Bakara Sûresi'nin ayet sonlarında gelen, “i’râb bakımından” sıfat olan kelimeleri incelenecektir. İkinci bölümde olduğu gibi bu bölümde de, sıfatların surede ilk kez geçtikleri ayetlerden başlanılıp, sıfatın diğer geçtiği ayetleri de aynı başlık altında yeni bağlamıyla birlikte analiz edilecektir. Ayrıca sıfatın âyete etkisini anlama yolunda; her sıfatın mevsufunu, sıfat tamlamasının cümledeki konumunu (i’râbını), son olarak da; âyetin tamamını hem anlam bütünlüğünün korunması, hem varılan neticenin sebebini açıklama gayesiyle irdeleyip, bunların neticesinde ortaya çıkan “sıfatın anlama kattığı etki” zikredilecektir.

3.1. (مُتَّقِينَ) : KORUNANLAR

3.1.1. (الْمُتَّقِي) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Misal Fiil)	وَقَى يَتَّقِي وَفَايَةً	korudu
Mezîd Formu (İftiâl Babı)	إِتَّقَى يَتَّقِي إِتْقَاءً	korundu, sakındı
Ayetteki Formu (İsm-i Fâil)	الْمُتَّقِي ج الْمُتَّقُونَ	korunan, sakınan

(وَقَى): Korumak, muhafaza etmek, himâye etmek demektir. Bir şeyi onu rahatsız edecek ve ona zarar verecek şeylerden korumaya (وَفَايَةً) adı verilmiştir.²⁴⁵ Kelime (وَقَاه فَاتَّقَى) olarak Arap dilinde kullanılır. Vikaye ise Arapçada “Aşırı korunma ve sakınma” manasındadır.

²⁴⁵ Râgıb el-İsfahanî, a.g.e., s. 1178

Örneğin: (فرسٌ واقٍ) çok sakınan, korunan kısırak) Mesela: “Şu hayvan, yerin sertliği, tırnaklarının aşırı zedelenmesi yüzünden yürürken çektiği ıstıraptan sakınıyor” manasında Araplar ; (هذِهِ الدَّابَّةُ تَقِي مِنْ وَجَاهَا) derler. Yani hayvan yürürken çektiği acılar sebebiyle, en basit bir şeyden bile etkileneceği korkusuyla, çok dikkatlice hareket ediyor, gibi bir anlam içerir. Kelime, şariat açısından değerlendirildiğinde, kişinin herhangi bir şeyi yapmak ya da bir şeyi terk etmek yüzünden karşılaşıacağı cezadan nefsini, kendini korumasıdır.²⁴⁶ Hasan el-Basri, bu muttekileri açıklarken “onlar, kendilerine haram kılınandan sakındılar ve kendilerine farz kılınanı yerine getirdiler” demiştir.²⁴⁷

(اِتَّقَى) Korunmak, sakınmak. Allah’tan korunmak, O’nun azabından korkup sakınmaktır ki, bu da Allah’ın emrettiği şeyleri yapıp, yasak kıldığı şeylerden kaçınmakla olur.²⁴⁸

(اِتَّقَى) Beş şekilde açıklanır ; huşu duymak, ibadet etmek, Allah’a itaat, takva-tevhid, takva-ihlas.²⁴⁹

(مُتَّقِينَ) Korunanlar. İbn Abbas (r.a.)’dan şöyle dediği rivayet edilmiştir; “Muttakiler, arzularının meylettiği şeyi terketme hususunda, Allah’ın azabından sakınan ve Cenab-ı Allah’tan gelen şeyi tasdik ederek de rahmet-i ilâhiyeyi uman kimselerdir.”²⁵⁰

Ebu Hilâl Askerî, (تَقِي Takva sahibi), (مُتَّقِي Korunan) ve (مُؤْمِن İnanan) kelimelerini karşılaştırır ve aralarındaki farkı şu şekilde açıklar ; “Takî sıfatı, muttakî sıfatından daha büyük övgü ifade eder. Çünkü takî, mubâlağa ifade eden bir sıfattan türetilmiş bir isimdir. Muttakî ise, mümin kelimesinden daha büyük bir övgü ifadesidir. Çünkü mü’min, zâhiri duruma göre bir isimlendirmedir. Muttakî ise, ancak bir mesafe katettikten sonra kullanılır.”²⁵¹

İbn Manzûr’a göre ise (الْمُتَّقِي); Allah için sakınılacak şeylerden sakınan demektir.²⁵²

²⁴⁶ Zemahşerî, *a.g.e.*, c. 1, s. 67

²⁴⁷ Sâbûnî, *a.g.e.*, c. 1, s. 43

²⁴⁸ Muhammed Fuad Abdülbâki, *a.g.e.*, s. 558

²⁴⁹ Mukâtil b. Süleymân, *a.g.e.*, s. 191

²⁵⁰ Râzî, *a.g.e.*, c. 1, s. 44

²⁵¹ Ebû Hilâl el-Askerî, *a.g.e.*, s. 326

²⁵² İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 6, s. 4902.

3.1.2. (الْمُتَّقِي) Sifatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

(الْمُتَّقِي - Korunan) kelimesi, Bakara Suresi'nde iki ayetin sonunda (Bakara 2 ve 66) sıfat konumunda gelmiştir.

a) Bakara 2 : هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ

آلَمْ ج * ذَلِكِ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ ج فِيهِ ج هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ لَ *

(2/BAKARA, 1-2). Elif, Lâ, Mîm. Şu kitap (Kur'an); onda hiç şüphe yoktur. Müttakîler (sakınanlar ve arınmak isteyenler) için bir rehberdir (yol göstericidir).

(هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ) Korunanlar için bir rehberdir.

Mevsufu; (لِّلْمُتَّقِينَ) sıfatının, mevsufu konumunda gelen (هُدًى) kelimesi; güzel yumuşak bir şekilde yol göstermek, öncülük etmek, işaret etmek, rehberlik etmek, götürmek²⁵³ anlamlarına gelmektedir.

İrabı; el-Ferrâ (ö.207/822), Meanil Kur'an'da: (هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ) ibâresindeki (هُدًى) ifadesinin, (nâkıs isimlerin merfu ve mansub halleri aynı şekilde yazıldığından) iki yönden ref (ötre), iki yönden nasb (üstün) kabul edilebileceğini söyler.

(هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ) âyetinde, (هُدًى) kelimesinin, iki yönden ref oluşu:

1. (الْكِتَابُ) kelimesini (ذَلِكَ)'nin sıfatı kabul edersen, (ذَلِكَ) mübteda, (هُدًى) ref konumunda haber olur. 'O, içinde hiç şüphe olmayan bir rehberdir' demen gibi.

2. (لَا رَيْبَ فِيهِ) ifadesini, onun haberi kılarırsan yine ref (ötreli) olur. 'Hidayet, içinde hiç şüphe olmayandır' demen gibi.

İki yönden nasb oluşu: 1. (الْكِتَابُ) kelimesini (ذَلِكَ) nin haberi kılarırsan, (هُدًى) kesilerek üstün

²⁵³ Râgıb el-İsfahanî, a.g.e., s. 1103

olur. (هُدًى) marifeye ulaşan nekre olduğundan, haberi tamamlanmış olur. Çünkü nekre, marifeye delil olmaz. 2. (فِيهِ) deki (هـ) 'yı/hi keserek (هُدًى) kelimesini hal kabul edip üstün olmasını dilersen, sanki sen şöyle demiş olursun; ‘ لَا شَكَّ فِيهِ هَادِيًا ‘ – Yol gösterici olarak, onda hiç şüphe yok.²⁵⁴

Zemahşerî'ye göre; (هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ) tamlaması, mahallen merfudur. Çünkü bu cümle mahzup olan, metinde yer almadığı halde varsayılan mübtedanın (öznenin) haberidir, yüklemidir. Ya da bu cümle (لَا رَيْبَ فِيهِ) cümlesiyle birlikte, (ذَلِكَ) ismi işaretinin haberidir.

Şayet mukaddem / öne alınmış zarf, bunun haberi / yüklemi kılınırsa, o takdirde bu, mübteda / özne olur. Bu arada bunun hal olarak mansub kılınması da caizdir. Bu takdirde âmil işaret isminin taşımış olduğu işaret manası olabilir veya zarf olabilir. Ancak belâgat noktasından mesele irdelenecek olursa, örf açısından denecek olan en uygun değerlendirme, bütün bu değerlendirmeleri bir yana bırakıp, burada (آلَم) başlı başına bağımsız bir cümledir deyip kesmek gerekir. Yahut da bunlar bir takım mu'cem harflerden ibaret bağımsız harflerdir, denmelidir. (ذَلِكَ الْكِتَابُ) ibaresi de ikinci bir cümledir. (لَا رَيْبَ فِيهِ) de üçüncü bir cümledir. (هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ) cümlesi de dördüncü bir cümledir.²⁵⁵

Sıfatın anlama kattığı etki; Bu âyetteki, muttakiler (takva sahipleri) sıfatı hakkında, müfessirlerin görüşlerinin iki temel noktada temerküz ettiğini görürüz. Biri, “muttaki kelimesinin tanımı”, diğeri ise “niçin muttakilere rehber olduğu” dur.

Âyetin sonundaki “muttaki” sıfatı: Bazen, “Onlar ki gayba inanırlar, namazı kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden de infâk ederler” âyetinin nitelendirdiği kişilere, bazen Allah'ın yasakladığı şeylerden kaçınan ve Allah'ın emrettiği şeyleri yerine getirerek ona itaat eden kimselere, bazen bütün insanlara, bazen fitratı günahlar vesilesi ile bozulmadan kalmış olanlara, bazen dikenli yolda eteklerini tuta tuta yürüme gibi hassasiyetle yol alanlara, bazen sırf Allah rızası için ihlâsla ibâdet eden kişilere, bazen de iradesini kullanarak doğru seçimi yapma kabiliyeti olan insanlara tahsis edilmiştir.

²⁵⁴ el-Ferrâ, a.g.e., s. 4

²⁵⁵ Zemahşerî, a.g.e., c. 1, s. 68

Niçin muttakilere rehber olduğu: Zemahşeri'nin dediği gibi, ya zâten muttaki olanlara bu hal üzere devam etmeleri sadedinde teşvik, ya da henüz muttaki olma sıfatına sahip olmasa da, bu istekle gayret gösterenler, çabalayanlar için rehber, yol gösterici olmasıdır.²⁵⁶ Kurtubî de der ki; “Yüce Allah, (هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ) buyruğunda hidayetini takva sahiplerine tahsis ettiğini ifade etmektedir. Her ne kadar bu kitap bütün insanlık için bir hidâyet ise de bununla takva sahiplerinin şerefi artırılmaktadır.”²⁵⁷

İşte Allah Teâla, âyetteki bu tek kelimelik muttaki (takva sahipleri/korunanlar, sakınanlar) sıfatıyla; Kur'an'ın kimlere hidayet, rehberlik edeceğini çok veciz ve öz bir şekilde ortaya koyar. Burada “muttaki” sıfatı Kur'an'ın rehberlik edeceği kimselerin “halini ve tavrını” vasfetmektedir.

b) Bakara 66 : مَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ

فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ *

(BAKARA, 66). *Bunu önündekilere (onu görenlere) ve arkasındakilere (sonrakilere) ibret dolu bir ceza, takva sahiplerine de bir nasihat yaptık.*

(مَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ) Takva sahipleri için bir öğüt.

Mevsufu; (لِّلْمُتَّقِينَ) kelimesinin mevsufu konumunda gelen (مَوْعِظَةٌ) kelimesi, va'z, öğüt, nasihat²⁵⁸ anlamındadır.

İrabı; Tamlama olarak (nekalen) mef'ulüne matuftur. (مَوْعِظَةٌ) kelimesi, (الْمُتَّقِينَ) kelimesinin “şibhi cümle olarak” sıfatı konumundadır.

Sıfatın anlama kattığı etki; İlâhi hükümleri çiğneyen İsrail oğullarının, Allah tarafından fiziksel veya ruhsal olarak, ahlaki tutum ve davranışları itibariyle maymun haline getirilerek,²⁵⁹ Allah'ın hükümlerine baş kaldıranların ne hallere düştüğünü gösteren, onların ve onlardan sonra gelecek dönemdeki insanlar için ibretli bir ceza, “takva

²⁵⁶ Zemahşeri, *a.g.e.*, c. 1, s. 133

²⁵⁷ el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 1, s. 405

²⁵⁸ Muhammed Fuad Abdülbaki, *a.g.e.*, s. 554

²⁵⁹ Bakara Suresi 2/65

sahipleri” için de ders alınması gereken bir öğüt, nasihat olması hakkındadır. Müfessirler bu ayet hakkında, Yahudilerin fiziksel olarak mı yoksa manevi olarak mı maymuna döndürdüklerini tartışmışlar, ardından “önündeki ve arkalarındakilere” tabirinden kasdın ne olduğu üzerinde durmuşlar, son olarak da iki farklı zümrenin bu olaydan alacağı dersi açıklamışlardır.

Maymuna dönüşme fiziksel de, ruhsal olarak da olmuş olabilir ancak aynı olaydan umarsızca bakıp geçen inkarcılarla, takva sahiplerinin durumunun asla bir olmadığını net bir şekilde ortaya konmuştur. “Muttakilere bir öğüt” vurgusunun özelliği, (هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ) ayetinde olduğu gibi öğüdün, ancak hidayetten faydalananlar için olmasıdır. Nitekim yüce Allah; “*Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt, mü'mine fayda verir*”²⁶⁰ buyurur.

Muttakilerin olaydan alacakları nasihat; haramlara karşı dikkatli olmaları, sakınmaları, gevşememeleridir. Mü'minler de küçük hileler ile başlayıp haramlara düşerlerse, Yahudilere gelen cezanın onlara da isabet etmesi olasıdır.²⁶¹ Âyet aynı zamanda, muttakilerin hem kendilerinin öğüt alıp haramlara karşı çok dikkatli olmalarını, hem de birbirlerini bu hususta uyarlamaları gerektiği vurgusunu birarada içerir.²⁶² Dolayısıyla burada “mevize” yani öğüt alacak olanlar, “muttaki” sıfatında olanlara “tahsis” edilmiştir.

“Muttaki” sıfatı, Bakara suresinde iki ayetin (2 ve 66.) sonunda geçmiş, birinde (هُدًى) hidayet) kelimesinin, diğesinde (مَوْعِظَةً) öğüt) kelimesinin sıfatı olmuştur. Hidayet (yol gösterme) ve öğüt ise birbirine anlamca yakın kelimelerdir. Demek ki, Rabbimizin pek çok ayette övgü ile bahsettiği “takva sahibi” olmanın yolu, Kur'an'ın rehberliğine uyma ve öğüt/nasihat almaktan geçmektedir. Bu da tahsistir.

3.2. (عَظِيمٌ) : BÜYÜK

3.2.1. (عَظِيمٌ) Sıfatı Analizi:

²⁶⁰ Zâriyat Sûresi 51/55

²⁶¹ İbn Arabî, *a.g.e.*, c. 1, s. 77

²⁶² Râzî, *a.g.e.*, c. 3, s. 72

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	عَظُمَ يَعْظُمُ عِظْمًا	büyük, yüce oldu
Ayetteki Formu (Sıfat-ı Müşebbehe)	عَظِيمٌ	büyük, muazzam

(عَظُمَ): Büyük, yüce, azametli oldu, büyüdü, tahammülü zor, dayanılmaz oldu demektir. Sıfat-ı müşebbehe formu olan (عَظِيمٌ): Allah'ın sıfatlarındandır.²⁶³

(عَظِيمٌ) kelimesini Râğıp el- İsfehani şöyle açıklar ; “Bu kelime bütün büyük şeyler için istiare edildi ve ister gözle görülsün, ister akılla bilinsin; ister madde, ister de mana olsun bu anlamda kullanılır oldu.” Daha net anlaşılması için (عَظِيمٌ) ile (كَبِيرٌ) kelimesini karşılaştırır; “عَظِيمٌ kelimesi madde için kullanıldığında, onun, cüzleri bitişik olanlarda kullanılması asıldır. كَبِيرٌ kelimesi ise cüzleri ayrı olanlarda kullanılır. Fakat bazen عَظِيمٌ kelimesi, cüzleri ayrı olan şeyler için de kullanılır. Şu örnekler gibi; جَيْشٌ عَظِيمٌ / Büyük bir ordu, مَالٌ عَظِيمٌ / Büyük bir mal. Bu örneklerdeki عَظِيمٌ kelimesi, كَبِيرٌ / çok anlamındadır.”²⁶⁴

Zemahşerî (كَبِيرٌ ile عَظِيمٌ) kelimesini şöyle karşılaştırır: “Bu iki kelimedenden birincisi yani عَظِيمٌ kelimesi, hakir/basit kelimesinin zıttıdır. Oysa كَبِيرٌ kelimesi, sağîr/küçük kelimesinin zıttıdır. Bu itibarla azim kelimesi içerdiği mana bakımından, kebir kelimesinin üstünde olan bir kelimedir. Dolayısıyla hakir/basit kelimesi, sağîr/küçük kelimesinin altında bir mana içermektedir. Her ikisi de somut şeyler ve olaylarda

²⁶³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 4, s. 3004.

²⁶⁴ Râğıp el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 709

kullanılan kelimelerdir. Örneğin; رَجُلٌ عَظِيمٌ وَكَبِيرٌ dendiğinde, bununla ya o adamın cüssesini veya ne oranda bir tehlike ifade ettiğini anlarsın.”²⁶⁵

3.2.2. (عَظِيمٌ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı

Etki:

(عَظِيمٌ Büyük) kelimesi, Bakara Suresinde dört ayetin sonunda (Bakara 7, 49, 105 ve 114) sıfat konumunda gelmiştir.

a) Bakara 7 : عَذَابٌ عَظِيمٌ

حَتَّمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ ط وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةً ز وَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ع *

(2/BAKARA, 7). Allah, onların kalplerine ve kulaklarına mühür vurmuştur. Görmelerinin üzerinde de perde vardır. Ve büyük azab onlarındır.

(وَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ) Onlar için büyük azab vardır.

Mevsufu; (عَظِيمٌ) Kelimesinin mevsufu konumunda gelen (عَذَابٌ) kelimesi sözlüklerde acı, elem, eziyet, ceza, azap anlamlarına gelir. Râğıb el-İsfehani, “şiddetli eziyet vermektir” şeklinde açıklarken, bunun tam zıddı olarak kelimenin kökeni itibariyle, hoş, tatlı anlamının olduğundan da bahseder.²⁶⁶ Kurtubî, “ azab kelimesi, alı koymak ve engellemekten türetilmiştir” der.²⁶⁷

İrabı; Tamlama (هُمَّ) mukaddem haberinin, muahhar mübtedası konumundadır. el-Ferrâ,

Meâni'l Kur'an'da şöyle der ; “(عَلَى سَمْعِهِمْ) fiili, (حَتَّمَ) mühürledi” ifadesinde

bitirildi ve (غِشَاوَةً perde) kelimesi (عَلَى) ile ötrelendi. (Yani muahhar mübteda olarak özne

²⁶⁵ Zemahşerî, a.g.e., c. 1, s. 94

²⁶⁶ Râğıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 684

²⁶⁷ Kurtubî, a.g.e., c. 1, s. 446

oldu. Anlamı: “Onların görmelerinin üzerinde perde vardır.”) Eğer (عَلَى) harfî cerinden önce hazfedilmiş bir (جَعَلَ) fiili takdir edilirse, (غِشَاوَةً) şeklinde üstün harekeli (meʿul- nesne) olur. (O zaman anlamı: “Onların görmelerinin üzerine perde kıldı” olur.) Nitekim Âsım b. Ebi en-Necûd, üstün harekeli olduğu görüşünü tercih eder. Bu, Câsiye sûresindeki (جَعَلَ) gibidir ; (“Kulağını ve kalbini mühürleyip gözüne perde kıldı...”). O ikisinin mânası birdir (Câsiye 23 ve Bakara 7). Allah en doğrusunu bilir.”²⁶⁸

Sıfatın anlama kattığı etki; Âyetteki kalp ve işitmelerinin üzerine mühür, gözlerine de perde çekilmesi ifadesiyle: Dünya hayatında kendi tercihleriyle, Allah’ın ayetlerini yalanlamaları, dinlememeleri ve yüz çevirmeleri sebebiyle, artık Allah’ın da onları hakikatlere karşı duyarsız ve ulaşamaz kılmasını anlatır. Zeccâc (ö.311/923) der ki; “Lugatta (خَتَمَ – mühür) ile (طَبَعَ – damga) aynı mânâdır. Bir şeyi kaplama, bir şeyin üzerini içine bir şey girmesin diye örtmektir. Azze ve celle olan Allah’ın şöyle dediği gibi : “*Yoksa onların kalplerinin üzerinde kilitler mi var?*”²⁶⁹ Böylece “*Allah küfürleri sebebiyle (kalplerinin) üzerine damga vurdu.*”²⁷⁰ Onlar işitiyor, görüyor, aklediyor ama bu duyuların tam karşılığını alamıyor, kullanamıyorlardı. Göremeyen, işitemeyen kimse gibi oldular.²⁷¹

Hakikatlere ulaşacak yol kendilerine kapatıldığı gibi, mübalağa sîgasıyla gelen “azim” sıfatı ile; çok şiddetli, dayanılmaz bir azabın da onları beklediğine dikkat çekmektedir. Taberî der ki; “Resulullah’ın, Allah tarafından getirdiklerinin doğru olduğunu bildikleri halde, yalanlamalarının cezası olarak böyle bir azabı hak ettikleri bildirilmektedir.”²⁷²

“Azîm” sıfatının ayete kattığı etkiyi anlatmaya da, Zemahşerî’nin ifadesi yeter; “Bunlar için verilecek olan azap ve cezalar arasında öyle azaplar var ki, o kadar büyüktürler ki, künhünü ve mahiyetini sadece yüce Allah bilir. O’ndan başkası bilemez.”²⁷³

Bu âyet, Allah’ın vahyinden yüz çevirenlere karşı “tehdit” mahiyetindedir. Azab çeşitleri içinde “azim” olanı, yani “büyük azap” bu kimselere, bir de (Bakara 114) deki,

²⁶⁸ el-Ferrâ, a.g.e., s. 5

²⁶⁹ Muhammed Sûresi 47/24

²⁷⁰ Nisâ Sûresi 4/155

²⁷¹ Zeccâc, a.g.e., c. 1, s. 82

²⁷² Taberî, a.g.e., c. 1, s. 118

²⁷³ Zemahşerî, a.g.e., c. 1, s. 195

(Allah'ın mescitlerinde O'nun adının anılmasını men eden ve harabına çalışanlara) tahsis edilmiştir.

b) Bakara 49 : بَلَاءٌ عَظِيمٌ

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُدَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ *

(2/BAKARA, 49). (Hatırlayın) bir zamanlar sizi Firavun'un ailesinden kurtardık, sizi azabın en kötüsüne sürüklüyor; oğullarınızı boğazlıyorlar ve kadınlarınızı hayatta bırakıyorlardı. Ve bunda size Rabbiniz tarafından büyük bir imtihan vardı.

(بَلَاءٌ عَظِيمٌ) Büyük, tahammülü zor bir imtihan.

Mevsufu; (عَظِيمٌ) kelimesinin mevsufu olarak gelen (بَلَاءٌ) kelimesi imtihan, deneme, yıpratma, sınama, anlamlarına gelmektedir.²⁷⁴ (بَلَاءٌ imtihan), zararlı da faydalı da olabilir.²⁷⁵

İrabı; Tamlama, (ذَلِكُمْ) mukaddem haberinin muahhar mübtedası konumunda gelmiştir.

Sıfatın anlama kattığı etki; Âyette Allah'ın, Firavun ailesinin şiddetli eziyetlerinden İsrail oğullarını kurtarması ve bunun Rabb'lerinin büyük bir imtihanı ya da nimeti olduğu zikredilmektedir. Çünkü âyette mevsuf konumunda gelen (بَلَاءٌ) kelimesinin, imtihan veya nimet olarak birbirine zıt iki anlamı vardır. Firavunların İsrail oğulları'na bunu yapmasının sebebi, kâhinlerin Firavunu, doğacak bir çocuğun kendisinin helakine sebep olacağı hususunda uyarmasıdır. Aynı uyarı Nemrut için de yapılmıştır. Ancak ikisinin de bundan korunmak için aldıkları önlemler kendilerini kurtaramamış; Allah'ın dilediği gerçekleşmiştir.²⁷⁶ Böylece de, Allah'ın İsrailoğullarını Firavunun zulmünden kurtarması

²⁷⁴ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 168

²⁷⁵ Ebû Hilâl Askerî, a.g.e., s. 355

²⁷⁶ Zemahşerî, a.g.e., c. 1, s. 376

“nimet” olmuştur. Mevdûdî de (بَلَاء) kelimesini, Firavunun zulmüne döndürüp “imtihan” mânâsında alarak der ki; “Bu onlar için bir karakter imtihanıydı. Onların sıradan bir maden mi, yoksa saf altından mı olduklarının anlaşılması için ateşte denenmeleri gerekiyordu.”²⁷⁷

el-Mâverdî (ö.450/1058) imtihanın da nimetin de bir sınanma olduğunu şöyle açıklar; “Belânın aslı, hayır ve şerde sınanmadır. Enbiya 35 te olduğu gibi: *‘Hayır ve şer hususunda sizi imtihan ederiz.’* Çünkü şerde olduğu gibi hayırda da sınanma olur ve bu sınanmaların çoğu şerde değildir.”²⁷⁸

Kelimelerin sıralanışı o kadar muazzamdır ki, mevsuf konumunda gelen (بَلَاء) ifadesinin, (عَظِيم) sıfatı ile gelmesi de iki farklı yöne bakar;

a) (بَلَاء) Kelimesinin “imtihan” manası esas alınır, (عَظِيم) sıfatı ile vasıflanması ;

Rabbimizin onların içinde bulunduğu imtihanın, onlar için ne kadar büyük bir imtihan olduğunu, dayanılmasının çok zor olduğunu bildiğini bildirmesidir. Sabreder ve iman ederlerse kurtuluşları için onlara yardımcı olarak Musa (as)’ı göndereceğinin müjdesini de zımnen içerir.

b) Eğer ; (بَلَاء) kelimesinin “nimet” manası esas alınır, (عَظِيم) sıfatı ile vasıflanması ;

Onların Firavunun zulmünden kurtarılmasının, Allah’ın onlara ne büyük bir lütfu olduğunu hatırlatmadır. (بَلَاء) mevsufunun her iki anlamında da (عَظِيم) sıfatı, olayın büyüklüğünü gözler önüne sermektedir.

Âyetteki “azim” sıfatı, onların içinde buldukları durumun vehâmetini tespit ve tebyîndir.

c) Bakara 105: ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ ط وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ ط وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ *

²⁷⁷ Mevdûdî, a.g.e., c. 1, s. 75

²⁷⁸ el-Mâverdî, a.g.e., c.1, s. 118

(2/BAKARA, 105). Kitap ehlerinden ve müşriklerden inkar eden kimseler, Rabbinizden size bir hayır (iyilik) indirilmesini istemezler. Allah, rahmetini dilediği kimseye tahsis eder. Allah büyük lütuf sahibidir.

(ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ) Büyük lütuf sahibi.

Mevsufu; (الْعَظِيمِ) kelimesinin mevsufu konumunda gelen (الْفَضْلُ), fazlalık, lütuf, normalin üstündeki artış anlamlarındadır. (الْفَضْلُ) kelimesi, iki şeyden birinin diğerinden fazla / üstün oluşuyla ilgilidir. Ayrıca herhangi bir zorlama olmadan verilen her bağışa da (فَضْلٌ) denir.²⁷⁹

İrabı; İfade, mübteda konumunda gelen (اللَّهُ) lafzai celalinin haberi konumundadır.

Sıfatın anlama kattığı etki; Kitap ehlerinden ve müşriklerden inkar eden kimseler; vahiy, nübüvvet ve Allah'ın din ve dünya hususunda mü'minlere verdiği nimetlerin hiçbirine ulaşmalarını istemezler. Bu kindarlıklarını, hasedlerini çeşitli hileler ve oyunlarla ortaya koyarlar. Mü'minler arasında karışıklığa sebep olsalar da asla başarıya ulaşamazlar. Çünkü Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder. Âlemlere rahmet Peygamberini gönderir. Kâfirlere karşı direnme gücü verir. Onları kendi kazdıkları kuyulara düşürür. Mü'minlere, affını, mağfiretini bolca yağdırır. Âhirette de onlara, akıllara gelmeyecek, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir insanın kalbine gelmeyen lütuflar hazırlar.²⁸⁰

Ebû Hayyân Endülüsî (ö.745/1344), Allah'ın dilediğine tahsis edeceği “rahmetin”, rahmetin bütün çeşitleri kapsadığını söyler. Allah'ın “büyük lütuf sahibi” olmasını ise şöyle açıklar: “Buradaki (ذُو), (صَاحِبٌ) sahip manasındadır. Arapların yanında (ذُو) ile vasfetme, (صَاحِبٌ) ile vasfetmekten daha şereflidir. Çünkü (ذُو) ancak bir isme muzaf olarak gelir. Ve (ذُو) nun medlûlü (delalet ettiği şey) de daha şereflidir. Bu yüzden Allah kendisini ‘zu'l celal’ , ‘zu'l fadl’ olarak vasıflamıştır. Lütfun ‘azîm’ ile sıfatlanması,

²⁷⁹ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 799

²⁸⁰ en-Nevevî, Muhyiddin Ebû Zekerriyya Yahya b. Şeref, *Kudsî Hadisler*, (Çev: Ömer Dönmez), İstanbul: Hisar Yayınevi, Hadis No: 46, s. 214

bütün lütuf çeşitlerini kapsadığı içindir. (ل) takısı istiğrak (kelimenin manasının umumu kapsamı) içindir. Çokluk ve genişlik, yönünden azîm (büyük) olmuştur. Veya büyük lütuf, nübüvvetin lütfudur. Nitekim Allah Teâla, “Allah’ın senin üzerindeki lütfu büyüktür”²⁸¹ buyurmuştur. Veya şeriattir. Helal, haram, mendûb, mekruh, mübah veya sevap yönlerinden onun hükümlerini açıklaması azim olmuştur. Veya da cezâ(karşılık) içindir ki, genişliği ve çokluğu yönünden azimdir. Nitekim “Yaptıklarına karşılık(mükâfât) olarak gözlerini aydın edecek, gönüllerini ferahlatacak hangi şeylerin (nimetlerin/müjdelerin) saklandığını hiçkimse bilemez”²⁸² buyurulmuştur.²⁸³

Lütfun “azîm” ile sıfatlanması; çokluk, genişlik, bolluk, umuma teşmil, detayların bildirilmesi, heybetli ve muhteşem olması, kuvvetli ve kudretli olması gibi lütfun her çeşidini kapsamıdır. Âyetteki bu sıfat, mevsufuyla birlikte çok büyük “müjde”ler içermektedir. Ayrıca burada azim sıfatının gelmesi, müşterek olandan ayırt etmeyi değil, umumu kapsamındandır.

d) Bakara 114: عَذَابٌ عَظِيمٌ

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا ۗ أُولَٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ ۗ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ *

(2/BAKARA, 114). Allah’ın mescitlerini, içlerinde O’nun isminin anılmasını meneden ve onların harabı hususunda çalışan kimselerden daha zâlim kimdir! İşte onlar için, oralara korkarak girmekten başkası yoktur. Onlara dünyada rezillik, ahirette de büyük bir azap vardır.

(عَذَابٌ عَظِيمٌ) Büyük bir azap.

Mevsufu; Bu kez, (عَظِيمٌ) Kelimesinin mevsufu konumunda gelen (عَذَابٌ) kelimesinin acı, elem, eziyet, ceza, azap anlamlarına geldiğini, Râğıp el-İsfehani’nin, “şiddetli eziyet

²⁸¹ Nisa Suresi 4/113

²⁸² Secde Suresi 32/17

²⁸³ Ebû Hayyân Endülüsi, *Tefsîru'l-Bahru'l-Muhît*, (Thk: Adil Ahmed Abdu'l Mirsab vd.), c. 1, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993, s. 510

vermeştir” şeklinde açıklarken, bunun tam zıddı olarak kelimenin kökeni itibariyle, hoş, tatlı anlamının olduğundan da bahsettiğini belirtmiştik.²⁸⁴

İrabı; Tamalama, (هَمْ) mukaddem haberinin mübtedası konumunda gelmiştir.

Sıfatın anlama kattığı etki; İbadet, insanın Rabbi ile bağ kurmasını sağlayan, ona kulluk etme bilincini de canlı ve sürekli kılan temel esastır. Mescidler, mâbedler de bunun için tahsis edilmiş özel mekânlardır. Aynı zamanda inananların biraraya gelme, istişare etme, önemli kararlar alma yerleridir. Allah’ın mecidlerinden kastın, her ne kadar Mescid-i Aksâ olduğu yorumları varsa da Zemahşerî’nin dediği gibi; “Ayetin bildirdiği hüküm, Allah’ın bütün mescitlerini ilgilendiren genel bir hükümdür. Dolayısıyla, onlardan herhangi birinde Allah’ın anılmasını engelleyen kimse zulümde son derece ileri gitmiş olur.”²⁸⁵

Bu durumda Müminlerin görevi; buralara gitmeye engel olma, zarar vermeye kalkma düşüncesinde olanların, korku içinde bırakılması, bunlara karşı çok güçlü olunması, engellemeye cesaret edemeyecekleri şekilde güvence altına alınmaları gerekmektedir. Tahribine çalışanları dünyada rezillik, rüsvaylık beklemelidir. Taberî der ki; “Âyet-i kerimenin zikrettiği “dünyada rezil olmak” tan maksat, onların öldürülmeleri, esir edilmeleri veya zelil bir şekilde cizye vermeleridir.”²⁸⁶ Ahirette ise onları çok büyük bir azabın beklediğini Rabbimiz mü’minlere müjdelemektedir. Çünkü Allah; “Zalimleri doğru yola erdirtirip muvaffak etmez.”²⁸⁷

Âyetteki “azim” sıfatı, azabın büyüklüğünü bildirmekle, tehdit, uyarı ve sakındırma ifade eder.

3.3. (لَا يُبْصِرُونَ) : GÖRMEZLER

Arap dilinde, nekra kelimedden sonra gelip önceki kelimeyi vasıflayan kelime de sıfat kabul edildiğinden (لَا يُبْصِرُونَ / görmezler) olumsuz muzari fiili, “i’râb bakımından sıfat” olması hasebiyle incelenecektir. Yoksa müştak veya müştak manalı nâ’t grubundan değildir.

²⁸⁴ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 684

²⁸⁵ Zemahşerî, *a.g.e.*, c. 1, s. 485

²⁸⁶ Taberî, *a.g.e.*, c. 1, s. 312

²⁸⁷ Ali İmran Suresi 3/86

3.3.1. (لَا يُبْصِرُ) Sıfat Analizi ;

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	بَصَرَ يَبْصُرُ بَصْرًا	baktı, gördü
Mezîd Formu (İf'âl Babı)	أَبْصَرَ يُبْصِرُ إِبْصَرًا	baktı, gördü, anladı
Ayetteki Formu (Olumsuz muzari)	لَا يُبْصِرُونَ	görmeyecekleri

(بَصَرَ): Baktı, gördü, basiret sahibi oldu, uzak görüşlü oldu anlamlarına gelirken, if'âl babına girmiş hali olan (أَبْصَرَ): Bir şeye baktı, gören ve gösteren oldu anlamındadır. Gözünün iliştığı şeyi haber verdiği zaman (أَبْصَرَ) (gösterdi) denilir.²⁸⁸ Basîreti ile bildi²⁸⁹ anlamı da vardır.

Mukâtil b. Süleyman (ö.150/767)'a göre; “ (البَصَرَ) Kelimesi üç şekilde tefsir edilir (açıklanır) : 1. (البَصَرَ) kalp ile gören manasında kullanılır, 2. (البَصِير) kelimesi, gözlerle görmek anlamında kullanılır 3. (البَصِير) kelimesi ile hüccetden/delilden yana basiret sahibi kastedilir.²⁹⁰ El-Müfredat'ta; “Gözle görmeye أَبْصَرْتُ , kalp ile görmeye ise بَصَرْتُ ve أَبْصَرْتُهُ denmektedir. Kalbin görmesiyle beraber olmadığı zaman sadece gözle görmeye بَصَرْتُ denmesi çok nadirdir”²⁹¹ açıklaması yapılır. Böylece, ayette أَبْصَرَ şeklinde kullanılmış olması, hem göz, hem kalplerinin göremeyeceğini, yani içinde buldukları nifak ve

²⁸⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 1, s. 290.

²⁸⁹ Abdulvehhab Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Sözlüğü*, İstanbul: Şamil Yayınları, 1995, s. 110

²⁹⁰ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, s. 261

²⁹¹ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 146

hidayetsizlik karanlıklarında hakikatleri göremedikleri gibi, bu hallerini hissedemeyeceklerini de ifade etmiş olur.

3.3.2. (لَا يُبْصِرُونَ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

(لَا يُبْصِرُونَ) ifadesi, Bakara Suresi'nde sadece bir ayetin sonunda (Bakara 17 de) geçmektedir.

في ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ : Bakara 17

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا ۚ فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ * (2/BAKARA, 17). Onların örneği, bir ateş yakmak isteyen kimsenin örneği gibidir. Ateş etraflarını aydınlattığı zaman Allah onların ışıklarını giderir ve kendilerini (hiçbir şey) göremeyecekleri karanlıklarda bırakır.

(في ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ) Göremeyecekleri karanlıklarda.

Mevsufu; (لَا يُبْصِرُونَ) ifadesinin sıfatı konumunda gelen (ظُلُمَاتٍ) kelimesinin tekili (ظُلْمَةٌ) dür. Karanlık, aydınlığın olmaması, cehalet, şirik, fısık anlamlarına gelmektedir.²⁹²

İrabı; Tamlama olarak, mef'ulün bih gayri sarıh ve (في) harf-i ceririnin mecruru konumunda gelmiştir.

Sıfatın anlama kattığı etki; Âyet-i Kerîme'de, münafıkların durumu, ateş yakmak isteyen bir kimseye benzetiliyor. Ateş etraflarını aydınlattığı zaman da Allah, onların ışıklarını gideriyor ve kendilerini (hiçbir şey) göremeyecekleri karanlıklarda bırakıyor.

Âyetin ilk kısmında “bir kimse” ifadesi yer alırken, devamında ifade çoğul kipi ile geliyor. Bu hususta Ahfeş (ö.215/830); Âyetteki (الَّذِي o kimse ki) lafzının, (الَّذِينَ o kimseler ki) gibi çoğul manasında olduğunu söyler. (تَرَكَهُمْ) ifadesini buna delil gösterir ve

²⁹² Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 657

“ (الإنسانُ) insan kelimesinin, (النَّاسُ) insanlar manasında olması gibidir” der.²⁹³

Münafıkların durumunun anlatıldığı bu ayeti anlamak için, nâr, nûr, ziyâ, zulumât kavramları üzerinden bakmak gerekir. Ebu Hilâl Askerî, nur ile ziyâ arasındaki farkı zikrederken; Ziyâyı ışık hüzmeleri, nûru ise ışığın kaynağı olan kütle, ışığın kendisi şeklinde açıklar.²⁹⁴ Zemahşerî, nâr (ateş) kelimesini; ışık yayan, ısı veren, yakıcı bir cevher olarak, zulmet (çoğulu zulumat) kelimesini de; karanlık (aydınlığın olmaması) şeklinde açıklar.²⁹⁵ Müfessirler temelde; birbiriyle zıt anlamlı olan nûr ve zulumat kelimelerini sembolleştirerek, hidayet ile dalalet, iman ile küfür, fitri istidatlar ile azgınlıklar (günahlar), vahiy ile heva (heves), Muhammed (s.a.) ile münafıkların sapmış yolları, ümit ile yeis (ümitsizlik) şeklinde tefsir etmişlerdir. Âyetteki “bir ateş (nâr) yakmak isteyip de ateş etraflarını aydınlattığı zaman, Allah’ın nurlarını giderip (hiçbir şey) göremeyecekleri karanlıklar içinde bırakılmaları” örneği de; Allah onları vahiyle şerefendirip, iman nuru ile karşılaştırmışken; tutunmaya çalıştıkları zâhirde süslü, ışıklı görünen dünya hayatını tercihleri ile küfür karanlıklarına düşen ve artık ulaşabilecekleri bir kurtuluş yolunu bulamayacakları hâle terkedilen münafıkların durumudur. İşte seçtikleri o dalalet yolunun karanlıklarını aydınlatacak, en ufak bir ışık hüzmesi bile göremeyeceklerdir.

Ayetteki hiçbir şey “göremeyecekleri” sıfatı, te’kit ve mübâlağa içindir. Çünkü karanlıkta zaten bir şey görülmez. Fakat en ufak bir aydınlık bile olmayacağı izlenimi ile zifiri karanlık anlatılmış olur.

3.4. (تَسْرُ النَّاطِرِينَ) : BAKANLARA SÜRUR VEREN

3.4.1. (تَسْرُ النَّاطِرِينَ) Sıfat Analizi ;

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Mudaaf Fiil)	سَرَّ يَسُرُّ سُرُورًا	sevindirdi

²⁹³ el-Ahfeş, *a.g.e.*, c. 1, s. 54

²⁹⁴ Ebû Hilâl Askerî, *a.g.e.*, s. 470

²⁹⁵ Zemahşerî, *a.g.e.*, c. 1, s.130

Sülâsi Kökü (Sâlim fiil)	نَظَرَ يَنْظُرُ نَظْرًا	baktı
Ayetteki Formu (İsm-i Fâil)	النَّاظِرُ ج النَّاظِرُونَ	bakan

(تَسْرُّ النَّاطِرِينَ) ifadesi, (بَقْرَةٌ / inek) kelimesinin üçüncü sıfatı konumunda, muzari fiil cümlesi olarak gelmiştir.

(سَرَّ يَسُرُّ) Sevindirdi, ferahlattı anlamındadır. Sürûr (sevinç), hüznün zıddıdır.²⁹⁶

Ebu Hilâl Askerî, “Sürûr (sevinç), hakîkî anlamda bir fayda veya lezzet sebebiyle gerçekleşir” der.²⁹⁷

(نَظَرَ يَنْظُرُ) göz ve kalp hassasıyla bir şeye baktı demektir.²⁹⁸

Bir şeyi algılamak ve görmek için gözü ve bakışı ona çevirmektir. Bununla bazen düşünmek ve araştırmak da kastedilir. Bazen de araştırmadan sonra elde edilen bilgi anlamında da kullanılır.²⁹⁹ İsm-i fâili (النَّاظِرُ), bakan demektir.

3.4.2. (تَسْرُّ النَّاطِرِينَ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı

Etki:

Muzari fiil cümlesi olarak, (بَقْرَةٌ / inek) kelimesinin sıfatı konumunda gelen (تَسْرُّ النَّاطِرِينَ bakanlara sürûr veren), surede sadece bir ayetin sonunda (Bakara 69) geçmektedir.

Bakara 69 : بَقْرَةٌ تَسْرُّ النَّاطِرِينَ

²⁹⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 3, s. 1992.

²⁹⁷ Ebû Hilâl Askerî, *a.g.e.*, s. 394

²⁹⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 6, s. 4465.

²⁹⁹ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 1067

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا ط قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءٌ لَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاطِرِينَ *³⁰⁰

(2/BAKARA, 69). (Bu sefer): «Bizim için Rabbine dua et, bize onun renginin ne olduğunu açıklasın» dediler. Musa: «O (Rabb) buyuruyor ki, “O, bakanlara sürur veren rengi açık sarı bir inektir » dedi.

(فاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاطِرِينَ) Bakanlara sürur veren inek.

Mevsufu; (تَسُرُّ النَّاطِرِينَ) ifadesinin mevsufu konumunda gelen (بَقَرَةٌ); tekili inek anlamında, (بَقْرٌ) ise sığır anlamına gelmektedir.³⁰⁰

İrabı; İfade, innenin haberi konumundaki (بَقَرَةٌ inek) kelimesinin, sarı ve açık renkli olmasından sonra üçüncü bir sıfatı olarak gelmiştir.

Sıfatın anlama kattığı etki; Sûreye adını veren olayın geçtiği bu ayette; İsrailoğulları çözemedikleri bir cinayetin ardından anlaşmazlığa düşüyorlar ve “Musâ (a.s.)’ ın Rabbinden” katili bulması için yardım istiyorlar. Allah Teâlâ da onlardan bunun için bir ineği boğazlamalarını emrediyor. Boğazlanan ineğin bir parçasıyla ölüye vurulacak, maktul dirilecek ve işin hakikati ortaya çıkacaktır. Fakat onlar, bu emri yerine getirmekte işi zora koştular, pek çok soru sordular, alaycı bir tavır sergilediler. Hatta neredeyse yapmayacaklardı. Onların ineği kesmeye yanaşmamalarının sebebi; ineği kestikleri zaman ölen kişinin katillerinin ortaya çıkmasıydı. Bunu sezdikleri için bu işi uzatıp zaman kazanmak istiyorlardı. İneğin mâhiyetini sorup cevabını aldıkları halde, bu sefer de rengini soruyorlardı. “O bakanlara ferahlık verecek sap sarı bir inek olacak.”

Ayetin son kısmında sıralanan bu “sıfatların” ayrıntılarını Kurtubî şöyle verir; “Gerçekten o, bakanlara ferahlık veren rengi sapsarı bir inektir. Yani derisinde sarıdan başka bir renk bulunmayan katıksız sarı renktedir. ‘Bakanlara ferahlık vermesi’ ile ilgili olarak Vehb der ki: Adeta onun derisinden güneş ışıkları çıkıyormuş gibidir. ‘Ferahlık veren’in anlamı ise hoşça giden ve beğenilen demektir.”³⁰¹

³⁰⁰ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 160

³⁰¹ Kurtubî, a.g.e., c. 2, s. 159

Sa'lebî (ö.427/1035), 'bakanlara sürur veren' sıfatı için de şöyle der; "Renginin duruluğu ve güzelliği onların hoşuna gider. Çünkü göz, tutkuludur, meraklıdır, isteklidir, güzel bir şeye bakmakla sevinir."³⁰²

Âyetteki bu sıfat, ineğin diğerlerinden çok farklı olan bir özelliğini zikrederek, müşterek olanlardan ayırt etmektedir. Övme maksatlıdır.

3.5. (مُهَيِّنٌ) : ALÇALTICI

3.5.1. (مُهَيِّنٌ) Sıfat Analizi ;

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Ecvef Fiil)	هَانَ يَهُونُ هَوْنًا ، هَوَانًا	zelîl oldu
Mezîd Formu (İf'âl Babı)	أَهَانَ يُهَيِّنُ إِهَانَةً	aşağılık etti
Ayetteki Formu (İsm-i Fâil)	مُهَيِّنٌ ج مُهَيِّنُونَ	aşağılık eden

(هَانَ) fiilinin ism-i faili olan (مُهَيِّنٌ): Alçaltan, alçaltıcı, düşüren anlamındadır.³⁰³

Râğıp el-İsfahanî bu fiilin iki kullanımını şöyle açıklar: "Birincisi; insanın kendisine verilen şeylere karşılık kendini kontrol edip, alçak gönüllü davranmasıdır. Bu takdir edilen bir hareket tarzıdır. Yüce Allah bu anlamda şöyle buyurmaktadır: "O çok merhametli Allah'ın kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler." (Furkan Suresi 25/63)

İkincisi; güçlü, kendini hafife alan birine karşı zilleti kabul etmektir. Bu da kişinin kendisiyle yerildiği bir davranış kalıbıdır.³⁰⁴ Yüce Allah bu bağlamda şöyle buyurmaktadır: "Bugün Allah'a karşı haksız şeyler söylediğinizden ve O'nun ayetlerine karşı böbürlenmenizden dolayı alçaltıcı bir azapla cezalandırılacaksınız." (En'am Suresi 6/93)

³⁰² es-Sa'lebî, a.g.e., c. 1, s. 217

³⁰³ İbn Manzûr, a.g.e., c. 6, s. 4741.

³⁰⁴ Râğıp el-İsfahânî, a.g.e., s. 1125

Ayette bu fiilin if'âl babına girmiş hali olan (أَهَانَ) aşağılık etti, hor kıldı) geçmektedir. İsmi fâili olan مُهِينٌ kelimesi, zillet manasına gelen هَوَانٌ kelimesinden türemiş olup alçaltıcı ve rezil edici demektir.³⁰⁵

3.5.2. (مُهِينٌ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

(مُهِينٌ Alçaltıcı) kelimesi, sıfat konumunda surede sadece bir ayetin sonunda (Bakara 90) geçmektedir.

Bakara 90 : عَذَابٌ مُهِينٌ

بِمَسْمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَعِيًّا أَنْ يُنَزَّلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلِمَنْ يَشَاءُ مِنْ

عِبَادِهِ ج فَبَاؤُوا بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ ط وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ *

(2/BAKARA, 90). Allah'ın kullarından dilediği kimseye fazlından indirmesine hased ettikleri için Allah'ın indirdiğini inkar etmeleri(yle) (inkar etmeleri karşılığında) kendilerini sattıkları şey ne kötü.. Akabinde gazab üstüne gazaba uğradılar. Kâfirler için alçaltıcı bir azab vardır.

(عَذَابٌ مُهِينٌ) Alçaltıcı bir azab.

Mevsufu; (مُهِينٌ) kelimesinin mevsufu konumunda gelen (عَذَابٌ), daha önceki ayetlerde detaylı olarak açıklandığından özetle; acı, elem, eziyet, ceza, alı koymak, engellemek, azap etmek anlamlarındadır.

İrabı; Tamlama, (لِلْكَافِرِينَ) mukaddem haberinin muahhar mübtedası konumundadır.

Sıfatın anlama kattığı etki; Bu âyet-i kerime Yahudilerin, dünyalık menfaatler için kendilerini sattıklarını, Hz. Muhammed'in doğruluğunu, Allah tarafından gönderilmiş bir

³⁰⁵ Sâbûnî, a.g.e., c. 1, s. 132

Peygamber olduğunu bildikleri halde, onu nasıl kıskandıklarını, hased ettiklerini izah etmektedir.

Gazzâlî hasedin sebeplerini şöyle sıralar: Düşmanlık ve kin gütmeye, üstünlük duygusu (teazzüz), kibir, böbürlenme (ucub), ulaşılmak istenen şeylerden mahrum kalma korkusu, makam ve mevki tutkusu, ruhun kirlenmesi.³⁰⁶

Yahudiler de Hz. Muhammed (s.a.)'i kabullenemiyorlardı. Çünkü o, Araplardandı, İsrailoğullarından değildi. Halbuki İsrailoğulları, son Peygamberin de kendi ırklarından gelmesini bekliyordu. Allah'ın takdiriyle bu Peygamber Araplardan gönderilince onu kıskandılar ve yalanladılar, vahyi inkâra gittiler. Sâbunî'nin dediği gibi, onları inkâra götüren şey, yani kendilerini sattıkları bu kibir ve hased sebebiyle, kendilerine, alçaltıcı ve küçültücü azap ile karşılık verildi.”³⁰⁷ Nimetleri ellerinden gitti, vatanları ve devletleri mahvoldu, kendileri şu veya bu milletin hükmü altında yaşamak zorunda kaldı, zillet ve meskenete düştüler.³⁰⁸ Ahirette ise, Allah'ın yine hor kılıcı, aşağılayıcı azabı onları beklemektedir.

Vâhidî (ö.468/1076), “Gazab üstüne gazaba çarpıldılar” ifadesi için der ki; “Birinci gazab Tevrat'ı tahrif etmelerinden, ikinci gazab Muhammed'i ve Kur'an'ı inkâr etmelerinden dolaydır.”³⁰⁹

Râzî der ki; “Azab, gerçekte hor ve hakir kılıcı olmaz. Çünkü bunun manası, ‘o dışındakileri hor ve hakir kıldı’ demektir ki bu sıfat ancak akıllı bir varlık için uygun olur. Öyleyse bu kimseleri hor ve hakir kılan Cenab-ı Allah'ın kendisidir. Bu sebeple Allah azabın kendisi tarafından verildiğine delil olsun diye, ‘muhîn’ (hor ve hakir kılan) kelimesini zikretmiştir.”³¹⁰

Görüldüğü gibi, tek kelimelik “muhîn” sıfatı, ayetin bütün örgüsünün içindedir. Onların “aşağılayıcı tavırları” sebebi, uğrayacakları “aşağılayıcı azab” ise sonucu teşkil etmektedir. Sıfat azabın çeşitleri içinde aşağılayıcı olanı ayırt etmekle birlikte, tahkîr ve yerme/zemm de içerir.

³⁰⁶ Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *İhyâ'u Ulûmi'd-Din*, (Çev: Ahmed Serdaroglu), c. 3, İstanbul: Bedir Yayınevi, 2016, s. 432

³⁰⁷ Sâbunî, *a.g.e.*, c. 1, s. 133

³⁰⁸ Elmalılı Hamdi Yazır, *a.g.e.*, c. 1, s. 347

³⁰⁹ el-Vâhidî, *a.g.e.*, c. 1, s. 118

³¹⁰ Râzî, *a.g.e.*, c. 3, s. 220

3.6. (أَلِيمٌ) : ACI VEREN

3.6.1. (أَلِيمٌ) Sıfatı Analizi ;

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Mehmuz Fiil)	أَلِمَ يَأْلِمُ أَلَمًا	acı çekti
Ayetteki Formu (Mübâlağalı İsm-i Fâil)	أَلِيمٌ ج أَلِيمَات	acı veren, üzücü, elîm

(أَلِيمٌ): Acı çekti, acıdı anlamlarına gelmektedir. Mübâlağalı ismi-i fâili olan (أَلِيمٌ) ise; Acı veren, son derece eziyet veren demektir.³¹¹

Ebu Hilâl Askerî, elemnin sürekli de süreksiz de olabileceğini, azâbın elemnden farkını izah ederken de azabın “sürekli elem” olduğunu vurgular. Sivrisinek ısırması, bir azâb olmadığı halde, bir elemdir der.³¹²

Râğıb el-İsfahânî, (أَلِيمٌ) fiilinin mubâlağalı ism-i fâili olması sebebiyle (أَلِيمٌ) kelimesini, çok acı veren olarak açıklar.³¹³

3.6.2. (أَلِيمٌ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

(أَلِيمٌ Acı veren) kelimesi, Bakara Suresi’nde üç ayetin sonunda (Bakara 104, 174 ve 178) sıfat konumunda gelmiştir.

a) Bakara 104 : عَذَابٌ أَلِيمٌ

³¹¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 1, s. 113.

³¹² Ebû Hilâl Askerî, *a.g.e.*, s. 353

³¹³ Râğıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 89

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انظُرْنَا وَاسْمَعُوا ط وَ لِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ *

(2/BAKARA, 104). Ey iman eden kimseler! «Râinâ =bizi gözet, bizi güet» demeyin, «Unzurnâ =bize bak» deyin. (Söylenenleri) dinleyin. Kâfirler için elem verici bir azap vardır.

(عَذَابٌ أَلِيمٌ) Acı, elem veren bir azap.

Mevsufu; (أَلِيمٌ) kelimesinin mevsufu konumunda gelen (عَذَابٌ), önceki ayetlerde geçtiği gibi acı, elem, eziyet, ceza, alı koymak, engellemek, azap etmek anlamlarındadır.

İrabı; Tamlama, (لِلْكَافِرِينَ) mukaddem haberinin muahhar mübtedası konumundadır.

Sıfatın anlama kattığı etki; Ayet, Peygamber efendimiz (s.a.v.), kendisine nazil olan âyetleri tebliğ ederken, ya da dînlerini ashabına öğretirken, bazıları: (يَا رَسُولَ اللَّهِ رَاعِنَا) yani “Ey Allah’ın Rasulü! Bizi gözet!” diyorlardı. Bunu da; ‘Anlattıklarını iyice kavrayabilmemiz için bize mühlet ver’ anlamında söylüyorlardı. Yahudilerin de birbirlerine sövmek için kullandıkları İbranca veya Süryanca (رَاعِينَا) şeklinde bir kelimeleri vardı.

Bunlar, mü’minlerin (رَاعِنَا) sözünü duyunca, bunu fırsat bildiler ve malum sövmeyi kastederek Peygamber (s.a.)’e, onlarda ağızlarını yayarak ve dillerini bükerek (رَاعِينَا) yani çobanımız, sözü dinlenmeyecek adam’ anlamında kullanmaya başladılar.³¹⁴

Kelimeyi farklı şekilde söyleyişlerinde çirkin bir kasıt vardı; böylece Hazret-i Peygamber’i küçük düşürmek ve ona hakaret etmek istiyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâla bu ayeti indirip (رَاعِنَا) denmesini yasakladı ve bunun yerine Müslümanları, Hazreti Peygamber’e karşı edeb dışı bir söz sarfetmiş olmaktan koruyan, (انظُرْنَا - bize bak) kelimesini kullanmalarını, ayrıca da O’nu iyi dinlemelerini, itaat etmelerini emretmiştir.

Âyet-i kerîmede yer alan “kâfirler için elim bir azâb vardır” ibaresi ise, yahudilerin Hazret-i Peygamber’e edeb dışı hitaplarının küfür eseri olduğunu ve bu yüzden şiddetli bir

³¹⁴ Zemahşerî, a.g.e., c. 1, s. 467

azabı gerektirdiğini beyan içindir. Müslümanlardan gelen edeb dışı hitaplar ise, küfür sayılmasa bile, küfre yakın ağır bir günaha yol açacağından, Müslümanlara da dikkatli olunması uyarısını yapmaktadır. Habîbullah’a karşı yapılacak olan edepsizliğin neticesinde uğranılacak azâb, ‘elîm’ sıfatı ile gelmiştir. Yani ‘çok acı veren bir azâb’ olacaktır.

“Elîm” sıfatı ile gelen azap, kafirlere (mevsufun başındaki lam harfi ceriyle) tahsis edilmiştir. Azab çeşitleri içinde “elîm” olanını, müşterek olandan ayırt etmedir. Başlarına gelecek olanı tebyin/beyandır.

b) Bakara 174: عَذَابٌ أَلِيمٌ

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ ۗ وَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ *

(2/BAKARA, 174). Kitaptan Allah’ın indirdiği şeyi gizleyip onu az bir kazanca satanlar; işte onlar karınlarında (yer eden) ateşten başka bir şey yemezler ve Kıyamet günü Allah onlarla konuşmaz, onları (günah pisliklerinden) temize de çıkarmaz. Ve onlar için acıklı bir azab vardır.

(عَذَابٌ أَلِيمٌ) Acı, elem veren bir azap.

Mevsufu; (أَلِيمٌ) kelimesinin mevsufu konumunda gelen (عَذَابٌ), önceki ayetlerde geçtiği gibi acı, elem, eziyet, ceza, alı koymak, engellemek, azap etmek anlamlarındadır.

İrabı; Tamlama, (هُمُ) mukaddem haberinin muahhar mübtedası konumundadır.

Sıfatın anlama kattığı etki; Âyet, sadece kendi menfaatlerini düşünen, dünyevi kazanç uğrunda Yaratıcısından gelen bilgiyi gizleyen, vahyin gerçek amacından saptıracak şekilde işlerine geldiği gibi yorumlayan, dini bir ticaret gibi pazarlayan, böylece de kendi çıkarları için, insanların hem dünya hem ahiret hayatlarının mahvına sebep olan bu gibilerin, ne kazandığını anlatır; Karınlarında ateş, Allah’ın onlarla konuşmaması, yüzüne bakmaması, günahların ve inkârın kirlerinden temize çıkamama ve ardından da acı veren bir azap.

Âyette geçen ilk azap haberi olan “Onlar karınlarına sadece ateş doldururlar” ifadesi, mecazi bir ifadedir. Çünkü ateş yenmez. Bunun mânâsı şudur: “Onlar, cehenneme

atılmalarına sebep olacak murdar şeyleri yerler.³¹⁵

İkinci azap: Allah Teâlâ'nın kıyamette kâfirlerle konuşmayacak ve onları temize çıkarmayacak olmasıdır. Nitekim bu hususta başka bir ayette şöyle buyurulmaktadır: “O cehennemlikler şöyle derler: “*Rabbimiz, bizi buradan çıkar. Eğer tekrar inkâra dönersek, gerçekten zalimler oluruz. Allah onlara şöyle der; Kesin sesinizi! Benimle konuşmayın.*”³¹⁶

Azabın üçüncü şekli “elîm” yani çok acı vericidir. Bu hususta Razi şöyle bir kıyaslama yapar; “Muhakkak ki usûl âlimleri şöyle demişlerdir; İkâb, ceza verme, hor ve hakir kılmakla beraber bulunan, halis bir zarar ve sıkıntı vermedir. Buna göre Cenâb-ı Allah'ın, (وَلَا يُكَلِّمُ اللَّهُ) ifâdesi, hor ve hakir görüp hafife almaya bir işaret; (وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ) ifâdesi ise, zarar vermeye bir işarettir. Cenâb-ı Allah, hor ve hakir kılınmanın daha zor ve daha çileli olduğuna dikkat çekmek için, hor ve hakir kılmayı zarar vermektan önce zikretmiştir.”³¹⁷

Âyetteki “elîm” sıfatı, tehdit içerir. Azabın çeşitleri içinde müşterek olandan ayırt etmedir. Ayrıca ayetin içindeki Allah'ın onlarla konuşmayacak, yüzlerine bakmayacak olması, elîm sıfatının içeriğine dâhil olup (aralarına atıf vavı geldiğinden) onların hâlini de tasvir eder mâhiyettedir.

c) Bakara 178: عَذَابٌ أَلِيمٌ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ ط الْحُرِّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَىٰ بِالْأُنثَىٰ ط فَمَنْ عَفِيَ لَهُ
مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ط ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ ط فَمَنْ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ
فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ *

(2/BAKARA, 178) Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas yazıldı (farz kılındı): Hür (insan) hür ile, köle, köle ile ve kadın kadın ile. Ama kim lehinde (olarak), kardeşi (öldürülenin velisi) tarafından bir şey affedilirse, artık (yapılması gereken) örfe uymak ve ona (maktulün varis veya velisine) güzellikle (diyet) ödemektir. Bu, Rabbinizden

³¹⁵ Taberî, a.g.e., c. 1, s. 404-405

³¹⁶ Mü'minûn Suresi 23/107, 108

³¹⁷ Râzî, a.g.e., c. 4, s. 247

(size) bir hafifletme ve bir merhamettir. Artık kim bundan sonra haddi aşarsa, onun için elem verici bir azap vardır.

(عَذَابٌ أَلِيمٌ) Acı, elem veren bir azap.

Mevsufu; (أَلِيمٌ) kelimesinin mevsufu konumunda gelen (عَذَابٌ), önceki ayetlerde geçtiği gibi acı, elem, eziyet, ceza, alı koymak, engellemek, azap etmek anlamlarındadır.

İrabı; Tamlama, (أَلِيمٌ) mukaddem haberinin muahhar mübtedası konumundadır.

Sıfatın anlama kattığı etki; Âyet, kasıtlı olarak öldürülenlere karşı kısas uygulanması hakkındadır. Câhiliyye Araplarının yaptığı gibi güçlü olanın zayıf olanı ezmesi şeklinde değil, hür hür ile, köle köle ile, kadın kadın ile hak olan tam kısasın yapılmasını emreder. Burada Allah'ın rahmeti bu ümmete kısas, afv ve diyeti arasında tercih yapabilme hakkı tanınmasıdır. Bu hak sadece bu ümmete tanınmıştır. Bundan sonra “kim haddi aşarsa” diyeti aldıktan sonra katili öldürerek zulm işlerse, ona da elîm bir azap vardır.³¹⁸

Taberî der ki; “Can yakıcı azap, diyeti aldığı halde katili öldüreni öldüren kişiyedir.”³¹⁹ Zemahşerî de, bu sıfat tamlaması için Taberî ile aynı görüştedir.³²⁰

Bu açıklamalar “can yakıcı azabı” kimlerin hakettiği konusunu açıklarken “elîm” sıfatının da neden vurgulandığını, niçin hak edildiğini açıklar. Tehdit içerir.

Üç ayette de “elîm” sıfatının mevsufunun “azap” olması, dikkate şâyandır. Bu ayetlerin sonlarındaki “elîm azap” karşılığı; ayetlerin baş kısmında yer alan cürmlerin (Peygambere hakaret, aşağılama, kendi yanlarındaki vahyi gizleme, tahrif etme, diyetini aldığı haddi aşarak cana kıyma) hem gerekçesini, hem neticesini bildiren bir uyarı, tehdit niteliğindedir.

3.7. (يُوقِنُونَ) : YAKÎNEN İNANANLAR

Müştak veya müştak nâ't olmadığı halde, nekreden sonra geldiği için i'râb bakımından sıfat konumundadır.

³¹⁸ Vahidi, a.g.e., c. 1, s. 147

³¹⁹ Taberî, a.g.e., c. 1, s. 178.

³²⁰ Bkz: Zemahşerî, a.g.e., c. 1, s. 597

3.7.1. (يُوقِنُ) Sıfatı Analizi ;

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Misal Fiil)	يَقِينُ يَيْقَانُ يَيْقَانُ / يَيْقِيناً	emin oldu
Mezîd Formu (İf'âl Babı)	أَيَّقَنَ يُوقِنُ إِيقَاناً	kesin olarak bildi

Sülâsi kökü olan (يَقِينُ) ile mezîd formu olan (أَيَّقَنَ) yaklaşık aynı anlamlarda olup; şek ve şüpheden uzak, kesin olarak inanmak anlamındadır. Yakîn şekkin zıddıdır, ilim de cehaletin zıddıdır.³²¹

Rağib el-İsfahânî mârifetin, dirâyet ve benzeri kelimelerin taşıdığı anlamın üstünde bir bilme derecesi olduğunu ve bilmeyi nitelemek için kullanıldığını söyler. Onun için (ilmu'l yakîn) denir fakat (marifet yakîn) denmez. Yani yakîn, hükmün değişmezliği ile beraber olan anlayış dinginliğidir. Fiil olarak (أَيَّقَنَ) ve (إِسْتَيْقَنَ) denir.³²²

Ebû Hilâl Askerî, ilim ile yakîn arasındaki farkı şöyle açıklar ; “İlm, bir şeye olduğu gibi tam bir güvenle itikâddır. Yakîn ise, bilinen bir şey sebebiyle nefsin sükûnu ve göğsün rahatlamasıdır. Bu nedenle Allah'ın yakîn ile nitelenmesi câiz değildir” der. Yakîn kelimesinin zıddının şekk (şüphe) olduğunu söyler ve (أَيَّقَنَ) fiilinin anlamını da, “o anda hiçbir şekki kalmadı” olarak verir.³²³

3.7.2. (يُوقِنُ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

(يُوقِنُونَ) Yakinen inananlar) muzari fiili, Bakara Suresi'nde sadece bir ayetin sonunda (Bakara 118) sıfat konumunda gelmiştir.

³²¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 6, s. 4964.

³²² Rağib el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 1197

³²³ Ebû Hilâl Askerî, *a.g.e.*, s. 97

Bakara 118: لَقَوْمٍ يُوقِنُونَ

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ^ط تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ^ط
قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ *

(2/BAKARA, 118). *Ve bilmeyen kimseler dedi ki: «Keşke Allah bizimle konuşsa veya bize bir âyet (bir mucize) gelse!» Aynı şekilde onlardan öncekiler de onların dedikleri gibi demişti. Kalbleri birbirine benzedi. Biz âyetleri(mizi) yakînen inanan bir kavme açıkladık.*

(لَقَوْمٍ يُوقِنُونَ) Yakînen inanan bir kavim için.

Mevsufu; Nekreden sonrasının sıfat konumunda gelmesi hasebiyle (يُوقِنُونَ) muzari fiili sıfat

konumundadır. Mevsufu olan (قَوْمٍ) ; kavim, topluluk anlamlarına gelmektedir. (قَوْمٍ)

kelimesi asıl itibariyle, kadınlar olmaksızın erkekler topluluğu demektir. Kur'an-ı Kerim'de ise erkek ve kadınlar birlikte kastedilmiştir.³²⁴

İrabı; Tamlama, başına gelen (ل) harfi ceri sebebiyle mecrur konumundadır.

Sıfatın anlama kattığı etki; Âyette geçen, “bilmeyen kimselerin” Arap müşrikleri, “bilenler” in ise kendisine daha önce kitap gönderilen Hıristiyan ve Yahudiler olduğu görüşü, müfessirler arasında ağır basmaktadır. Kalbleri birbirine benzeyenlerden maksat ise Arap müşrikleri ile Yahudi ve Hıristiyanlardır. Allah'ın kendileriyle konuşmasını, mucizeler göstermesini isteyenler de zaten ancak kalbleri hasta olan şüpheciler veya kalbleri mühürlü olan inatçılar olabilir. Âyetteki “yakinen inanan” kavim ise Peygamber (s.a.v.) e inanan, onu destekleyen, getirdiklerini tasdik edip hidayet yolunda gayret gösteren müminler olduğu açıktır. Çünkü, âyetin sonunda gelen (kavim) mevsufunun sıfatı konumundaki (yakinen) kelimesi, sözlüklerde (daha önce de belirttiğimiz gibi); Bir şeyi kesin olarak bilmek, emin olmak, gerçekleşmek gibi anlamlara gelir. Marifet, dirâyet ve benzeri kelimelerin taşıdığı anlamın üstünde bir bilme derecedir. Bilmeyi nitelemek için kullanılır. Yani yakîn, hükmün değişmezliği ile beraber olan anlayış dinginliğidir,³²⁵ bilinen bir şey sebebiyle nefsin sükûnu ve göğsün rahatlamasıdır. Yakîn kelimesinin

³²⁴ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 882

³²⁵ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 1197

zıddı, şekk (şüphe) dir.³²⁶ Bundan da anlaşılıyor ki âyetler, bu vasıfları taşıyan kimselere yani muttakilere ve mü'minlere açıklanmıştır. (Bakara 2) de olduğu gibi ; “Bu Kitap, (Kur'an) muttakkiler için hidayettir.”

İbn Arabî, âyetteki “bilme ve bilmeme” ifadelerini “tevhid” olarak açıklar: “Tevhid ilmini, Allah'ın kelamını ve ayetlerini bilmeme hususunda kalpleri birbirine benzedi. Çünkü Allah'ın kelamını ve ayetlerini bilmek tevhidi bilmenin bir parçasıdır.”³²⁷

Tâberî, “yakîn” ifadesinden kastın ne olduğunu ise şöyle açıklar: “Allah Teâlâ, âyetlerini, kesinlikle bilen bir kavme açıkladığını, şek ve şüphe içinde bulunanlara ve bilgisiz ve cahil olanlara açıklamadığını bildirmektedir. Zira işlerde sebat kılan ve eşyanın hakikatini kesin ve sıhhatli bir şekilde öğrenmek isteyenler, ancak yakın bir bilgi elde etmek isteyenlerdir.”³²⁸

Âyetteki “yakîn – kesin olarak bilme” sıfatı, hem tebyin/açıklama hem de tahsistir.

3.8. (السُّجُود) : SECDE EDENLER

(السُّجُود) ile (الرَّكْع) arasında atıf harfi olmadığı için, (السُّجُود) kelimesi sıfat olarak kabul edilmiştir.

3.8.1. (السُّجُود) Sıfatı Analizi ;

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	سَجَدَ يَسْجُدُ سُجُودًا	secde etti
Ayetteki Formu (İsm-i Fâil)	السَّاجِدُ ج السَّاجِدُونَ, السُّجُودُ	secde eden

³²⁶ Ebû Hilâl Askerî, *a.g.e.*, s. 97

³²⁷ İbn Arabî, *a.g.e.*, c. 1, s. 100

³²⁸ Taberî, *a.g.e.*, c. 1, s. 118

(سَجَدَ): Secde etti, boyun eğdi, alını yere koydu anlamındadır.³²⁹ Secde; şeriatta, namazdaki bilinen rükne ve onunla aynı kategoride olan tilâvet ve şükür secdelerine has kılınmıştır. Kimi zaman secde, (50/Kâf 40 ayetinde olduğu gibi) “namaz” anlamında kullanılır.

(سَجَدَ)’nin ism-i fâil ve çoğul hâli olan (السُّجُود) kelimesinin asıl anlamı, boyun eğmektir. Daha sonra bu kelime, sadece Allah’a boyun eğmek ve O’na ibadet etmek için kullanılır oldu. Söz konusu kelime insan, hayvan ve cansız varlıkların tümü için kullanılır.³³⁰

3.8.2. (السُّجُود) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

(السُّجُود Secde edenler) ifadesi, Bakara Suresi’nde sadece bir ayetin sonunda (Bakara 125) sıfat konumunda gelmiştir.

Bakara 125: وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا ط وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلِّينَ ط وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ *

(2/BAKARA, 125). Biz ta o zamanlardan Beyt’i (Kâbe’yi), insanlar için bir sevap kazanma (toplanma) mahalli ve bir güven yeri kıldık. Siz de İbrahim’in makamından kendinize bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın). İbrahim ile İsmail’e: «Beytimi, tavaf edenler, ibadete kapananlar, rükû edenler, secde edenler için temizleyin!» diye ahid (emir) vermiştik.

(الرُّكَّعِ السُّجُودِ) Secde eden rükû edenler.

Mevsufu; (السُّجُود) kelimesinin aralarında atıf harfî olmaması sebebiyle mevsufu kabul edilen (الرُّكَّعِ), rükû edenler anlamına gelmektedir. (رُكَّعٌ) ; Eğilmektir. Bu kelime kimi

³²⁹ İbn Manzûr, a.g.e., c. 3, s. 1940.

³³⁰ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 480

zaman namazdaki belli duruş anlamında kullanılır, kimi zaman da boyun eğmek ve alçalmak anlamında kullanılır.³³¹

İrabı; Tamlama, (الطَّائِفِينَ) kelimesine matuftur. Dolayısıyla (الطَّائِفِينَ) başına gelen (ل) harfi ceri sebebiyle mecrur konumundadır.

Sıfatın anlama kattığı etki; Âyet, Allah Teâlâ'nın, insanların emniyet ve güven içerisinde toplanıp, sevap kazanma yeri kıldığı Beytullah hakkındadır. Makam-ı İbrahim'de kendisine yönelip duâ ve niyazda bulunmayı ve yalnız kendisine ibadet etmeyi emrettikten sonra, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'e de; Beyt'in, tavaf edenler, âkifler (Allah'a ibadet için inzivaya çekilenler), rükû edip sücûd edenler, kısaca Allah'a ibadet etmek amacıyla oraya gelenler için temiz tutulması, hem maddi hem de şirk ve küfür gibi manevi pisliklerle de kirletilmemesi üzerinde durur.

Elmalılı, arada vav harfi olmaması dolayısıyla (السُّجُود) – secde edenler, boyun eğenler) kelimesinin mevsufu konumunda gelen (الرُّكُوع) – ruku edenler, eğilenler) hakkında çarpıcı bir yorumda bulunur: “Ruku ile kılınan namazın sadece Muhammed ümmetine mahsus olduğuna bakılırsa, Cenab-ı Allah söz konusu ahitte, Hz. İbrahim ile Hz. İsmail'e böyle bir ümmetin de geleceğini bildirmiştir” der.³³²

Sıfat konumunda gelen, namazın bir rüknü olan secde ise; hem müstakil bir ibadet, hem de namazın bölüm ve farzlarından biridir. İsm-i fâil halinin çoğul formu olan (السُّجُود) kelimesinin asıl anlamı, boyun eğmektir. Daha sonra bu kelime, sadece Allah'a boyun eğmek ve O'na ibadet etmek için kullanılır olmuştur. Söz konusu kelime insan, hayvan ve cansız varlıkların tümü için kullanılır.³³³

Âyete bu anlam üzerinden bakarsak; Âllah'u Teâlâ'nın Hz. İbrahim ve oğlunun şahsında, tüm Müslümanlara verdiği mesaj; Beyt'inin, tavaf için gelerek ibadete kapanan, “emirleri karşısında eğilip, boyun büken, koşulsuz itaat eden” kullarına lââyık olduğu ve ancak onlar için temizlenip hazırlanması gerektiği ahdini almasıdır. Tahsis ifade eder.

³³¹ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 440

³³² Elmalılı Hamdi Yazır, *a.g.e.*, c. 1, s. 408

³³³ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 480

3.9. (مُسْتَقِيم) : DOSDOĞRU

3.9.1. (مُسْتَقِيم) Sıfatı Analizi:

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Ecvef Fiil)	قَامَ يُقِيمُ قِيَامًا	ayağa kalktı
Mezîd Formu (İstif'âl Babı)	إِسْتَقَامَ يَسْتَقِيمُ إِسْتِقَامَةً	dosdoğru oldu
Ayetteki Formu (İsm-i Fâil)	الْمُسْتَقِيمُ	dosdoğru olan

(قَامَ): Ayağa kalkmak, dikilmek, yükselmek, yukarı kalkmak,³³⁴ (قَامَ) fiilinin istif'âl babına girmiş hâli olan (إِسْتَقَامَ) dosdoğru olmak anlamındadır. Ebu Hilâl Askerî, (إِسْتَقَامَ) fiilinin masdarı (إِسْتِقَامَةً) istikâmet ile (إِصَابَةً) isâbet arasındaki farkı şu şekilde açıklar: “İsâbet, hedefe ulaşmayı içerir. İstikâmet ise böyle değildir. Çünkü kişi bir müddet istikâmet üzere yol alıp, sonra isteyip yöneldiği amacından sapabilir” der.³³⁵ (إِسْتَقَامَ) nin ism-i fâil hâli olan (مُسْتَقِيم) ise; dosdoğru olan, düzgün olan, isabetli olan³³⁶ anlamlarına gelmektedir.

3.9.2. (مُسْتَقِيم) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

(مُسْتَقِيم) Dosdoğru) ifadesi, Bakara Suresi'nde iki ayetin sonunda (Bakara 142 ve 213) sıfat konumunda gelmiştir.

³³⁴ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 876

³³⁵ Ebû Hilâl Askerî, *a.g.e.*, s. 466

³³⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 5, s. 3781.

a) Bakara 142: **إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ**

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّاهُمْ عَن قِبَلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا ط قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ط يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ *

(2/BAKARA, 142). İnsanlardan bir kısım beyinsizler: «Onları daha önce üzerinde buldukları kiblelerinden çeviren nedir?» diyecek. De ki: «Doğu da Allah'ındır, batı da. O, dilediği kimseyi dosdoğru yola iletir».

(صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ) Dosdoğru yol.

Mevsufu; (المُسْتَقِيمُ) kelimesinin mevsufu olarak gelen (الصِّرَاطُ), doğru ve düzgün, açık yol anlamlarına gelir. Mukâtil b. Süleyman, sıratın “yol” manasının dışında “din” anlamının da kastedildiğini söyler.³³⁷

İrabı; Tamlama, başına gelen (إِلَى) harfi ceri sebebiyle mecrur konumundadır.

Sıfatın anlama kattığı etki; “İnsanlardan dilediğini dosdoğru yola, kendi yoluna iletmek gibi, dilediği yönü kible tayin etmek de mutlak güç ve irade sahibi olan Allah'ın yetkisindedir ve akli selim sahipleri için bunda yadırganacak bir durum yoktur.”³³⁸ Bu âyetle, değişimin daha iyiden, daha doğrudan ve daha faydalı olandan yana yapılmasının önemine işaret edilmekte, değişikliğin meşru olduğu öğretilmektedir.”³³⁹

Mevdûdî der ki; “Bu, İslâm ümmetinin önderliğinin ilân edilmesidir. ‘Böylece’ (Kezalik) sözü hem Hz. Muhammed (s.a.), hem de kiblenin değiştirilmesini kastetmektedir. Müslümanlar kendilerinin ‘vasat ümmet’ olmalarını sağlayan üstün meziyetlere, Hidayet’e tâbi olarak ulaşmışlardı. Kible'nin, Mescid-i Aksa'dan Kâbe'ye çevrilmesi ise, İsrailoğulları'nın önderlik görevinden alınıp, yerine müslümanların konulduğunu gösteriyordu. Bu nedenle Kible'nin Kudüs'ten Kâbe'ye çevrilmesi

³³⁷ Mukâtil b. Süleyman, a.g.e., s. 346

³³⁸ Hayrettin Karaman vd., a.g.e., c. 1, s. 227

³³⁹ Bayraktar Bayraklı, a.g.e., c. 2, s. 271

beyinsizlerin sandığı gibi sadece bir yön değişikliği değil, aslında önderlik görevinin İsrailoğulları'ndan alınıp Hz. Muhammed'e (s.a.) inananlara verildiğinin ilanı idi."³⁴⁰

Kurtubî, âyetin sonundaki “dosdoğru yol” ifadesini şöyle açıklar: “Yüce Allah’ın bu ümmete, İbrahim (a.s.)’ın kiblesine ileterek hidâyeti göstermiş olduğuna işaretir. Sırat yol demektir, müstakîm (dosdoğru) ise herhangi bir eğriliği olmayan yol demektir.”³⁴¹

Allah’ın dilediği kimseyi ileteceği (sıratın mustakim) tamlamasının açılımı, yine kiblenin değişmesi konusu üzerinden (birr) ifadesi ile Bakara 177 de şöyle açıklanır: “Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz birr (erdemlilik) değildir. Asıl erdemli kişi Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman eden; sevdiği maldan yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan; namazı kılıp zekâtı verendir. Böyleleri anlaşma yaptıklarında sözlerini tutarlar; darlıkta, hastalıkta ve savaş zamanında sabrederler. İşte doğru olanlar bunlardır ve işte takva sahipleri bunlardır.”³⁴²

İşte Allah, bu kimseleri doğru yoluna (dinine) iletir.

Âyette mecâzî anlamdaki “yol” kelimesine sıfat olan “müstakîm” sıfatı; gidilmesi gereken yolu tebyin ve teşvik mahiyetindedir. Övgü içerir.

b) Bakara 213: إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ^ص وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ^ط وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ بَعِيًا بَيْنَهُمْ^ح فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ^ط وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ *

(2/BAKARA, 213). İnsanlar bir tek ümmetti. Allah müjdeleyici ve uyarıcı peygamberler gönderdi ve onlarla beraber insanların aralarında hakkında ihtilafa düştükleri şeylerde hüküm vermesi için hak ile kitap indirdi. Kendilerine apaçık belgeler geldikten sonra aralarındaki kıskançlıktan dolayı onda (o kitap yani vahiy hakkında) kendilerine o (kitabın) verildiği kimselerden başkası ihtilâfa düşmedi. Bunun üzerine Allah izniyle

³⁴⁰ Mevdûdî, a.g.e., c. 1, s. 122

³⁴¹ Kurtubî, a.g.e., c. 2, s. 373

³⁴² Bakara Suresi 2/177

(iradesiyle) iman edenleri hakkında ihtilâfa düştükleri hakka ilettiler (sevkettiler). Allah dilediği kimseyi dosdoğru yola ulaştırır.

(صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ) Dosdoğru yol.

Mevsufu; (الْمُسْتَقِيمُ) kelimesinin mevsufu olarak gelen (الصِّرَاطُ), doğru ve düzgün, kolay yol anlamlarına gelir.³⁴³

İrabı; Tamlama, başına gelen (إِلَى) harfi ceri sebebiyle mecrur konumundadır.

Sıfatın anlama kattığı etki; Âyet-i kerimedeki, “insanlar tek bir ümmetti” ifadesinden, başlangıçta ortak inanç ve değerlerin bulunduğu, birlik ve beraberlik içinde yaşayan bir topluluk olduğumuz anlaşılıyor. Fakat nüfusun artması ve insanların farklı görüşlere sahip olup farklı çıkarlar gözetmeye başlamalarıyla, kıskançlıklarla aralarında ihtilaflar çıkması, birlik ve beraberliğin, gönderilen hak dinin tahrif edilmesiyle ortaya çıkan kargaşanın; yine Rabbimizin merhameti ve lütfuyla peygamberler ve kitap gönderilmesi ile sırat-ı müstakime çekildiği de anlaşılmaktadır.

Âyette özellikle hased (kıskançlık) kavramı belirtilmiş. Demek ki topluma verdiği zarar çok büyüktür. Bu konuda Bayraktar Bayraklı şu tespitte bulunur: “Buradaki sırat-ı müstakim (dosdoğru yol) kavramı neyi ifade etmektedir? Cevap: İhtilafların ortadan kaldırılmasını. Öyleyse, haset saikiyle insanların düştükleri derin, yıkıcı ve bölücü ihtilafların giderilmesi, sosyal ve kültürel bütünleşmenin sağlanması ‘doğru yolu’ oluşturmaktadır. Demek ki hasedin meydana getirdiği derin ihtilaflar, doğru yoldan sapmak manasına gelmektedir.”³⁴⁴

Seyyid Kutub, “sırat-ı müstakîm” ifadesi için şöyle der: “Bu yol; bu ilâhi kitabın tanıttığı yol. Bu yaşama sistemi, hakka dayanan, dosdoğru yolu izleyen, arzu ve ihtirasların saldırılarına uğramamış olan, nefsin içgüdülerinin ve eğilimlerinin oyuncağı olmayan yoldur.”³⁴⁵

Kullar üzerinde bulunan her nimet, dinleri hususunda olsun dünyaları hususunda olsun Allah’tandır. Âyetin sonundaki (sıratı müstakim) tamlaması da, Allah’ın doğru

³⁴³ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 492

³⁴⁴ Bayraktar Bayraklı, *a.g.e.*, c. 3, s. 52

³⁴⁵ Seyyid Kutub, *a.g.e.*, c. 1, s. 353

yolda olma gayret ve azminde olan inananları, içine düştükleri ihtilaflı ve şüpheli, sıkıntılı durumlardan kurtaracağını müjdesini içermektedir. Nitekim âyet-i kerimede: “وَالَّذِينَ (وَالَّذِينَ) جَاهِدُوا فِيْنَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ – Bizim uğrumuzda cihad edenler (gayret edenler) var ya, biz onları mutlaka yollarımıza ileteceğiz. Şüphesiz Allah, mutlaka iyilik yapanlarla beraberdir.”³⁴⁶ İman edenler için ümitsizlik asla yoktur. Hatta bozulmuş olan toplumlar bile düzelir. Çünkü “Allah iman edenlerin velisidir. Onları karanlıklardan aydınlıklara çıkarır.”³⁴⁷

Bu âyetteki “müstakîm” sıfatı, müşterek olanı belirttiği gibi, müşterek olandan da en son ve hepsini kapsayanı ayırt eder. Bu yol, sıfatın geçtiği her iki âyette de; son peygamberin gelişiyle İslâm dinine “tahsis” edilmiştir.

3.10. (يَعْقُلُونَ) : AKLEDERLER

(يَعْقُلُونَ Aklederler) muzari fiili, nekre kelimededen sonra geldiği için sıfat konumundadır.

3.10.1. (يَعْقُلُ) Sıfatı Analizi ;

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi (Sâlim Fiil)	عَقَلَ يَعْقِلُ عَقْلًا	akıl etti, akıl erdirdi

(عَقَلَ) fiilinin masdarı olan (عَقْلًا) kelimesinin asıl anlamı; tutmak ve sımsıkı kavramaktır. İlmi kabul etmeye hazır olan güce denir. Bu güç ile insanın elde ettiği ilme “akl” denir.³⁴⁸

Ebû Hilâl Askerî, “Akl, kabihlikleri (çirkinlikleri) engelleyen ilk ilimdir. Bazı dilbilimciler, ‘akl sahibinin kötülüğe bulaşmasına engel olur’ demişlerdir. Akl devesini

³⁴⁶ Ankebût Suresi 29/69

³⁴⁷ Bakara Suresi 2/257

³⁴⁸ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 715

bağlayan ve azgınlık yapmasını engelleyen birine söylenen, (عَقْلَ الْبَعِيرِ) sözünden alınmıştır.” (عَقْلَ) tanımına şunları da ilave eder; “Akl’ın tanımı konusunda söylenenler içerisinde benim çok beğendiğim tanım şudur: Akl, kötülerin kötü olduğunu bilmek ve kötülük yapmaya engel olmaktır.”³⁴⁹

İbn Manzûr’a göre (عَقْلَ): Anladı, idrak etti, akıl erdirdi anlamındadır. Deveyi hapsetmek deyiminden alınmıştır. Akıllı kişi nefisini hapseden ve onu hevasından çevirendir denmiştir.³⁵⁰

3.10.2. (يَعْقِلُونَ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

Bakara Suresi’nde sadece bir ayetin sonunda (Bakara 164) sıfat konumunda gelmiştir.

Bakara 164: لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ ص وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ *

(2/BAKARA, 164). Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri arkasından gelişinde, insanlara fayda veren şeylerle denizde akan gemilerde, Allah’ın gökten indirip, akabinde onunla yeryüzünü ölümünden sonra dirilttiği suda, her türlü canlıdan orada yaymasında, rüzgârları ve gökle yer arasında boyun eğdirilmiş bulutları yönlendirmesinde elbette aklını kullanan bir toplum için (Allah’ın varlığını ve birliğini isbatlayan) (birçok) âyetler vardır.

(قَوْمٍ يَعْقِلُونَ) Akleden bir kavim.

³⁴⁹ Ebû Hilâl Askerî, a.g.e., s. 101

³⁵⁰ İbn Manzûr, a.g.e., c. 4, s. 3046.

Mevsufu; (يَعْقُلُونَ) ifadesinin mevsufu konumunda gelen (قَوْم) ; kavim, topluluk anlamlarına gelmektedir.

İrabı; Tamlama, başına gelen (ل) harfi ceri sebebiyle mecrur konumundadır.

Sıfatın anlama kattığı etki; Âyeti kerimede “akleden bir kavim” için, Allah’ın varlığına, birliğine, eşsiz, benzersiz bir ilah olduğuna deliller sıralanır:

- a) Göklerin yaratılışı.
- b) Yerin yaratılışı.
- c) Gece ve gündüzün değişmesi.
- d) Gemilerin denizlerde seyretmesi.
- e) Yağmurun yağması ve onunla ölü haldeki toprağın canlanıp yeşermesi.
- f) Yeryüzünde her çeşit canlının gelişip yayılması.
- g) Rüzgârların çeşitli yönlerde doğru hareket etmesi.
- e) Bulutların yer değiştirmesi.

Bunlar da gösteriyor ki, vahiy kitabının yanında kâinat kitabı da bize Allah’ı kanıtlayan âyetlerle doludur; fakat bu âyetleri ancak aklını kullananlar görüp anlarlar. Bu sebeple âyetin sonunda bütün bu sıralanan varlık ve olaylarda “aklımı işleyen bir topluluk için elbette nice deliller vardır” buyurulmuştur.”³⁵¹

İbn Kesîr der ki: “Allah’ın iki çeşit kitabı vardır: Biri yaratılmış kitabıdır ki bu kâinattır. Diğeri indirilmiş kitabıdır ki bu Kur’an’dır. Biz her iki kitabı, ancak bize verilen bilginin sağladığı imkân ile öğrenebiliriz. Kim Allah’ın emrine itaat ederse o kurtulandı, kim de Allah’ın emrinden yüzçevirirse o kaybedenlerdendir.”³⁵² Asıl “akletme” budur.

Âyetteki “topluluk” kelimesinin “akleden” olma sıfatı, delilleri beyan ile tefekküre sevkeden bir tezkîr/hatırlatmadır. Sıralanan bütün bu delilleri görebilecek olanların da, ancak “akletme” kabiliyetindekilere tahsisi vardır.

³⁵¹ Hayrettin Karaman vd., *a.g.e.*, c. 1, s. 249

³⁵² İbn Kesîr, *a.g.e.*, c. 1, s.378

3.11. (مُبِينٌ) : APAÇIK

3.11.1. (مُبِينٌ) Sıfatı Analizi ;

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Ecvef Fiil)	بَانَ يَبِينُ بَيَانًا	açık oldu, ortaya çıktı
Mezîd Formu (İf'âl Babı)	أَبَانَ يُبِينُ إِبَانَةً	açıkladı, ortaya çıkardı
Ayetteki Formu (İsm-i Fâil)	مُبِينٌ	açık, âşikar

(بَانَ): Açık oldu, açıklığa kavuştu anlamlarına gelir.³⁵³ (أَبَانَ) açığa çıkardı, göründü, apaçık oldu demektir. Arttırılmışının ism-i fâili olan (مُبِينٌ) kelimesi de, apaçık, âşikar, net görünen anlamlarına gelir.³⁵⁴

(بَانَ) nin masdarı olan (بَيَانٌ açıklama) için Ebu Hilâl Askerî, beyân ile hedy (yol gösterme) arasındaki farkı açıklarken: “Beyân hakikatte ne olursa olsun kişiye ma'nanın izhârı / açıklanmasıdır. Buna göre gerçekte beyân, kavî (söz) türündendir. Hedy ise eğri yola sapmaması için rüşd yolunu beyân etmektir” der.³⁵⁵

3.11.2. (مُبِينٌ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

(مُبِينٌ Apaçık) kelimesi, Bakara Suresi'nde iki ayetin sonunda (Bakara 168 ve 208) sıfat konumunda gelmiştir.

³⁵³ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 184

³⁵⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 1, s. 404

³⁵⁵ Ebû Hilâl Askerî, *a.g.e.*, s. 306

a) Bakara 168: عَدُوٌّ مُّبِينٌ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ *
(2/BAKARA, 168). Ey insanlar, yeryüzünde olan şeylerden helâl ve temiz olanı yiyin ve şeytanın adımlarını izlemeyin. Gerçekte o, sizin için apaçık bir düşmandır.

(عَدُوٌّ مُّبِينٌ) Apaçık düşman.

Mevsufu; (مُبِينٌ) kelimesinin mevsufu konumunda gelen (عَدُوٌّ), düşman anlamına gelmektedir.

İrabı; Tamlama, innenin haberi konumundadır.

Sıfatın anlama kattığı etki; Âyetin baş kısmındaki “helal ve temiz olandan yiyin” emrine uyulmaması, şeytanın adımlarını izlemek olarak netice veriyor. Çünkü insan haram lokma yemekle, bereketini kaybediyor, şahsiyetini, asaletini ve hayâ duygusunu zedeliyor.³⁵⁶ Böylece de şeytanın peşine takılmış oluyor. İnsan, şeytanın kendisinin “kesin olarak düşmanı” olduğunu anlamaz da ondan mı böyle davranır?

Şeytan, âyette “mübîn” yani apaçık, aşikâr, net bir “düşman” olarak vasıflanmıştır. Yani herkes (akıl baliğ ise), işlediği günahların, haramların, şeytanın vesvesesiyle olduğunu bilir. Mü’min haramlardan uzak durur. Ancak şeytan en çok da mü’minlerle uğraşır. Günaha giden yola kapı açar, ona birden değil adım adım yaklaştırır. Bunu o kadar sinsice yapar ki, sonunda çoğu zaman kişi “asla yapmam” dediği şeyin içinde buluverir kendini. İşte Rabbimiz kemâli rahmetinden, bizi bu hususta da uyarır ve değil o haramları işlemek, hiç yaklaşmamak gerektiğinin vurgusunu “şeytanın adımları” ifadesiyle bildirir. Nitekim âyeti kerimede “zinaya yaklaşmayın”(İsrâ 17/32) buyrulur. Karşı cinsle tokalaşmanın bile günah olması, bu koruma-korunma amacını taşır.

Razi, “şeytanın adımlarına uymamak” hakkında da şunu der: “Burada Allah’ın muradı, lügat ile ilgili olan şey değildir. Aksine bu ayette sanki, bahsedildiği şekilde yemesi mubah kılınan kimseye şöyle denilmektedir: “Helâli bırakıp da şeytanın seni davet ettiği şeye yönelerek, haddi aşmaktan sakın.” Bu söz ile Allah Teâlâ, mükellefi harama yürümekten menettiği gibi, helâlden şüpheliye yürümesini (geçmesini) de men

³⁵⁶ Bkz: İbn Haldun, *Mukaddime*, (Çev: Zâkir Kadirî Ugan), c. 2, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1996, s. 120

etmiştir. Çünkü şeytan insanın kalbine şüpheli olan şeyleri atar ve bununla ona helâl olmayan şeyi süslü gösterir. İşte bundan dolayı Cenâb-ı Allah, bu şüpheli şeylerden men etmiş ve sonra bu sakındırmanın sebebini açıklamıştır. Bu sebep de, şeytanın apaçık bir düşman, düşmanlığını ortaya koyan bir düşman olmasıdır.”³⁵⁷

Âyette, düşman kelimesinin sıfatı olan “apaçık” ifadesi, düşman hakkında bir tespit, hem tenbih, hem de tahzîr/uyarıdır.

b) Bakara 208: **عَدُوٌّ مُّبِينٌ**

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَآفَّةً ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۗ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ *
(2/BAKARA, 208). Ey iman edenler, topluca barışa (İslama) girin ve şeytanın adımlarına uymayın. Gerçek şu ki o, sizin için apaçık bir düşmandır.

(2/BAKARA, 208). Ey iman edenler, topluca barışa (İslama) girin ve şeytanın adımlarına uymayın. Gerçek şu ki o, sizin için apaçık bir düşmandır.

(عَدُوٌّ مُّبِينٌ) Apaçık düşman.

Mevsufu; (مُبِينٌ) kelimesinin mevsufu konumunda gelen (عَدُوٌّ), düşman anlamına gelmektedir.

İrabı; Tamlama, innenin haberi konumundadır.

Sıfatın anlama kattığı etki; Belki de şeytanların, ya da yeryüzü şeytanlarının bugün en büyük başarılarından birisi de bir mü’mini diğer bir mü’min kardeşiyle iman adına, din adına savaştırmasıdır. Şeytanlar müslümanları bölüp, gruplara, hiziplere ayırıp birbirleriyle savaştırmaktadır. Bu noktada Rabbimiz, en çok ihtiyaç olan “birliğe” vurgu yaparak: “Ey iman edenler, hepiniz topluca barışa (İslâm’a) girin” emrini verir.

Âyeti kerimede “Fitne katilden çok daha kötüdür”³⁵⁸ buyrulur. Öyle ise Müslümanlar, fitnenin nereden geldiğine dikkat etmelidir. “Mü’minler ancak kardeştir”³⁵⁹ zaviyesinden bakılmalı, kavmiyetçilik, milliyetçilik damarları kabartılmamalıdır. Çünkü “küfür” de tek bir millettir. Allah’ın kanunlarını, Kur’an-ı Kerim’i tek rehber, tek önder edinmeli, İslâmın sancağı altında toplanmalıdır.

³⁵⁷ Râzî, a.g.e., c. 4, s. 198

³⁵⁸ Bakara Sûresi 2/191

³⁵⁹ Hucurât Sûresi 49/10

Taberî, “Şeytanın adımlarından maksat, İslâm’ın hüküm ve emirlerine ters düşen her şeydir”³⁶⁰ der. Allah Teâla Kitab’ında ve Peygamber efendimiz (s.a.v.) de hayatıyla bu hükümleri çok net bir şekilde göstermiştir. Öyleyse bunlara muhalif olan şeyler de apaçıktır, muhalefet eden de apaçıktır.

Âyetteki “mübîn” sıfatı, şeytanın tavrını belirleyen bir tespit, aynı zamanda tenbih ve tahzîrdir.

“Mübîn” kelimesinin geçtiği her iki yerde de (عَدُوٌّ- düşman) kelimesine sıfat oluşu ve her iki yerde de kastın şeytan oluşu manidardır. Şeytan, kişinin nefsiyle birlikte en büyük, en önemli düşmandır. Bu apaçık düşman olan şeytanın hamlelerinin; ilk olarak Bakara 168’de “helal ve temiz olanı yeme emri” ile nefislerdeki taarruzu olduğu bildirildi. İkinci olarak da bu âyette (Bakara 208) “toplucu İslâm’a/barışa girme emri” ile âfaktan(dışarıdan) olduğuna dikkat çekildi. Öyleyse hariçteki ve enfüsteki düşmana karşı birlik olup bölünüp parçalanmamalı, haramlara dikkat etmek sûretiyle, onun ve avânelerinin adımlarını takipten sakınılmalıdır. Bu da Rabbin, ayette apaçık olarak vasfettiği düşmana karşı mü’minlere uyarısıdır.

3.12. (بَعِيد) : UZAK

3.12.1. (بَعِيد) Sıfatı Analizi ;

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	بَعُدَ يَبْعُدُ بُعْدًا	uzak oldu
Ayetteki Formu (Mubalağalı İsm-i Fâil)	بَعِيدٌ	uzak

³⁶⁰ Taberî, *a.g.e.*, c. 1, s. 511

(بُعِدَ): Uzak, imkânsız, olanaksız anlamındadır.³⁶¹ Sülasi fiilin masdarı olan (بُعْدٌ), uzaklığı bildirmek için kullanılan kelime, yakınlığı ifade etmek için kullanılan (قُرْبٌ) sözcüğünün zıddıdır. Her ikisi içinde belirlenmiş herhangi bir sınır yoktur. Tek ölçü, bir yerin başkasına göre durumunu ifade etmek için kullanılmalarıdır. Bu genelde duyu organları ile algılanabilen konulardaki uzaklık ve yakınlık için geçerlidir. Aklî konularda kullanıldıklarına da rastlanmaktadır. Uzaklaşan bir şey için (بُعِدَ) fiili kullanıldığı gibi, uzak şey için de (بُعِيدٌ) kelimesi kullanılır.³⁶²

3.12.2. (بُعِيدٌ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

(بُعِيدٌ Uzak) kelimesi, Bakara Suresi'nde sadece bir ayetin sonunda (Bakara 176) sıfat konumunda gelmiştir.

Bakara 176: فِي شِقَاقٍ بُعِيدٍ

دَلِّكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ ط وَإِنَّ الَّذِينَ اِخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بُعِيدٍ *
(2/BAKARA, 176). O (azab), Allah'ın, kitabı hakla indirmiş olması sebebiyledir. Gerçek şu ki (farklı yorum yapıp) kitapta ayrılığa düşenler, elbette (çözülmesi) uzak bir anlaşmazlığın içindedirler.

(شِقَاقٍ بُعِيدٍ) Uzak (olanaksız) bir anlaşmazlık.

Mevsufu; (بُعِيدٌ) kelimesinin mevsufu konumundaki (شِقَاقٍ), muhalefet etmek, anlaşmazlık anlamlarına gelmektedir. Arkadaşın/hasmın olduğu taraftan başka bir tarafta olmaktadır.³⁶³

³⁶¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 4, s. 309.

³⁶² Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 154

³⁶³ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 558

İrabı; Tamlama, başına gelen (بِ) harfi ceri sebebiyle mecrur konumundadır.

Sıfatın anlama kattığı etki; Âyet-i kerimede zikredilen ve Allah'ın kitabı hakkında ihtilafa düştükleri beyan edilen kişilerden maksat, Yahudi ve Hıristiyanlardır. Yahudiler, Hz. İsa ve annesi hakkında ihtilafa düşmüşler, Hıristiyanlar da bu hususlardan bir kısmını inkâr etmişlerdir. Fakat hem Yahudi hem de Hıristiyanlar, Hz. Muhammed hakkındaki bütün hükümleri inkâr etmişlerdir. Bu bakımdan Allah Teâlânın indirdiği kitap hakkında büyük bir ihtilafa düşmüşlerdir.”³⁶⁴

Müfessirler, âyetin “*Bu, Allah'ın kitabı hak ile indirmesi sebebiyledir*” kısmındaki (ذَلِكَ - bu) işaret zamirinden kasdın, “azap” olduğunda ittifak etmişlerdir. Bir önceki âyette bu görüşü destekler. Kitaptan maksat da; Tevrat, İncil veya Kur'an-ı Kerim'dir. Dünyalık hırslar sebebiyle Allah'ın vahyini, hidayeti bırakıp dalâleti satın almışlardır. Hak'tan ve gayeden uzaklaşan bu kişileri elbetteki ihtilaflar, anlaşmazlıklar, cehâlet ve hased derelerinde boğulmak bekleyecektir.

Bunlar Hz.Peygamber (s.a.v)'e ihtilafları bir yana kendi içlerinde de derin bir anlaşmazlık içindedirler. Âyetteki (شِقَاق - ayrılık) kelimesinin, (بَعِيد - uzak) sıfatı ile nitelenmesi ise, hem dünyada çözümüne asla ulaşamayacakları sorunlar, kargaşalar, hasetler ile başbaşa kalacaklarını, hem de ahirette azabın onları beklediğini haber verir.

Razî bu sıfat tamlaması hakkında şöyle söyler: “Allah'u Teâlâ'nın, (لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ) - *uzak bir ayrılık, ihtilâf içindedirler*) ifâdesine gelince, bu hususta bazı açıklamalar vardır:

a) Bunlar, sana düşmanlıklarından dolayı Tevrat ve İncil'i nasıl tahrif edecekleri hususunda ihtilâf eden kimselerdir ki, bunlar kendi aralarında da derin ihtilâflar ve şiddetli anlaşmazlıklar içindedirler. Binaenaleyh onların sana düşmanlık hususunda bir araya gelmelerine aldırmanın mânası yoktur. Çünkü onların kendi aralarında herhangi bir uzlaşma ve bir uyuşma bulunmamaktadır.

b) Allah'u Teâlâ Hz. Muhammed'e sanki şöyle demiştir: Bunlar her ne kadar kendi aralarında ihtilâf etseler bile, hiç şüphesiz onlar sana düşmanlık ve büyük güçlükler çıkarma hususunda ittifak etmiş gibidirler. İşte bu sebepten dolayı, Allah'u Teâlâ onlara bu va'îdi, cezayı tahsis etmiştir.

³⁶⁴ Taberî, a.g.e., c. 1, s. 406

c) Bunlar tahrif meselesinde ittifak eden, fakat tahrifin nasıl olacağı hususunda da ihtilâf eden kimselerdir. Çünkü bunların herbiri diğerini tekzip edip, mücadele ediyor ve ona muhalefet gösteriyor. Durum böyle olunca, onlar birbirlerinin yalancı olduğunu kabul etmişlerdir. Binaenaleyh onların senin hakkındaki tenkidleri, senin için kesinlikle bir tenkid sayılmaz. Allah en iyisini bilendir.”³⁶⁵

Âyetin ilk kısmı sebebi, son kısmı ise neticeyi verirken, âyetin tamamı; tefekkürü sevk eden bir “tespit” mahiyetindedir.

3.13. (يَعْلَمُونَ) : BİLİRLER

(يَعْلَمُونَ Bilirler) muzari fiili, nekre kelimededen sonra geldiği için sıfat konumundadır.

3.13.1. (يَعْلَمُ) Sıfatı Analizi ;

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi (Sâlim Fiil)	عَلِمَ يَعْلَمُ عِلْمًا	bildi

(عَلِمَ): Bildi, idrak etti, tanıdı, öğrendi, anladı, farketti anlamlarındadır.³⁶⁶ Bu fiilin masdarı olan (عِلْمٌ), Mukâtil b. Süleyman’a göre üç şekilde tefsir edilir; “1.(يَعْلَمُ) Bilmek kelimesi, görmek anlamında kullanılmıştır. (Muhammed/31) âyetindeki gibi. 2.(عِلْمٌ) İlm kelimesi, bizâtihi ilm ma’nasında kullanılır. (Bakara/77) de olduğu gibi. 3.(عِلْمٌ) İlm kelimesi, izin anlamında kullanılır. (Hûd/14) âyetinde olduğu gibi.”³⁶⁷

Râğıp el-İsfehani ise (عِلْمٌ)’i şöyle açıklar; “Bir şeyi hakikatiyle idrak etmektir. Bu da iki kısma ayrılır :

1) Bir şeyin zatını/kendisini idrak etmek.

³⁶⁵ Râzî, *a.g.e.*, c. 4, s. 258

³⁶⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 4, s. 3084

³⁶⁷ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, s. 274

2) Bir şeye, kendisi için var olan bir şeyin varlığıyla hükmetmek; veya bir şeye, kendisi için var olmayan bir şeyin var olmamasıyla hükmetmektir.

Başka bir açıdan da ilim iki kısma ayrılır: Nazari ve ameli. Nazari ilim ; Bilindiği zaman kişinin kendisiyle kemale erdiği ilimdir : Alemdeki varlıkları bilmek gibi . Ameli ilim: Yerine getirilmediği sürece tamamlanmayan ilimdir: İbadetlerle ilgili ilim gibi. Diğer bir açıdan da ilim iki kısma ayrılır: Akli ve sem'i (vahye dayalı) ilim. (**أَعْلَمْتُهُ**) ve (**عَلَّمْتُهُ**)

formları aslında aynıdır; ancak (**إِعْلَامٌ**) formu, hızlı bir şekilde haber verilen bilgi; (**تَعْلِيمٌ**)

ise öğrenenin nefsinde etkisi oluşuncaya kadar defalarca tekrarlanan bilgi anlamındadır.³⁶⁸

3.13.2. (**يَعْلَمُ**) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

Bakara Suresi'nde sadece bir ayetin sonunda (Bakara 230) sıfat konumunda gelmiştir.

Bakara 230: لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدِ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ ^ط فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا
إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ ^ط وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ *

(2/BAKARA, 230). Eğer erkek kadını (üçüncü defa) boşarsa, ondan sonra kadın bir başka kocayla evlenmedikçe onu alması kendisine helâl olmaz. Eğer (bu koca da) onu boşarsa, (her iki taraf da) Allah'ın sınırlarını gözeteceklerini zannederlerse, birbirlerine geri dönmelerinde (yeniden evlenmelerinde) onlara bir günah yoktur. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Allah bunları bilen bir topluluk için açıklar.

(**قَوْمٍ يَعْلَمُونَ**) Bilen bir kavim.

³⁶⁸ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 719

Mevsufu; (يَعْلَمُونَ) muzari fiilinin mevsufu konumundaki (فَرُومَ); kavim, topluluk anlamlarına gelir.

İrabı; Tamlama, başına gelen (ل) harfi ceri sebebiyle mecrur konumundadır.

Sıfatın anlama kattığı etki; Âyet, üçüncü defa boşanan eşler için, kadının hüllesiz, gerçek bir evlilik yapıp bu ikinci eşten de ayrılırsa, ancak o zaman eşine dönebileceğini haber veriyor. Fakat Allah’u Teâlâ bunu da, Allah’ın koyduğu sınırları gözeteceklerine emin olmaları şartına bağlıyor. Boşanmanın çok kolay yapıldığı cahiliye döneminden farksız olduğumuz bugünlerde bile, bunlar çok ağır şartlardır. Elbetteki maksat caydırıcılıktır. Aile hayatının önemine vurgudur, saygınlık kazandırmaktır.

Allah hudutlarını, “bilen bir topluluk için” açıklıyor. Sıfat konumunda gelen “bilen” kelimesi, bir şeyin hakikatini idrak eden demektir. İbn Arabî, Allah dışında bir kimsenin bir şeyi bilmesinin, ancak taklit yoluyla olabileceğini söyler. Çünkü insan birşeyi ancak Allah’ın kendisine verdiği kuvvetlerden biriyle bilebilir ki bu kuvvetlerde duyular ve akıldır. İnsanın hissi bazen yanılır. Akla başvurur. Akılda düşünceyi, fikri taklit eder. Fikir ise bazen doğrudur, bazen de bozuktur, fasittir.³⁶⁹ Öyleyse insanın doğru olarak bilebildiği nedir? Ancak Allah’ın bildirdiğidir. Bilenler kimlerdir? Allah’ın emir ve yasaklarının arkasında mutlaka bir hikmet olduğuna, onun ilminin ezeli ve ebedi kapsadığına, her şeyin iç yüzünü yani gizlenenleri de, açıklananları da bildiğine ve bu emirlerin faydasının yine insanoğluna döndüğüne, çünkü O’nun kullarına karşı çok şefkatli olduğuna, nankörlük edenlerin ise hesabının çok çetin görüleceğine yakinen iman edenlerdir. Yine öğüt alacak olanlar da bunlardır. Çünkü, aile hayatıyla ilgili nazik hükümleri ve hikmetlerini; idrak yeteneğinden yoksun, nefsinin elinde oyuncak olmuş kimselere açıklamanın bir faydası yoktur. Doğruyu bilen ancak Allah’tır.

Âyette “kavim/topluluk” kelimesinin “bilen olma” özelliği ile vasıflanması, Allah’ın koyduğu sınırlara özen gösteren, gerçeği ve hakkı araştıranlara bir övgüdür. Zımnen de, Allah’ın hudutlarına uymayan, içlerinde sakladıkları niyetlerin bilenemeyeceğini düşünüp öyle hareket eden, bilgisiz, cahil kimselere bir tahzîr/uyarıdır, tehdittir.

³⁶⁹ İbn Arabî, Abdullah Muhyiddîn, *Marifet ve Hikmet*, (Çev: Mahmut Kanık), İstanbul: İz Yayıncılık, 2003, s. 76

3.14. (الْكَافِرِينَ) : KAFİRLER

3.14.1. (الْكَافِرِ) Sıfatı Analizi ;

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	كَفَرَ يَكْفُرُ كُفْرًا	örttü, inkar etti
Ayetteki Formu (İsm-i Fâil)	كَافِرٍ ج كَافِرُونَ / كُفْرًا	örten, inkar eden

(كُفْرًا) Sülasî fiilinin masdarı olan (كَفَرَ), Mukâtil b. Süleyman'a göre dört ma'nâda açıklanır: 1. Allah'ın tevhidinde küfretmek, O'nu inkâr etmek ma'nâsında kullanılır. (Bakara/6) da olduğu gibi. 2. Hücetin/delilin inkârı ma'nâsında kullanılır. (Bakara/89) gibi. 3. Küfrân-ı ni'met/nankörlük ma'nâsında kullanılır. (Bakara/152) gibi. 4. Berî/uzak olmak, uzaklaşmak ma'nâsında kullanılır. (Mümtehine/4) gibi.³⁷⁰

(الْكَافِرِ) Kelimesi; örten, inkar eden, nankör anlamlarına gelir. Râğıp el-İsfehani (الْكَافِرِ) şöyle açıklar ; “Sözlükte (كُفْرًا), bir şeyi örtmek anlamına gelir. Gecenin (كَافِرٍ) diye nitelendirilmesinin nedeni ise, şahısları örtme/gizleme özelliğindedir. Çiftçiye (كَافِرٍ) denmesinin nedeni ise, onun tohumu toprağa gizlemesinden/ gömmesindedir.”³⁷¹

İbn Manzûr'a göre de (كَفَرَ): İnkâr etti, tanımadı, nankörlük etti, gizledi, sakladı anlamlarına gelir.³⁷²

³⁷⁰ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, s. 109

³⁷¹ Râğıp el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 918

³⁷² İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 5, s. 3897

3.14.2. (الْكَافِرِينَ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

(الْكَافِرِينَ Kâfirler) kelimesi, Bakara Suresi'nde üç ayetin sonunda (Bakara 250, 264 ve 286) sıfat konumunda gelmiştir.

a) Bakara 250: عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ *
(2/BAKARA, 250). Calût ve ordusuna karşı (savaş meydanına) çıktıkları zaman (şöyle) dediler: «Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır (Bize zorluklara tahammül gücü bağışla), ayaklarımıza sebat ver ve kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et! »

(الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ) Kafirler topluluğu.

Mevsufu; (الْقَوْمِ) kelimesinin mevsufu konumundaki (الْقَوْمِ) ; kavim, topluluk anlamlarına gelmektedir.

İrabi; Tamlama, başına gelen (عَلَى) harfi ceri sebebiyle mecrur konumundadır.

Sıfatın anlama kattığı etki; Câlut ve ordusuna karşı savaş meydanına çıkacak olan İsrailoğulları, sayıca çok ve kuvvetli olan düşmanlarını görünce korkmaya, güçlerinin olmadığını söylemeye başladılar. Ancak içlerinde, sayıları az da olsa imanları ve cesaretleri güçlü mücahidler de vardı. İşte onlar, Rablerinden yardım istediler. “Nice az topluluğun, Allah’ın izniyle büyük topluluklara galip geldiğini”³⁷³ biliyorlardı. İstedikleri yardım; sabır, sebat ve kâfirlere karşı zaferdi.

İstenilen sabır, “üzerimize yağdır” şeklindedir. Sâbuni, “Yüce Allah’ın onların üzerlerine sabır döktüğü andaki halleri, bir vücut üzerine su dökülüp de suyun bütün vücudu içiyle dışıyla sararak kalbe serinlik, esenlik, sükûnet ve itminan vermesi haline benzetilmiştir”³⁷⁴ der. İstenilen sebat “ayaklarımıza sebat ver” şeklindedir. Yani azim ve hedefimizden caydırma, kaydırma, titretme, dayanıklılık nasip et anlamındadır.

³⁷³ Bakara Suresi 2/249

³⁷⁴ Sâbûnî, a.g.e., c. 1, s. 289

“Kâfir”likle vasıflanan kavme karşı zafer isteği açıktır. Bundaki önemli vurgu, savaşılan kimselerin kimler olduğudur. Kâfir; Mukâtil b. Süleyman’a göre, Allah’ı ve tevhidini inkâr eden, delillerini inkâr eden ve küfrân-ı ni’met edip nankörlük edendir. Uzaklaşmak(hakîkatten) ma’nâsı olduğunu da söyler.³⁷⁵ Nisa 76 da “Şeytanın dostlarıyla savaşın” buyurulmaktadır. Bunlar iman edenlere zulmeden, yurtlarından çıkarıp süren kâfirler güruhudur. Bakara 190 da “Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda savaşın, aşırı gitmeyin. Elbette Allah aşırı gidenleri sevmez” buyurulmaktadır. Peki ne zamana kadar savaşılacaktır? “Fitne kalmayıncaya ve dinin tamamı Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın! Şayet vazgeçecek olurlarsa, şüphesiz Allah, yaptıklarını görendir.”³⁷⁶

İşte bu kâfirlere karşı savaş emredilmiştir. Bu şekilde hem müslümanların kendileri için sabır ve sebat isteği, hem de kâfirlere karşı kimi zaman onların kalplerine korku veya yılgınlık salınmak, zayıflatılmakla, kimi zaman da Allah’ın izni, meleklerin yardımı ile zafer için “dua etmek” müslümanların ve özellikle peygamberlerin savaşırken uyguladıkları bir sünnet olmuştur.

Âyetteki “kâfirler” sıfatı, savaşılan grubun vasfını belirleyen tespit mahiyetindedir. Bu vasıfta olanlara da, düşmanlarının yardımcısının Allah olduğunun tehdidini içerir.

b) Bakara 264: الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَىٰ كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِثَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا ط لَا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا ط وَاللَّهُ
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ *

(2/BAKARA, 264). Ey iman edenler! Allah’a ve ahiret gününe inanmayıp malını insanlara gösteriş için infak eden kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve eziyetle boşa çıkarmayın. Onun misali, üzerinde toprak bulunan bir kayanın misali gibidir, derken (o altı kaya olan toprağa) sağnak bir yağmur isabet etmiş ve onu dümdüz (toprağı sıyrılmış, çıplak) bir kaya olarak bırakmıştır. Onlar kazandıklarından hiç bir şeye güç yetiremezler (hiç bir fayda elde edemezler). Allah inkarcılar topluluğunu doğru yola iletmez.

³⁷⁵ Mukâtil b. Süleyman, a.g.e., s. 109

³⁷⁶ Enfâl Suresi 8/39

(الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ) Kafirler topluluğu.

Mevsufu; (الْقَوْمِ) kelimesinin mevsufu konumundaki (الْقَوْمِ) ; kavim, topluluk anlamlarına gelmektedir.

İrabı; Tamlama, (لَا يَهْدِي) fiilinin mef'ulü konumundadır.

Sıfatın anlama kattığı etki; Bu âyet, iman edenlere seslenip, münafıkların halini anlatıp, kâfirlerin hidayete eremeyeceği hükmüyle bitiyor. İman edenlere (gösteriş için malını infak edenler münafıklar gibi) sadakaları, başa kakma ve eziyet ile boşa çıkarmayın emrini veriyor. Ardından, daha net anlaşılması için bir de misal getiriyor. Hem bu hareket tarzıyla ellerine sevap olarak hiçbir şeyin geçmeyeceğini, yaptıklarının tamamen boşa gideceğini, Allah'ın rızasının bu şekilde kazanılamayacağını vurguluyor, hem de yardım edilende telâfisi imkansız izler bırakabilecek, geri dönüşü olmayan bu hataya, günaha karşı mü'minleri uyarıyor. İşte bu şekilde davrananların misali; üzerinde toprak bulunan bir kayaya (az da olsa bir şeylerin yeşermesine müsait olan anlamında) sağnak yağmur isabet etmesiyle, toprağın sıyrılıp çıplak kalmasına (yeşerecek hiçbir imkân bırakılmamasına) benzetiliyor. Yani isteselerde, buna güç yetirecek durumda değillerdir.

Âyetin sonundaki “Allah kâfirler topluluğunu doğru yola erdirmez” ifadesindeki “kâfir” sıfatı, dikkat çekicidir. Gösteriş için infak eden münafıkların durumundan bahsedip, münafıkların değilde kâfirlerin hidayete erdirilmeyeceğinin bildirilmesi ile son bulması şaşırtıcıdır. Bunun sebebi şu üç ihtimalden biri olabilir :

- 1) Ya burada “kâfir” denmesi, inkâr eden anlamında olup, münafıklara gözdağı verip, yaptıklarının boyutunun küfre kadar gidecek bir yol olduğunu bildirmedi. Bu zayıf ihtimaldir çünkü, kâfirlerin Allah rızası için infak etmeyeceğini herkes bilir.
- 2) Ya burada “kâfir” nankör anlamındadır, infak için Rabbin verdiğini kendini methesinler diye kullanmaktadır. Bu mümkündür.
- 3) Ya da “kâfir” misalle uyumlu olarak (tohumu toprağa gizleyen çiftçiye kâfir denmesi gibi), burada gerçeğin üstünü örten, gizleyen anlamındadır. Bunlar gerçek niyetlerini örtüp, gizleyip insanlara kendilerini Müslüman gibi gösterip infak ederler. Ki bunlar en tehlikeli olanlardır. Dine ve müslümanlara, açıkça düşman olduğu bilinen kâfirlerden çok daha zarar vericidirler.

İşte Allah, “mü’minlere” bildiriyor ki; “münafıklar” insanları kandi’râb ilirse de Allah’ı kandıramaz. Allah da bunlara hidayeti lütfetmez, doğru yola iletmez. Böylece de küfür bataklığına doğru sürüklenip giderler.

Âyeteki “kâfir” sıfatı ile muttasıf olanlara tehdit ifade eder.

c) Bakara 286: عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ط لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ط رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَهْطَأْنَا ج
رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا ج رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ ج وَاعْفُ عَنَّا قف
وَاعْفِرْ لَنَا قف وَارْحَمْنَا قف أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ *

(2/BAKARA, 286). Allah bir kimseye kapasitesinden (gücünün yeteyeğinden) başkasını yüklemeyiz. (Herkesin) (hayır hususunda) kazandığı şeyler lehinedir, (şer hususunda) kazandığı şeyler aleyhinedir. (Ey) Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi cezalandırma. (Ey) Rabbimiz! Bizden önceki kimselere yüklediğin şeyler gibi bize de ağır bir yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize takatımızın (gücümüzün) yetmeyeceği şeyi de yüklemeyiz! Bizi affet! Bizi bağışla! Bize merhamet et! Sen bizim Mevlâmızısın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et!

(الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ) Kafirler topluluğu.

Mevsufu; (الْقَوْمِ) kelimesinin mevsufu konumundaki (الْقَوْمِ) ; kavim, topluluk anlamlarına gelmektedir.

İrabı; Tamlama, başına gelen (عَلَى) harfi ceri sebebiyle mecrur konumundadır.

Sıfatın anlama kattığı etki; Bu âyet Kur’an’ın en uzun sûresinin hatimesidir. Huruf-u mukattaanın ardından, kendisinde hiçbir şüphe olmayan bu Kur’an’ın muttakilere bir rehber, bir yol gösterici olduğunu bildirerek başlamış, dinin bütün esaslarına sûre içinde temas edildikten, düşmanların hâl ve vasıfları tanıtıldıktan sonra da bu âyet-i kerimeyle; Allah’ın hiç kimseye gücünün yeteyeğinden başkasını yüklemeyeceğini bildirerek son bulmuştur. Bu yolda, herkesin yaptığı iyilikler kendi lehine, kötülükler de yine kendi aleyhinedir. İyi niyetli olanların, bir kasıt olmaksızın işledikleri hata veya unutmalar için

Rablerinden bağışlanma ve merhamet, din düşmanlarına galip gelebilmek için de yardım istenmesi öğretilmiştir. Düşman Kâfirler ise, Mevlâ (dost) Allah'tır. Bu kavimlerin kâfirlikle vasıflanması, hallerini tespit ve yerme/zemm anlatır.

Sûrede “kâfir” sıfatının geçtiği üç ayet birbiriyle bağlantılıdır: İlk âyette (Bakara 250), kâfirlere karşı savaş meydanına çıkanların duası yer alır. İkinci ayette (Bakara 264), kafirler kavmiyle niçin savaşılmaları gerektiği anlatılmaktadır: Onlar inkârlarından vazgeçemediğinden “Allah kafirler guruhunu doğru yola erdirmez.” Ayrıca ikinci ayette, kâfirlerin yaptıklarının boşa çıkacağı, onların hiçbir şeye güç yetiremeyeceği bildirilir. Bu ikinci ayet, birincideki duanın neticesidir. Üçüncü ayette de (Bakara 286), ana vurgu güç yetirmedir. Güç yetirme, Allah'ın ancak Müslümanlara bahşedeceği bir lütuftur. Bu da müminlerin gayretinin yanında, kâfirlere galip gelmenin asıl sebebidir.

Bu üç âyette de “kâfir” sıfatı, mevsufların ortak özelliğidir. İnkârcıların hâlini vassfeder ve yerme/zemm içerir.

3.15. (الظَّالِمِينَ) : ZALİMLER

3.15.1. (الظَّالِم) Sıfatı Analizi ;

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Sâlim Fiil)	ظَلَّمَ يَظْلِمُ ظُلْمًا	zulmetti, haksızlık etti
Ayetteki Formu (İsm-i Fâil)	الظَّالِمُ ج الظَّالِمُونَ	zâlim, zulmeden

(ظَلَّمَ) fiilinin masdarı olan (ظُلْمًا), Mukâtil b. Süleyman'a göre dört şekilde açıklanır;

1. (ظَلَّمَ) Kelimesi, şirk ile tefsir edilir. (En'âm/82) deki gibi. 2. (ظَلَّمَ) Lafzı, kulun -şirk dışında- hatâ işlemek suretiyle kendisine zulmetmesi anlamında kullanılır. (Bakara/231) deki gibi. 3. (الظَّالِمِينَ) lafzı, insanlara zulmeden kimseler hakkında kullanılır. (Şûrâ/40) daki gibi. 4. (يُظْلِمُونَ) Lafzı, şübhe olmaksızın kendilerine zarar verenler ve (sevablarını,

haklarını) eksilteler ma'nâsında kullanılmıştır. (Bakara/57) de olduğu gibi.³⁷⁷ Ebu Hilâl Askerî, “zulm, hakk edilmeyen ve bir suça karşılık olmayan zarar” şeklinde açıklar. Asıl anlamının da hakkın eksik verilmesi, zıddının ise hakkın tam olarak verilmesi anlamına gelen ‘insâf’ olduğunu belirtir.³⁷⁸ Râğıp el-İsfahani’ye göre ise (ظَلَمَ); “Dilcilere ve alimlerin çoğuna göre (ظَلَمَ) bir şeyi, kendisine ait olan yerin dışına koymaktır. Bu da ya onu eksiltmek veya artırmak, ya da onun zamanından veya mekanından sapmakla olur. Bu kelime az olsun çok olsun haddi aşmak anlamında kullanılır.”³⁷⁹ İsm-i fâili olan (الظَّالِمِ) kelimesi; zâlim, haksızlık eden, zulmeden, adaletsizlik yapan anlamlarına gelmektedir.

İbn Manzûr’a göre ise (ظَلَمَ): bir şeyi olması gereken yere koymadı, zulmetti, haksızlık etti, adâletsiz davrandı, hakkını vermedi³⁸⁰ anlamlarına gelir.

3.15.2. (الظَّالِمِ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

(الظَّالِمِينَ Zâlimler) kelimesi, Bakara Suresi’nde sadece bir ayetin sonunda (Bakara 258) sıfat konumunda gelmiştir.

Bakara 258: الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ لَا قَالَ أَنَا أَحْيِي وَأُمِيتُ ط قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ ط وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ج *

(2/BAKARA, 258). Allah kendisine mülk (hükümdarlık ve zenginlik) verdi diye Rabbi hakkında İbrahim ile münakaşa eden kimseyi (Nemrut’u) görmedin mi? O zamanlar İbrahim, “Benim Rabbim diriltir ve öldürür” deyince o, “Ben de diriltir ve öldürürüm”

³⁷⁷ Mukâtil b. Süleyman, a.g.e., s. 138

³⁷⁸ Ebû Hilâl Askerî, a.g.e., s. 340

³⁷⁹ Râğıp el-İsfahânî, a.g.e., s. 658

³⁸⁰ İbn Manzûr, a.g.e., c. 4, s. 2756

demmişti. İbrahim, «Gerçek şu ki, Allah güneşi doğudan getiriyor, haydi sen de onu batıdan getir» deyince (o) kâfir olan kişi şaşırıp kalmıştı. Allah zalimler topluluğuna hidayet vermez.

(الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ) Zâlimler topluluğu.

Mevsufu; (الظَّالِمِينَ) kelimesinin mevsufu konumundaki (الْقَوْم) ; kavim, topluluk anlamlarına gelmektedir.

İrabı; Tamlama, (لَا يَهْدِي) fiilinin mef'ulü konumundadır.

Sıfatın anlama kattığı etki; Âyetteki, “Allah kendisine mülk verdi diye İbrahim (a.s.) ile tartışan kimse”nin; Nemrud b. Men’an adlı, Irak bölgesindeki zorba bir kral olduğunu söylenir.³⁸¹ “Görmedin mi” ifadesi de, o kimseyi görür gibi bilmedin mi anlamını, yahut Zemahşerî’nin dediği gibi; Nemrud’un Allah hakkında tartışması ve onu inkâr etmesi konusundaki hayreti ifade eder.³⁸² Kurtubî, âyetin “Ben de diriltir ve öldürürüm!” kısmı için, Nemrud’un “öldürmeyip affederim ve öldürürüm” manasını kastettiğini söyler ve der ki: “Aslında tartışmada İbrahim (a.s.)’ın ona irirazı gayet açık ve bedihi, asgari akıl sahibi herkesin anlayacağı kolaylıkta bir itiraz idi. Ne var ki İbrahim (a.s.) Nemrud’un bu ahmakça cevabını duyunca ona karşılık vermemiş, aksine ona böylesine ahmakça cevap veremeyeceği ve derhal susup kalacağı bir başka delil getirmiştir; ‘Allah güneşi doğudan getiriyor, sen de batıdan getir!’ Bu durum, tartışma esnasında bir delilden diğerine intikal etmenin cevazına delalet eder. Bütün bunlarla yüce Allah bize, din hususunda soru, cevap ve tartışmayı öğretmektedir. Çünkü hak ile bâtil arasındaki fark, ancak hakkın delilinin ortaya çıkması, bâtilin delilinin de çürütülmesi ile açık saçık belli olur.”³⁸³

İnsanlar yokluk ve yoksullukla imtihan edildikleri gibi varlık ve iktidar verilerek de imtihan edilirler. Dine ve kulluk çağrısına karşı direnenler daha ziyade servet ve iktidar sahipleri arasından çıkar. Bunlar ellerindeki imkânların asıl sahibini ve kaynağını unuturlar. Ellerindeki güç sayesinde her şeyi yapabileceklerini, her derde çare bulabileceklerini, Allah’a ihtiyaçları bulunmadığını zannederler. Bu nimet ve imkânlar, Nemrud gibilerinde inkâra ve zulme, Dâvûd ve Süleyman (a.s.) gibilerinde ise şükrana ve Allah’ın kullarına hizmet etmeye

³⁸¹ Bkz; Taberî, a.g.e., c. 2, s. 116-118

³⁸² Zemahşerî, a.g.e., c. 1, s. 803

³⁸³ Kurtubî, a.g.e., c. 3, s. 501

medar ve sebep olmaktadır.³⁸⁴

Zâlim; hem kendisine, hem de başkalarına haksız yere zulmedenlere denmektedir. Bu şirk ehli kral, ilah olarak Allah'a değil, kendisine tapılmasını isteyen bir zâlimdir. Böylelikle hem kendisine zulmetmiş, hem de teb'asındaki insanları buna zorlamakla, dünya ve ahiret hayatlarının mahvına sebep olup onlara zulmetmiştir. Allah'ın ona verdiği mülke, hükümranlığa şükür yerine kibriyle karşılık vererek nankörlük etmiş, Allah ile yarışa kalkışmış, İbrahim (a.s.) son derece beliğ bir şekilde onu ilzâm edince, ateşe atılması emrini vererek Allah'ın peygamberine de zulmetmek istemiştir. İşte "zâlim" sıfatı, tam da bu sebeplerden kendisine çok yakışmıştır. Fakat şunu bilememiştir; Allah zâlimleri sevmez,³⁸⁵ onlara hidayet vermez,³⁸⁶ kurtuluşa erdirmez,³⁸⁷ acı bir azap onları bekler,³⁸⁸ Allah'ın lâneti de bu zâlimlerin üzerindedir.³⁸⁹ İşte Allah, bu kimselere hidayet vermez.

Âyette kavim kelimesinin "zâlimler" sıfatı, Allah'ın kendisine verdiği nimetlere şükür yerine nankörlük edenlerin (Nemrud ve avânesi gibilerinin) hallerini vafsetme, yerme/zemmetmedir.

3.16. (أَثِيمٌ) : GÜNAHKÂR

3.16.1. (أَثِيمٌ) Sıfatı Analizi ;

Yapı	Arapçası	Anlamı
Sülâsi Kökü (Mehmûz Fiil)	أَثِمَ يَأْتِمُ إِثْمًا	günah işledi
Ayetteki Formu (Mübalâğalı İsmi Fâil)	أَثِيمٌ جُ اثْمَاءُ	günahkâr

³⁸⁴ Hayrettin Karaman vd., *a.g.e.*, c. 1, s. 409

³⁸⁵ Şûrâ Suresi 42/40

³⁸⁶ Saff Suresi 61/7

³⁸⁷ Yunus Suresi 10/17

³⁸⁸ İbrahim Suresi 14/22

³⁸⁹ Hûd Suresi 11/18

(أَتَمَّ) Sülasi fiilinin masdarı olan (أَتَمَّ) günah kelimesi, Mukâtil b. Süleyman'a göre beş şekilde açıklanır ; 1. (أَتَمَّ) Kelimesiyle, şirk kastedilmiştir. (Mâide/63) de olduğu gibi. 2. (أَتَمَّ) Kelimesi, ma'siyet (itaatsizlik, isyan) ma'nâsında kullanılmıştır. (Mâide/3) de olduğu gibi. 3. (أَتَمَّ) Kelimesi, zenb/günah ma'nâsında kullanılır. (Bakara/203) de olduğu gibi. 4. (أَتَمَّ) Kelimesiyle, zinâ kastedilmiştir. (En'âm/120) de olduğu gibi. 5. (أَتَمَّ) Kelimesiyle, hatâ kastedilmiştir. (Bakara/182) de olduğu gibi.³⁹⁰ Ebu Hilâl Askerî, “Dildeki asıl anlamı itibariyle (أَتَمَّ), taksir (eksik, kusurlu yapmak) anlamına gelir. Biri kusur işlediğinde, (أَتَمَّ يَا أَتَمَّ) eksik yaptı denilir. Hatâ, kasıtsız olabilir, oysa (أَتَمَّ) günah), ancak kasden ve bile bile işlenir” der.³⁹¹

Râğıp el-İsfehani ise, “(أَتَمَّ) ve (أَتَمَّ) kişiyi sevaptan geri bırakan/hayırdan alıkoyan işlerin adıdır; çoğulu, (أَتَمَّ) şeklindedir” der. Yavaş yürüyüp geç kalma anlamı da olduğunu da vurgular.³⁹²

İbn Manzûr'a göre (أَتَمَّ): Günah işledi, helal olmayan bir iş yaptı anlamındadır.³⁹³ Mubâlağalı ism-i fâil formu olan (أَتَمَّ) kelimesi de; günahkâr, suçlu³⁹⁴ anlamlarına gelir.

3.16.2. (أَتَمَّ) Sıfatının Sûrede Âyet Sonunda Geldiği Yerler ve Anlama Kattığı Etki:

(أَتَمَّ) Günahkâr kelimesi, Bakara Suresi'nde sadece bir ayetin sonunda (Bakara 276) sıfat konumunda gelmiştir.

³⁹⁰ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, s. 376

³⁹¹ Ebû Hilâl Askerî, *a.g.e.*, s. 343

³⁹² Râğıp el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 66

³⁹³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 1, s. 28

³⁹⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 1, s. 29

Bakara 276: كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ

يَمْحَقُ اللَّهُ الرَّبَا وَيُرِي الصَّدَقَاتِ ط وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ *

(2/BAKARA, 276). Allah fâizi mahveder (bereketsiz kılar). Sadakaları arttırır (bereketlendirir). Allah hiçbir günahkar azılı nankörü sevmez.

(كَفَّارٍ أَثِيمٍ) Azılı kâfir.

Mevsufu; (أَثِيمٍ) kelimesinin mevsufu konumunda, mubâlağalı ism-i fâil olarak gelen (كَفَّارٍ) ; çok nankör, inkârda direnen, azılı kâfir³⁹⁵ anlamlarına gelmektedir.

İrabı; Tamlama (لَا يُحِبُّ) fiilinin mef'ulü olan (كُلِّ) muzafının, muzafun ileyi olarak gelmiştir.

Sıfatın anlama kattığı etki; Âyet, Allah'ın önce faizi mahvettiğini bildirir. Yani faizle elde edilen veya içine fâiz karışan malları ve kazançları telef edeceğini, bereketini yok edeceğini bildirir. Fâiz her nereye bulaşırsa oradaki huzurun, sükûnetin, mutluluğun da mahvolduğunu hepimiz müşahede ederiz. Çünkü fâize yeltenen kanatsızlık göstermiş, Allah'ın ona takdir ettiğini beğenmemiş, razı olmamış demektir. Fâizi sadece alan değil veren de haksız kazanç elde ettiğinden aynı durumdadır. Fâizden vazgeçilmezse sonuç çok çetindir : “Eğer faizi ve faizden arta kalanı terk etmeyecek olursanız, şüphesiz o vakit Allah'a ve Rasulüne karşı savaş açmış olursunuz.”³⁹⁶ Bu tehdit üzerine söylenecek söz yoktur.

Âyet ikinci olarak, Allah'ın sadakayı arttıracağını bildirir. Fâiz belası def edilip yerine zekât ve sadaka müessesesi getirilmiştir. Zekâtı verilen malların ya da sadakanın ziyâdeleşip bereketler ihsan edileceğini müjdelenir. Helâl lokmanın faydası, huzuru saymakla bitmez : “Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu: Her başağında yüz tane olmak üzere, yedi başak veren bir tanenin durumuna benzer. Allah dilediğine kat kat verir. Allah, lütfü geniş olan ve her şeyi bilendir.”³⁹⁷ Bu da teşvik mahiyetindedir. Bunun da üzerine söylenecek söz yoktur.

³⁹⁵ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s.920

³⁹⁶ Bakara Suresi 2/278

³⁹⁷ Bakara Suresi 2/61

İnsanın nefsi, fâizin kendisini zenginleştireceğini, sadakanın da malını azaltıp, kendisini fakirleştireceğini vehmeder. Ama gerçek tamamen aksinedir. Ayrıca, toplum olarak zekât müessesesi düzgün işlese, fakir durumda olanın da kalmayacağını tarih göstermiştir.³⁹⁸

Âyetin son kısmı vurucudur: “Allah hiçbir inatçı nankörü, ısrarcı günahkârı sevmez.” Fâizi bile bile yiyen kişinin i’râb olarak bir, anlam olarak iki sıfatı zikredilir. (أَثِيمٌ) kelimesi, günahta devamlılığı ve ısrarı ifade etmekte, hatta şirk anlamı bulunmaktadır.³⁹⁹ Kurtubî, mevsuf konumunda gelen (كَفَّارٌ) yani “çok nankör” kelimesinin, (أَثِيمٌ) “günahkâr” kelimesiyle lafızları farklı olduğundan dolayı, mübalağa ifade etmek üzere nitelendirildiğini söyler. Ayrıca (Ebu-l Fûrek’den nakil ile) bu kelimenin “yerin içinde taneyi saklayan çiftçiler” için de kullanılabileceğinden, (أَثِيمٌ) kelimesine sıfat olarak getirilmiş olabileceğini ekler.⁴⁰⁰

Allah’ın bir kişiyi sevmesi, yeryüzü hazinelerinin hiç biriyle ölçülemez. Sevmemesinin ise, cehennemin alevlerinden daha büyük bir azap olacağı muhtemeldir. Bu da bir mevsuf başlığındaki iki sıfatı, yani inatçı nankörler ve ısrarcı günahkârları bekleyen, feci sondur.

Âyetteki aslında kendisi de sıfat anlamı içeren (كَفَّارٌ çok nankör) ifadesine, sıfat konumunda gelen (أَثِيمٌ günahkâr) kelimesinin eklenmesi, mübalağa ve tekit içindir. Âyette bu kimseleri tehdit mahiyetinde gelmiştir.

Bu dördüncü bölümün sonucu olarak; âyet sonlarındaki “i’râb bakımından” sıfat olan kelimelerin anlama kattığı etkinin şu noktalarda toplandığını söyleyebiliriz: Mevsuflarının farklı bir özelliğini zikrederek müşterek olandan ayırt etme, ondaki bir hususiyeti, niteliği ya da tavrı zikretme, halini vafsetme, beyan etme, bir özelliği o mevsufa tahsis etme(has kılma), övme veya yerme ya da tekid gibi amaçlarla gelmektedirler. Hatta bazen âyetin içeriğindeki; tehdit, teşvîk, tenbih, tespit, tebşîr/müjdeleme, tezkîr/hatırlatma, tahzîr/uyarı bu sıfatlar aracılığıyla netleşmektedir.

³⁹⁸ Bkz: İsmail Yiğit, “Ömer b. Abdülazîz”, *İslâm Ansiklopedisi*, (2007), c. 34, s. 54

³⁹⁹ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, s. 376

⁴⁰⁰ Kurtubî, *a.g.e.*, c. 3, s. 602

SONUÇ

Kur'an-ı Kerîm âyetlerinin sonundaki ifadeler, âyetin başındaki ifadeye; “sebebe/gerekçe, hatırlatma/uyarı, müjdeleme/sevindirme, gayrete getirme/teşvik, tefekküre sevk, korkutma/tehdit, sonuç ya da özetini ifade etme” gibi etkilerde bulunur. Cümle içinde gelen sıfatlar da; âyetlerde geçen asıl vurucu kelimelerin, daha iyi ve net olarak anlaşılması ve oluşabilecek herhangi bir yanlış anlamayı bertaraf etmek üzere gelirler.

Biz yaptığımız bu çalışmada, Kur'an-ı Kerim'in sadece Bakara Suresinin âyet sonlarında gelen sıfatlarının anlama kattığı etkiyi araştırdık. Bu sıfatları, “mânâ bakımından” ve “i'râb bakımından” olmak üzere iki grupta toplayarak inceledik:

Mânâ bakımından sıfat olanlar; büyük, cömert, şefkatli gibi bizzat kelimenin kendisi, mevsufundaki bir vasfı nitelemeyi ifade eder. (إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ) – Şüphesiz ki Allah çok bağışlayan ve merhamet edendir. /Bakara 173) Örneğinde “Gafûr ve Rahîm” kelimelerin mânâ bakımından sıfat olması gibi. Âyet sonlarında gelen bu şekildeki sıfatlardan, önemine binâen Allah'ın sıfatlarını bu grup başlığında incelemeyi uygun gördük.

i'râb bakımından sıfat olanlar ise; Arap dilinde cümle içerisinde nekra bir kelimedenden sonra gelen tüm ifadeleri kapsar. Bunlar sıfat olan bir ismi içerdiği gibi, bazen bir fiil, bazen de şibhi cümle denilen cümle benzeri ifadeleri de içine alırlar. Buna örnek olarak da Bakara 230. âyeti gösterebiliriz: (وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ) – İşte bunlar Allah'ın hudutlarıdır, onları bilen bir kavme açıklar.) Bu cümlede (يَعْلَمُونَ) kelimesinin i'râb bakımından sıfat olması gibi. Âyet sonlarında gelen ve Allah'ın sıfatlarının haricindeki, i'râb bakımından sıfat olan diğer tüm sıfat konumundaki kelimeleri de bu grupta inceledik.

Âyet sonlarında gelen bütün bu sıfat çeşitlerinin, âyetin anlamına kattığı etkiyi incelemek için; önce sıfatın kök anlamları da dâhil olmak üzere sözlük mânâlarını ve kalıplarını tahlil etmeye başladık. Âyetlerdeki kelimelerin mevsufuna, tamlamanın cümledeki konumuna yani i'râbına ve anlam bütünlüğü açısından âyetlerin tefsirlerine yer verdik. Ardından sıfatın geçtiği ayetleri aynı başlık altında, yeni bağlamıyla inceledik. Son olarak da her bir âyette, sıfatın anlama kattığı etkiyi zikrettik.

Yaptığımız bu çalışmanın neticesinde gördük ki: “Mânâ bakımından” sıfat olarak gelen Allah’ın sıfatlarının âyetlerin sonunda gelmesi, ayetin içeriğinde verilen mesajı çok daha iyi anlamak, net bir şekilde görmek için âdetâ birer gözlük gibidir. Etkisi ise şu noktalarda temerküz eder:

- 1) Genişçe anlatılan içeriği özetlemeyi
- 2) Temsilden hakikate geçişi
- 3) Cüz’i maksattan külli maksata geçişi
- 4) Kulların kendi yaptıklarına bulacağı karşılığı (Gafûr veya Kahlâ gibi)
- 5) Kulların yaptıklarından Allah’ı tenzîhi
- 6) Allah’ın Zât’ını ta’zîmi
- 7) Âyetin ana fikrini, zeminini
- 8) Âyetin başındaki ifadenin sebebini, gerekçesini
- 9) Âyetin başındaki ifadenin neticesini
- 10) Teşvik yani müjdeleyip sevindirerek gayrete getirmeyi
- 11) Tehdit yani korkutmayı, uyarıyı
- 12) Tahzîr yani sakındırmayı
- 13) Tefekküre sevki, ifâde ederler.

Âyet sonlarındaki “i’râb bakımından” sıfat olanlar ise şu noktalarda temerküz eder;

- 1) Mevsuflarının farklı bir özelliğini zikrederek müşterek olandan ayırt etme
- 2) Mevsuftaki bir hususiyeti, niteliği ya da tavrı zikretme
- 3) Halini vasfetme, beyan etme
- 4) Bir özelliği o mevsufa tahsis etme, has kılma
- 5) Övme
- 6) Yerme
- 7) Tekid gibi amaçlarla gelmektedir.

Hatta bazen âyetin içeriğindeki; tehdit, teşvîk, tenbih, tespit, tebşîr/müjdeleme, tezkîr/hatırlatma, tahzîr/uyarı bu sıfatlar aracılığıyla netleşir.

Sıfatlar ayette olmazsa olmaz konumdadırlar. Çünkü insanoğlu vahyi, dünyevi faydalar gözeterek, işine geldiği şekilde, kendi çıkarları, kıskançlıkları, nefislerini ilah edinmeleri gibi sebeplerle yorum yoluna gidip, eğip bükerek tahrif etmişlerdir. Bu, Âdem (a.s.) döneminden başlamış, son peygamber Hz.Muhammed (s.a.v.) döneminde de devam

etmiştir. İnsanoğlu hiç değişmemiş, ders almamiş ki, bu tahrif günümüzde bile sürmektedir. İşte bunlardan dolayı sıfatlar, nokta atışı yapmakta, istenilen mesajın tam yerine oturmasını sağlamakta, yanlış anlamaya imkân bırakmayan detaylar vermekte, tahrif etmek isteyenlere kılıf bırakmamaktadır.

KAYNAKÇA

Abdülbâki, Muhammed Fuad, *Mu'cem'ül Müfehres li Elfâzı'l Kur'ân-il-Kerîm*, (Çev: Mahmut Çanga), İstanbul: Timaş Yayınları, 1989.

el-Ahfeş, Ebû'l-Hasen Saîd b. Mes'ade el-Mücâşî el-Belhî, *Meani'l Kur'an*, (Thk: Hüdâ Mahmûd Kırâ'a), c. 1, Kahire: el-Mektebetu'l Hâncî, 1990.

Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen, *el-Furûk Fi'l-Luğa*, (Çev: Veysel Akdoğan), c. 4, İstanbul: İşaret Yayınları, 2017.

İbn Arabî, Abdullah Muhyiddin, *Marifet ve Hikmet*, (Çev: Mahmut Kanık), İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.

_____, *Tefsir-i Kebîr Te'vilât*, (Çev: Vahdettin İnce), c. 1, İstanbul: Kitsan Yayınları, 2008.

Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, c. 1-3, İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2013.

Beyhâki vd, *el-Esmâul Hüsnâ*, (Çev: Mehmet Ali Kara), İstanbul: Polen Yayınları, 2005.

Bilmen, Ömer Nasuhî, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, c. 1, İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1966.

Bitâr, Âsım, *en-Nahvu ve's-Sarf*, Dimaşk/Şam: Câmîatu Dimaşk, 2004.

el-Cevziyye, İbn Kayyım, *el-Esmâul Hüsnâ*, (Çev: Hanifi Akın-Muhittin Korkmaz), İstanbul: Karınca Polen Yayınları, 2015.

Çelebi, İlyas, "Sıfat", *İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, c. XXXVII, s. 100-106, 2009.

el-Ferrâ, Ebû Zekerriyya Yahyâ b. Ziyâd, *Meâni'l Kur'an*, (Thk: Ahmed Yusuf Necâfî vd.), I-III, Kahire: Dâru'l-Mısriyye, t.y.

el-Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed, *Kitabu'l Ayn*, (Thk: Abdulhamid Hendâvî), Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003.

el-Gazzâli, Ebû Hamid Muhammed b. Ahmed, *Esmâ'ul Hüsnâ Kitabı*, (Çev: İshak Doğan), İstanbul: İlke Yayıncılık, 2016.

_____, *İhyâ'u Ulûmi'd-Din*, (Çev: Ahmed Serdaroğlu), IV, İstanbul: Bedir Yayınevi, 2016.

İbn Haldun, *Mukaddime*, (Çev: Zâkir Kadirî Ugan), İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1996.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf Endülüsi, *Tefsîru'l-Bahru'l-Muhît*, (Thk: Adil Ahmed Abdu'l Mirsab vd.), I-VIII, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993.

_____, *İrtişâfu'd-Darab min Lisânu'l-Arab*, (Thk: Receb Osman Muhammed), Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1998.

İbn Hişâm, Yusuf b. Ahmed b. Abdullah, *Muğni'l-Lebîb an Kütübü'l-Eârîb*, (Thk: Muhammed Muhyiddin Abdul Hamîd), Beyrut: el-Mektebetü'l Asriyyetü, 1991.

el-İsfahânî, Râğib, *el-Müfredât fî Garîb'il-Kur'an*, (Çev: Abdülbaki Güneş-Mehmet Yolcu), İstanbul: Çıra Yayınları, 2010.

İslamoğlu, Mustafa, *Kur'an'a Göre Esmâ-i Hüsnâ*, I-III, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011.

Karagöz, İsmail, *Esmâ-i Hüsnâ*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.

Komisyon, *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*, I-V, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâîl, *Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*, (Çev: Bekir Karlığa-Bedreddin Çetiner), XVI, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2008.

el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir b. Ferh, *el-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'an*, (Çev: M. Beşir Eryarsoy), XX, İstanbul: Burûc Yayınları, 2005.

Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, (Çev: Mehmet Emin Saraç vd.), XVI, İstanbul: Hikmet Yayınlar, 1979.

İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (Thk: Abdullah Ali el-Kebîr vd), I-VI, Kahire: Dâru'l Meârif, t.y.

el-Mâverdî, Ebû'l Hasan Ali b. Muhammed, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, (Thk: Abdul Maksûr b. Abdurrahim), I-VI, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, t.y.

Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ, *Tefhimu'l-Kur'an*, (Çev: Muhammed Han Kayânî vd.), I-VII, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.

Mukâtil, b. Süleyman, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fî'l-Kur'âni'l-Kerîm -Kur'an Terimleri Sözlüğü*, (Thk: Abdullah Mahmûd Şehhâte, Çev. Beşir Eryarsoy), İstanbul: İşaret Yayınları, 2016.

- el-Müberraîd**, Ebû Abbas Muhammed b. Yezîd, *el-Muktadab*, (Thk: Muhammed Abdu'l-Hâlık Azîme), I-IV, Kahire: Mısır Arap Cumhuriyeti Vakıflar Bakanlığı Yayını.
- en-Nesefî**, Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Nesefî Tefsiri*, (Çev: Ömer Faruk Haznedaroğlu-Harun Ünal), I-X, İstanbul: Ravza Yayınları, 2012.
- en-Nevevî**, Muhyiddin Ebû Zekerriyya Yahya b. Şeref, *Kudsî Hadisler*, (Çev: Ömer Dönmez), İstanbul: Hisar Yayınevi, t.y.
- Öztürk**, Abdulvehhab, *Kur'an-ı Kerim Sözlüğü*, İstanbul: Şamil Yayınları, 1995.
- er-Râzi**, Fahrüddin, Tefsir-i Kebir *Mefâtihu'l-Gayb*, (Çev: Lütfullah Cebeci vd.), XXIII, Ankara: Akçağ Yayınları, 1988.
- es-Sâbûnî**, Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, (Çev: Sadrettin Gümüş-Nedim Yılmaz), I-VII, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- es-Sa'lebî**, Ebû İshâk Ahmed, *el-Keşf ve'l Beyân*, (Thk: Ebû Muhammed b. Âşûr), I-V, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turas, 2002.
- es-Sekkâkî**, Ebû Ya'kûb Yusuf b. Ebi Bekr Muhammed b. Ali, *Miftâhu'l-Ulûm*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1987.
- Sîbeveyh**, Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitâb*, (Thk: Abdu's-Selâm Muhammed Hârûn), I-V, Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1988.
- Sönmez**, Ramazan, *Esmâi Hüsnâ*, Konya: Konevi Yayınları, 2010.
- et-Taberî**, Ebû Câfer Muhammed b. Cerir, *Câmiul-Beyân an Tevîli Âyi'l-Kur'ân / Tefsîr'üt-Taberî*, (Çev: Kerim Aytekin-Hasan Karakaya), I-IX, İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.
- Tatlısu**, Ali Osman, *Esmâü'l Hüsnâ Şerhi*, İstanbul: Başak Yayınları, (Basım tarihi yok)
- Tirmizî, Sünen-i Tirmizî, (Kitab el-Fadail el-Kur'an: 2/2877)*, (Çev: Abdullah Parlıyan), III, Konya: Konya Kitapçılık, 2007.
- Topaloğlu**, Bekir, "Allah", İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, c. II, s. 471-498, 1989.
- Turâbî**, Vuslat, *Esmâ-i Hüsnâ*, İstanbul: Altınoluk Yayınları, 2008.
- el-Vâhidî**, Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali, *el-Veciz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, (Thk: Safvân Adnan Dâvûdî, Beyrut: Dâru'l Kalem ve Şam: Dâru's-Şâmiyye Birlikte Basım, 1990.
- <http://www.alukah.net/sharia/0/68427/> (internet son erişim tarihi: 28.09.2018, saat: 13.32)

İbn Yaiş, Ebû'l Bekâ Muvaffakuddîn, *Şerhu'l-Mufassal li Zemahşerî*, (Thk: Bedîi Ya'kûb), Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001.

Yasdıman, Neclâ, *Kur'an Tahlii*, I-VIII, İzmir: Birleşik Matbaacılık-Cemre Kitap Yayın Dağıtım, 2012.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dînî Kur'an Dili*, I-X, Sadeleştirme: Komisyon, İstanbul: Huzur Yayın Dağıtım, 2005.

Zuhaylî, Vehbe, *Tefsirü'l Münîr*, (çev: Hamdi Arslan vd.), I-XV, İstanbul: Bilimevi Basın Yayın, 2017.

Yiğit, İsmail, "Ömer b. Abdülazîz", *İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, 2007.

ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrahim b. Esserî, *Meân'il Kur'an ve İ'râbuhu*, (Thk: Abdu'l-Celîl Şelebî), I-V, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988.

ez-Zemahşerî, Ebû'l Kâsım Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmid't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vucûhi't-Te'vîl*, (Çev: Muhammed Coşkun vd.), I-V, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı – Mega Basın Yayın, 2016.

_____, *el-Mufassal fî Sin'ati'l-İ'râb*, (Thk: Alî b. Mulhem), Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1993.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : ARZU TOPAL

Doğum Yeri ve Yılı : Bandırma, 1972

Mail : arzuatalay1@gmail.com

Öğrenim Durumu

Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi 1996

Ankara Üniversitesi Tömer Arap Dili 2003

Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 2018

Katip Çelebi Üniversitesi Arap Dili Belâgatı Yüksek Lisansı 2019

Sertifikalar

Yeni Ufuk Bilgisayar Kursu - Ofis Programları, Web Tasarım - 2004

Yeni Ufuk Bilgisayar Kursu - İngilizce - 2004

TC Diyanet İşleri Başkanlığı - Gelişim (Tekamül) Kursu (2 Yıl Süreli) - 2006

Etkileşim Kişisel Danışmanlık ve Aile Hizmetleri Merkezi - Diksiyon - 2005

Yaşam Üçgeni Kişisel Gelişim Kursu - Hafıza Teknikleri, Öğrenmeyi Öğrenme - 2014

Yabancı Diller

İngilizce - Orta Düzey

Arapça - İleri Düzey

İş Tecrübesi

Çağlayan Muhasebe – Muhasebeci - 1995

İnteray Çevre Teknolojileri Ltd Şti - Muhasebeci - 1999

T.C. M.E.B. Cemre Yabancı Dil Kursu - Müdür - 2008 - 2016

Arapça Öğretmenliği 2000-2018

Kişisel Bilgiler

Evli ve 3 çocuk annesi olup İzmir’de ikâmet etmektedir.